

บทที่ ๔

แนวคิด ค่านิยม และความเชื่อในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วรรณคดีเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่งมีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างลึกซึ้ง สังคมเป็นแหล่งกำเนิดวรรณกรรม และวรรณกรรมทำหน้าที่สะท้อนภาพสังคม ผู้สร้างวรรณกรรมอยู่ในสังคมใดก็นำภาพสังคมนั้นบันทึกไว้ในวรรณกรรมจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม จะโดยสำนึกหรือไร้สำนึกก็ตามที่^๑ ดังนั้นเราจึงสามารถเรียนรู้และศึกษาลักษณะและสภาพของสังคมต่างยุคสมัยหรือต่างวัฒนธรรมได้ผ่านวรรณคดี

จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นแนวคิด ค่านิยม และความเชื่อที่สะท้อนผ่านวรรณคดีดังนี้

๑. แนวคิด

แนวคิด หมายถึง ความคิดที่มีแนวทางปฏิบัติ^๒ ทำให้บุคคลมีแบบแผนร่วมกันในการประพฤติต่อเรื่องหนึ่งๆไปในทางเดียวกัน แนวความคิดของบุคคลและสังคมสามารถพิจารณาได้จากพฤติกรรมที่บุคคลนั้นกระทำซ้ำๆ ส่วนการพิจารณาแนวคิดของบุคคลไม่ว่าจะเป็นกวี หรือของบุคคลในสมัยต่างๆ ผ่านทางวรรณคดีสามารถศึกษาได้จากตัวละคร บทสนทนาระหว่างตัวละคร เหตุการณ์หรือสถานการณ์ต่างๆในเรื่องเพราะกวีย่อมอาศัยสิ่งเหล่านี้เสนอแนวคิดของตนและสังคม^๓ แนวคิดที่สะท้อนจากความขัดแย้ง พฤติกรรมการเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาของตัวละครในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีดังนี้

๑.๑ แนวคิดทางสังคม

แนวความคิดทางสังคมเป็นความคิดโดยทั่วไปในการปฏิบัติตนและการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม แนวคิดทางสังคมที่ปรากฏในวรรณคดีมีดังนี้

^๑จำเริญ แสงดวงแข, “วิเคราะห์วรรณกรรมของจิตร ภูมิศักดิ์”, (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐), ๑.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๕๙๙.

^๓เก็บความจาก บุญยงค์ เกศเทศ, **เลลอดวรรณกรรมไทย** (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), ๕-๖.

๑.๑.๑ ปิตาธิปไตย ปิตาธิปไตยเป็นแนวคิดที่ยกย่องให้ผู้ชายเป็นใหญ่ในสังคม ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงและผู้ชายเป็นศูนย์กลางของอำนาจ ดังคำอธิบายของ *เสนาะ เจริญพร*^๕ ได้อธิบายความหมายของปิตาธิปไตยไว้อย่างชัดเจนว่า

ปิตาธิปไตย (patriarchy) หมายถึง วิธีคิดและแบบแผนปฏิบัติอันมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญ คุณค่า และอภิสิทธิ์แก่ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิงอย่างเป็นระบบ เดิมทีคำนี้สื่อความหมายถึง “อำนาจของบิดา” ต่อมาค่อยๆ กลายมาสู่ “ระบบชายเป็นใหญ่” โดยอาศัยอำนาจของบิดาเป็นฐานแก่อำนาจของเพศชายโดยรวม ปิตาธิปไตยเป็นอำนาจในลักษณะที่แผ่เร้นกว่าอำนาจประเภทอื่นๆ เช่น อำนาจรัฐ อำนาจทุน ซึ่งปรากฏอย่างเปิดเผยในรูปของกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ฯลฯ เพราะคติแบบปิตาธิปไตยแทรกซึมอยู่ในอณูต่างๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชีวิตประจำวันและมีลักษณะเป็นโครงสร้างครอบคลุมบทบาทพฤติกรรม วิธีคิด ทั้งของเพศหญิง เพศชาย และเพศอื่นๆ ระบบปิตาธิปไตยนี้อาจเรียกอย่างล้าลองได้ว่า ระบบชายเป็นใหญ่

การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครสะท้อนแนวคิดนี้ในลักษณะที่ตัวละครที่มีความแตกต่างกันทางด้านเพศ คือ เป็นสามีกับภรรยา หรือบิดากับบุตรสาวซึ่งประสบปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันแล้ว ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญและเป็นผู้ดำเนินการตัดสินใจเลือกวิธีการเผชิญปัญหาและแก้ปัญหา คือ ตัวละครฝ่ายชาย แม้ฝ่ายหญิงจะเห็นด้วยหรือพยายามคัดค้านและเสนอวิธีการแก้ปัญหาวิธีอื่น แต่สุดท้ายผู้ที่ตัดสินใจ คือ ตัวละครฝ่ายชาย เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** หมื่นหาญเกิดความขัดแย้งกับขุนแผนเพราะไม่พอใจที่ขุนแผนมีวิชาความรู้และความสามารถเหนือกว่าตน หมื่นหาญจึงไปปรึกษากับนางสีจันทร์ภรรยาเพื่อกำจัดขุนแผน แต่บทบาทของนางสีจันทร์มีเพียงยอมรับและสนับสนุนความคิดและวิธีการแก้ปัญหาของหมื่นหาญเท่านั้น ดังในบทเสภากล่าวถึงบทบาทการแก้ปัญหาความขัดแย้งของหมื่นหาญและของนางสีจันทร์ซึ่งแสดงลักษณะปิตาธิปไตย ว่า

ฝ่ายดาหมื่นหาญรำคาญใจ
จะนั่งนอนรื้อนร่ำระส่ำระสาย

มิได้กินข้าวแลเหล้ายา
เรียกท่านยายสีจันทร์มาปรึกษา

^๕เสนาะ เจริญพร, *ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมยุคทอง* (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘), ๒๙๘-

อ้ายแก้วเจนจัดชะงัดวิชา
มันก็เป็นช่างงาอันกล้าหาญ
จะอยู่ป่าเดียวกันนั้นฉันใด
ช้างม้าผู้คนแลลูกเมีย
แต่เพียงนี้สียงทำอหังการ

ครานั้นสีจันทร์ภรรยา
มันก็ชาติอสรพิษฤทธิ์แรงร้าย
ถ้าเสียทีเหมือนตู่ให้หลังหัก
ได้ทำแล้วให้มันตายวายปราณ

มันเก่งกาจเกินหน้าเราขึ้นไป
เราก็เป็นคชสารอันสูงใหญ่
นานไปก็จะยับยั้งประมาณ
จะเป็นของมันเสียสิ้นทั้งบ้าน

จะคิดผลาญชีวิตมันให้ตาย
ได้ฟังว่าอกสันชวัญหาย
ไม่เหมือนหมายมันจะทำเรารำคราญ
มันคงจักพยาบาทชาติทหาร
จงตรองจิตคิดอ่านให้จงดี

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๙๒)

จากบทเสภาแสดงให้เห็นว่า หมื่นหาญเป็นผู้นำในการตัดสินใจแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับขุนแผนโดยการจะฆ่าขุนแผน ส่วนนางสีจันทร์มีบทบาทเป็นเพียงผู้ยอมรับและสนับสนุนการตัดสินใจของหมื่นหาญ โดยไม่ได้แสดงความคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยกับวิธีการแก้ปัญหาของหมื่นหาญ

นอกจากนี้ในเรื่อง **รามเกียรติ์** เมื่อนางมณฑิลาให้กำเนิดนางสีดา พิเภกได้ทำนายชะตาของนางสีดาว่าเป็นกาลกิณีต่อเผ่าพงศ์ยักษ์จึงแนะนำให้นางไปลอยน้ำ ทำให้นางมณฑิลาขัดแย้งกับพิเภกและไม่เชื่อตามที่พิเภกทำนาย แต่ในที่สุดผู้ที่ตัดสินใจว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อคำทำนายของพิเภกก็คือ ทศกัณฐ์ ในบทพระราชนิพนธ์แสดงบทบาทของทศกัณฐ์และนางมณฑิลาที่มีต่อการแก้ปัญหา ดังนี้

เมื่อนั้น
ได้แจ้งแห่งคำโหรา
ดูกรเจ้าผู้เยาวลักษณ์
อันองค์พระราชาบุตรี
เมื่อเกิดมาจะมาล้างชีวิตเรา
เจ้าอย่าแสนโศกร่ำไร
แล้วส่งพิเภกอสูรี
ลูกเราทรลักษณ์สาธารณ์

.....
เมื่อนั้น
แลเห็นผอบกัศปิก

ทศเคียรสุริย์วงศ์ยักษา
จึงผันพักตรามาพาที
ดวงใจดวงจักขุพี่
เชื่อว่าพี่นี้ไม่อาลัย
จะหลงรักเลี้ยงเชากระไรได้
หักใจเสียเถิดนะนางคราญ
ตัวเจ้าผู้ปรีชาหาญ
ตามแต่ควรการบูรณมา

.....
โฉมนางมณฑิมาศรี
เทวีตอกเข่ารำพัน

โอ้ว่าลูกน้อยของมารดา	แม่อุตส่าห์อุ้มท้องประคองขวัญ
นอนนิ่งตั้งแต่ถอนอมครรรภ์	มิให้อันตรายสิ่งใด
อนิจจาเกิดมาเอาชาติ	จะคลาดจากเวราก็หาไม่
โอ้ว่าลูกน้อยกลอยใจ	เจ้าจะไปเป็นเหยื่อแก่ฝูงปลา
ถึงกระไรแต่พอได้อาบน้ำ	ป้อนข้าวสักคำก็ไม่ว่า
รำพลางทางแสนโศกา	กัลยาแน่นิ่งไม่สมประดี

(รามเกียรติ์ เล่ม ๑ : ๒๕๔-๒๕๕)

จากบทพระราชนิพนธ์ แสดงให้เห็นว่าทศกัณฐ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจและยุติปัญหาความขัดแย้งว่าจะเชื่อคำทำนายของพิเภกหรือไม่ ส่วนนางมณฑิมาแม้จะไม่ต้องการให้นำนางสีดาไปลอยน้ำจึงพยายามคัดค้านโดยกล่าวหาว่าพิเภกอิจฉาริษยาหลาน แต่เมื่อทศกัณฐ์ตัดสินใจให้นำนางสีดาไปลอยน้ำตามคำแนะนำของพิเภก นางมณฑิมาก็ต้องยินยอมตามการตัดสินใจของทศกัณฐ์

ตัวอย่างทั้งในเรื่องขุนช้างขุนแผนและเรื่องรามเกียรติ์ทำให้เห็นได้ว่า ผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจแก้ปัญหาคือตัวละครฝ่ายชายที่มีบทบาทเป็นสามี ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆทั้งหมดที่ศึกษาก็มีลักษณะเดียวกัน คือ สามีจะเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีสิทธิ์ขาดในการจัดการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น แม้ในเรื่องพระอภัยมณี เมื่อพระอภัยมณีหลงรูปนางละเวง นางสุวรรณมาลีซึ่งต้องกลายมาเป็นผู้บัญชาการการศึกกับเมืองต่างๆแทนพระอภัยมณี ในที่สุดก็ยังคงปรึกษาและขอความเห็นชอบจากพระอภัยมณีแม้พระอภัยมณีจะมีสติไม่ครบถ้วนเพราะถูกเสน่ห์ก็ตาม ทำให้เห็นว่าสังคมไทยให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิงชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งสนับสนุนและสอดคล้องกับคำกล่าวว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง”

ในส่วน of ตัวละครที่มีความสัมพันธ์เป็นบิดามารดากับบุตรเมื่อตัวละครประสบปัญหาด้วยกัน ผู้ที่มีบทบาทในการแก้ปัญหาจะเป็นบิดา ส่วนบุตรจะเป็นผู้ที่ยอมทำตามที่เป็นคำสั่ง เช่น ในเรื่อง **ดาหลัง** ดาหลังลอบแทงท้าวประตาดหนเสียชีวิต น้องท้าวประตาดหนจึงขอให้นางบุษบาภาโละซึ่งเป็นคู่ตุนาหันนแบหลาตามท้าวประตาดหน ท้าวดาหาจึงเป็นผู้ตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตัวเองโดยยอมทำตามท่อน้องท้าวประตาดหนขอและสั่งให้นางบุษบาแบหลา ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาที่แสดงถึงความมีอำนาจเหนือบุตรของท้าวดาหา ดังนี้

เมื่อนั้น
ได้ฟังรับสั่งพระภูมิ
อันซากกเลวระของพระพี่
บ้านเมืองข้าบาทก็อยู่ไกล
พระองค์จงทรงพระเมตตา
จะขอพระบุตรีนวลละออง
เป็นจาร์ตวงศ์กษัตรา
จึงจะเป็นระบอบชอบความ
เมื่อนั้น
ได้ฟังสองระเด่นพาที
ให้รื้อนรุ่มกุ่มกุดในอุรา
มิรู้ที่จะคิดผ่อนปรน
แล้วคิดมานะกษัตรา
ทั้งผลเวรของพระบุตรี
จึงให้ดลจิตพระบิดา

ตามแต่สองศรีจะชอบใจ

ระตูรวงศาเรืองศรี
ก้มเกล้าฯ ฎีแล้วพลไป
จะเผาเสียวันนี้ให้ได้
ไม่มีผู้ใดจะปกครอง
ให้โปรดเกล้าฯ ข้าทั้งสอง
โจนเข้ากองเพลิงแบหลาตาม
ซึ่งมีมาในโลกทั้งสาม
ตามธรรมราชประเพณี
พระจอมภพจบสกลกรุงศรี
ดั่งหนึ่งเอาอัคคีมาผาญตน
ขับชบากายาชุมขน
จำจนสุดสิ้นสมประดี
อายมหาเสนา กับสองศรี
จะนิราศผ่านฟ้ามาแดนไพร
พระราชอาตรัสเอออาวยให้

เรามีได้ขึ้นขัดวาทา

(คาหลัง เล่ม ๑ : ๔๒๑)

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวดาหาประสบปัญหา คือ น้องท้าวประตาหนขอให้นางบุษบาแบหลา ท้าวดาหาจึงถือสิทธิ์ความเป็นพ่อซึ่งเป็นเจ้าชีวิตของบุตรตัดสินใจกระทำตามคำร้องขอของน้องท้าวประตาหน โดยไม่ได้ปรึกษากับผู้ใดแม้กระทั่งกับนางบุษบาเจ้าของชีวิต

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ทุกเรื่อง เมื่อตัวละครชายที่มีบทบาทเป็นบิดาประสบปัญหาร่วมกับบุตร ตัวละครที่เป็นบิดามักจะเป็นผู้แก้ปัญหาเช่นกัน โดยที่บุตรจะไม่ได้เข้าร่วมคิดหาแนวทางแก้ปัญหาแต่จะเป็นเพียงผู้รับคำสั่ง แต่ในส่วนที่บิดาประสบปัญหาร่วมกับบุตรชายปรากฏไม่มากนัก เพราะบุตรชายโดยมากมิได้อยู่ร่วมกับบิดาเช่นบุตร แต่มักจะมีเหตุให้ต้องออกไปผจญภัยและศึกษาหาความรู้ต่างนอกเมือง ดังนั้นการประสบปัญหาร่วมกันระหว่างบิดากับบุตรชายจึงเกิดขึ้นน้อย แต่ก็ยังมีปรากฏบ้าง การแก้ปัญหามักมีลักษณะของการปรึกษาและร่วมกันคิดเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่น ในเรื่องรามเกียรติ์ ทศกัณฐ์ลักนางสีดาจากพระรามทำให้เมืองลงกาเกิดศึกสงคราม อินทรชิตโอรสของทศกัณฐ์จึงช่วยทศกัณฐ์แก้ปัญหา โดยรวมคิดกลศึกต่างๆ และช่วยทศกัณฐ์ออกรบ เป็นต้น แต่หากบิดากับบุตรที่มีความสัมพันธ์กันโดยการสมรส คือ เป็นพ่อตา

กับลูกเขยประสบปัญหาาร่วมกัน พ่อตามักสั่งหรือขอร้องให้ลูกเขยเป็นผู้แก้ปัญหาแทนตน เช่น ทำวสามนต์ในเรื่องสังข์ทอง สั่งให้หูกเขยและขอร้องพระสังข์ให้ออกตีคิลีเพื่อรักษาบ้านเมืองแทนตน เป็นต้น

๑.๑.๒ เทวราชา แนวคิดเทวราชาเป็นคติการปกครองที่มาจากพราหมณ์เชลย ศึกชาวเขมร ตามแนวคิดเทวราชาพระมหากษัตริย์ทรงกลายเป็นเทพเจ้า ทรงมีอำนาจสมบูรณ์ พระองค์ทรงเป็นเจ้าชีวิต พระองค์ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วพระราชอาณาจักร^๕

ความขัดแย้ง การเผชิญปัญหา และการแก้ปัญหาของตัวละครในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นสะท้อนถึงระบบเทวราชาของสังคมไทยผ่านตัวละครที่มีบทบาทเป็นพระมหากษัตริย์ คือ เมื่อตัวละครที่เป็นกษัตริย์เกิดความขัดแย้งกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นมเหสี ไอรสธิดา หรือกับเสนา ข้าราชการและประชาชน ตัวละครกษัตริย์จะใช้อำนาจของตนที่เป็นเสมือนเจ้าชีวิตกำหนดชะตาชีวิตผู้อื่นเพื่อแก้ปัญหาด้วยการสั่งให้บุคคลที่ขัดแย้งกับตนได้รับโทษต่างๆ ตัวอย่างการใช้อำนาจตามระบบเทวราชาของกษัตริย์ เช่น

ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกษัตริย์กับข้าราชการ เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ขุนไกรรับคำสั่งพระพันวษาให้ไปต้อนกระบือ เมื่อพระพันวษาประพาสป่ากระบือเกิดแตกตื่นผู้คนและวิ่งไปมา ขุนไกรเห็นว่าจะเป็นอันตรายต่อพระพันวษาจึงฆ่ากระบือเหล่านั้น ทำให้พระพันวษากริวและสั่งประหารชีวิตขุนไกร ดังในบทเสภาว่า

ขุนไกรได้ยินพระโองการ	แผ่นทะยานจับหอกออกยื่นหน้า
พวกไพร่ให้ขาวเกรียวกราวมา	ฝูงกระบือเป็นบ้าอยู่ลนลาน
ตื่นครื้นไถดไถนโดนโดด	อ้ายงอนโกรธออกหน้ากล้าหาญ
มันไล่ชีวิตผู้คนอลหม่าน	ขุนไกรก็ทะยานออกยื่นรับ
ถีบโดดไถดแทงเป็นกังหัน	เสียงหอกสนั่นอยู่จับจับ
ถูกควายตายล้มลงย้อยยับ	จะนับก็ได้สักร้อยปลาย
ฝูงกระบือเจ็บคั่งกำลังตื่น	แหกกรีนเข้าป่าพากันหาย
วิ่งแยกแตกกระจัดพลัดพราย	ที่ตายก็ตายอยู่เต็มไป
ครานั้นพระองค์ผู้ทรงฤทธิ	กริ้วโกรธดลพิษเพลิงไหม้
ดั่งลมกาฬพานพัดพัดพระทัย	ไซ้พระสุรเสียงประเปรียงมา

^๕ ลิขิต ธีรเวคิน, **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๘** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), ๓๕.

เหม่เหม่ดูอ้ายขุนไกร
 แกล้งแวงเล่นกุเห็นอยู่ต่อตา
เหวี่ยงเหวี่ยงเร่งเร็วเพชฌฆาต
 เสียบใส่ขาหยั่งขึ้นถ่างไว้
 ฝ่ายพวกเพชฌฆาตอาจอง
 ได้ตัวขุนไกรมัดไฟล่มา

แทงกระบือน้อยใหญ่เสียหนักหนา
 จนแตกหนีเข้าป่าพนาลัย
ฟันให้หัวขาดไม่เลี้ยงได้
 ริมสมบัติข้าไทยอย่าได้ซ้ำ
 รับสั่งแล้วตรงเข้าดูคร่า
 ตอกหลักแล้วว่าให้ก้มลง

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๒)

จากบทเสภา พระพันวษาขัดแย้งกับขุนไกรเพราะขุนไกรมีหน้าที่ดูแลฝูงกระบือและต้อนรับ
 ให้พระพันวษาทอดพระเนตร แต่ขุนไกรกลับฆ่ากระบือตายเป็นจำนวนมาก พระพันวษาจึงใช้อำนาจ
 ความเป็นกษัตริย์สั่งให้ประหารชีวิตขุนไกร

ความขัดแย้งระหว่างตัวละครกษัตริย์กับประชาชน เช่น เรื่อง**ดาหลัง** อีเหนาไปหลงรักนาง
 บุษบาสำหรับหญิงสาวชาวบ้านและไม่ยอมจัดเตรียมงานวิวาห์ของตนกับนางบุษบาكالะตามคำสั่ง
 ของท้าวสุเรปัน ท้าวสุเรปันเห็นว่าสาเหตุที่ทำให้อีเหนาไม่ยอมแต่งงานกับผู้หญิงที่ตนหมั้นหมายให้
 เป็นเพราะนางบุษบาสำหรับ ท้าวสุเรปันจึงมีคำสั่งให้เสนาไปทำกลอุบายลวงนางบุษบาสำหรับไปฆ่า
 ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการใช้อำนาจกษัตริย์ตัดสินฆ่าประชาชนของท้าวสุเรปัน ดังนี้

บัดนั้น
 จึงทูลสนองพระวาจา
 แต่ได้ยินระบือลือเล่า
 ชื่อเกณบุษบายาใจ
 พระไปภิรมย์สมสู่
 ออกจากเผ้าก็ตรงไปพลับพลา
 เมื่อนั้น
 บอกองค์อัครศให้แจ้งใจ
 ชื่อเกณบุษบาสำหรับ
 เห็นอาลัยอาวรณ์ร้อนร่ำ
 ถึงสามครั้งก็ไม่สั่งแก่ผู้ใด
 อนุชาผู้ไปจะเสียการ

ยาสากราบงามสามท่า
 พระลูกยามิได้สั่งใคร
 ว่าลูกสาวยายเฒ่าชาวไร่
 รูปโฉมวิไลโสภา
 ร่วมเรียงเคียงคู่เสนาหา
 ขอพระผ่านฟ้าจงแจ้งใจ
 พระทรงภพพลโลกเป็นใหญ่
 ว่าอีเหนาไปได้คู่เคล้า
 มั่นชวไรไม่ควรที่มาเป็นเหล่า
 พี่ให้สั่งเขาจะแต่งการ
 ตรงไปพลับพลาอันไพศาล
 ด้วยลูกเราหักหาญอำเภอใจ

ว่าโดยดีเห็นทีจะไม่ฟัง

ไปฆ่าบุชบาให้สาใจ

คิดจะสั่งเสนาผู้ใหญ่

เราจึงจะให้ไปแต่งการ

(ดาหลัง เล่ม ๑ : ๔๔-๔๕)

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวทุเรปันไม่พอใจนางบุชบาสำหรับเพราะอิเหนาไปหลงนางจนไม่จัดเตรียมงานวิวาห์กับนางบุชบาภาละตามคำสั่งของตน ท้าวทุเรปันจึงใช้อำนาจความเป็นกษัตริย์สั่งให้ฆ่านางบุชบาสำหรับซึ่งเป็นประชาชนเพื่อแก้ปัญหของตน

ตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือทุกคน ในวรรณคดีทุกเรื่อง ที่ศึกษาก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือ ตัวละครที่เป็นกษัตริย์จะใช้อำนาจของตนกำหนดชะตาชีวิตผู้อื่น แม้แต่ในเรื่องขุนช้างขุนแผนที่มีการใช้กฎหมายเพื่อควบคุมสังคม แต่ผู้ใช้อำนาจของกฎหมายนั้นก็ยังเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินลงโทษผู้อื่น ดังนั้น พฤติกรรมการแก้ปัญหของตัวละครที่เป็นกษัตริย์จึงสะท้อนลักษณะแนวคิดการปกครองของไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เป็นระบอบเทวราชา ดังตัวอย่างที่กล่าวมา

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนิลักษณ์

๑.๑.๓ ระบบอาวุโส อาวุโส คือการมีอายุแก่กว่าหรือมีตำแหน่งหน้าที่การงานสูงกว่า^๖ หรือกล่าวว่าเป็นการมีวัยวุฒิ คุณวุฒิและชาติวุฒิสูงกว่า ระบบอาวุโสเป็นแนวคิดในการวางตัวของบุคคลในสังคมไทยที่สะท้อนจากการแก้ปัญหของตัวละคร คือ เมื่อตัวละครเกิดปัญหาความขัดแย้ง ตัวละครที่มีอาวุโสน้อยกว่าจะเคารพและเชื่อฟังความคิดเห็นและการตัดสินใจของผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าแทนการโต้แย้งและขัดขึ้น

การเชื่อฟังเพราะมีอาวุโสสูงกว่าทางวัยวุฒิ เช่น เรื่อง **พระอภัยมณี** พระอภัยมณีหลงรูปนางละเวงและแอบมีราชสารตอบกลับนางละเวง ทำให้ศรีสุวรรณเกิดความไม่พอใจเพราะพระอภัยมณีไม่ปรึกษาและทำให้ตนเสียกลศึก แต่ในที่สุดศรีสุวรรณก็ต้องยอมตามพระอภัยมณีดังในบทประพันธ์กล่าวว่า

พระอนุชาอาตมจึ่งทูลถาม
พระลักลอบตอบนางไปอย่างนั้น
ฉวยเพเลียงพลั้งครั้งนี้เป็นที่สุด
ทั้งเสียทีกระหม่อมฉันกตัญญู

การสงครามคราวนี้นั้นกวดขัน
กระหม่อมฉันทั้งปวงไม่ล่วงรู้
จะโทรมทูลเสียยศให้อดสู
ไม่ได้รู้เรื่องสารราคาญใจ

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๑๓๖๙.

พระเชษฐาว่าเราตีด้วยฝ่าปาก	ไม่เห็นैयाยากโยธามาได้
จึงแต่งตอบลอบนางเป็นทางใน	ด้วยเข้าใจกลศึกที่ลี้กซึ่ง
เราห่างเหินเนิ่นนานไม่พานพบ	จึงชวนรบชนะรอยจิตจะคิดถึง
ที่ท้าทายปลายคำจะรำพึง	เป็นเชิงหึงเหินจะรักหนักรูอา
ข้างพวกเจ้าเล่าก็ขายนายทหาร	จะคิดการมิได้ห้ามตามประสา
เห็นอย่างไรไม่ห้ามตามอัชฌา	การของข้าข้าจะตอบตามชอบใจ
ศรีสุวรรณครั้นจะขัดตัดประโยชน์	กลัวกริ้วโกรธกราบลาอัชฌาสัย
เที่ยวสั่งข้ากำชับทุกทัพชัย	พอพลบให้ขานฆ้องกองอัคคี

(พระอภัยมณี : ๖๐๘-๖๐๙)

จากบทประพันธ์ พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องวิธีการทำศึกกับเมืองลังกา แต่ด้วยเหตุที่พระอภัยมณีเป็นพี่มีอาวุโสทางวัยวุฒิสูงกว่า ศรีสุวรรณจึงยอมทำตามความต้องการของพระอภัยมณี

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ที่มีตัวละครที่เป็นพี่กับน้องเมื่อเกิดความขัดแย้งกันขึ้น การแก้ปัญหา มักจะเป็นว่า น้องยอมทำตามพี่ แม้จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการกระทำนั้นก็ตาม โดยเฉพาะในเรื่องอิเหนา เช่น ตอนท้าวกุเรปันไม่ให้ประโหมสุหรืของตนไปร่วมพิธีปลงพระศพของพระอัยกาที่เมืองหมันหย้า เมื่อท้าวดาหาทราบจึงไม่ให้ประโหมสุหรืของตนไปเช่นกัน โดยท้าวดาหาไม่ได้แสดงความเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการกระทำของท้าวกุเรปัน แต่เมื่อพี่ทำตนจึงทำตาม หรือใน ตอนท้าวกะหมังกุหนิงจะยกทัพไปรบกับเมืองดาหาเพื่อแย่งชิงนางบุษบาให้วิหยาสะก่าโอรสของตน เมื่อน้องท้าวกะหมังกุหนิงทราบก็ไม่เห็นด้วยที่จะยกทัพไปสู้รบกับกษัตริย์วงศ์เทวัญ แต่เมื่อท้าวกะหมังกุหนิงยืนกรานจะยกทัพ น้องทั้งสองของท้าวกะหมังกุหนิงจึงต้องยอมร่วมทัพไปเมืองดาหาด้วย เป็นต้น ดังนั้นการปฏิบัติตนของตัวละครที่มีฐานะเป็นน้องมีลักษณะเดียวกันทุกเรื่อง คือยอมทำตามความต้องการของพี่ จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการยึดถือระบบอาวุโสโดยใช้วัยเป็นเกณฑ์ของสังคมไทย

การเคารพนับถือเพราะมีอาวุโสสูงกว่าทางคุณวุฒิ เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** ทศกัณฐ์ถูกพาลีแย่งชิงนางมณโฑไป ทศกัณฐ์จึงไปขอให้อังคตมุนีอาจารย์ของพาลีช่วยพุดให้พาลีคืนนางมณโฑแก่ตน เมื่ออังคตมุนีบอกให้พาลีคืนนางมณโฑแก่ทศกัณฐ์ พาลีบ่ายเบี่ยงและไม่ต้องการคืนนางแก่ทศกัณฐ์โดยให้เหตุผลว่านางกำลังตั้งครรภ์ อังคตมุนีจึงรับที่จะเอาลูกออกจากครรภ์นางมณโฑให้ พาลีจึงต้องยอมทำตามคำขอของอาจารย์ ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการต้องยอมของพาลี ดังนี้

เมื่อนั้น
ได้ฟังวาจาพระนักรรรม์
สุดรักสุดเสียดายเพียงชีวิต
แต่ทอดถอนฤทัยหลายที
จำเป็นจึงมีพจมาน
ให้หานางมณฑิทรามวัย

ถูกทำวามัฆวานรังสรรค์
อัดอั้นพระทัยพันทวี
สุดคิดที่จะขัดพระฤาษี
ขุนกระบี่ขัดสนจนใจ
สั่งนางพนักงานน้อยใหญ่
มาบังคมไหว้พระสิทธิา

(รามเกียรติ์ เล่ม ๑ : ๑๒๓)

จากบทพระราชนิพนธ์ พาลีต้องยอมคืนนางมณฑิโให้แก่ทศกัณฐ์ เนื่องจากอาจารย์ของตน คือ อังคตฤาษีมาขอร้อง

การยอมทำตามเพราะมีอาวุโสสูงกว่าทางด้านคุณวุฒิ ตัวละครมักจะยอมทำตามสิ่งที่มีคุณวุฒิต้องการ แม้จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม มีเพียงกรณีเดียวที่ตัวละครที่มีคุณวุฒิต่ำกว่าไม่เชื่อฟังและทำตามตัวละครที่มีคุณวุฒิสูงกว่า คือ เรื่องขุนช้างขุนแผน เณรแก้วไม่เชื่อคำแนะนำและทัดทานไม่ให้สึกของสมภารคง แต่ในที่สุดชีวิตครอบครัวของเณรแก้วที่สึกมาแต่งงานกับนางพิมก็ต้องล้มเหลวตามคำทำนายของสมภารคง กรณีดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ย้ำให้เห็นว่าผู้ที่มีคุณวุฒิต่ำกว่าควรจะเชื่อฟังผู้ที่มีคุณวุฒิสูงกว่าจึงจะส่งผลดีต่อชีวิตตน เนื่องจากผู้ที่มีคุณวุฒิสูงกว่าน่าจะมีประสบการณ์และการตัดสินใจที่ดีและถูกต้องกว่า

การเคารพนับถือเพราะมีอาวุโสสูงกว่าทางชาติวุฒิ เช่น ในเรื่อง **อิเหนา** ทำวูเรปันสั่งให้ทำวหมันหยานางจินตะหราไปเมืองกาหลังเพื่ออภิเษกกับอิเหนา ทำวหมันหยาเกรงกลัวจึงยอมทำตามที่ทำวูเรปันสั่งเพราะว่าทำวูเรปันเป็นกษัตริย์ในวงศ์สัณเดหว่ามีฐานะที่สูงกว่ากษัตริย์องค์อื่นๆ ในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงความกลัวและการยอมอ่อนน้อมของทำวหมันหยาและประหมหัสที่มิตอกษัตริย์วงศ์สัณเดหว่า ว่า

เมื่อนั้น
ได้ฟังว่ามีสารมา
แต่นั่งนิ่งซึ้งตะลึงไป
จึงมีพจนาวาที
เมื่อนั้น
ฟังคำตำมะหงเสนาใน

ระตูผู้ผ่านหมันหยา
ให้หวาดหวั่นวิญญานพันทวี
เราอ่อนฤทัยหมองศรี
แก้ตำมะหงเสนีทันใด
องค์ทำวหมันหยาเป็นใหญ่
จำใจจึงตอบวาจา

ครั้นเราจะมีไปบัดนี้
จำเป็นจำใจไคลคลา

.....

ไอ้พระทูลกระหม่อมจอมเกล้า
ทั้งต่ำศักดิ์ไม่มีที่พึ่งพา

ท่านเป็นผู้ใหญ่ให้มาหา
จำเป็นจำพากันคลาไคล

ก็เกรงสืบรมนาถา
ก้มหน้าไปรับอู่ประมาณ

.....

บุญเรานี้หน่อยเป็นหนักหนา
จะเหลียวซ้ายแลขวาก็เปล่าใจ
จะขึ้นขัดขวางอะไรได้
ว่าพลางรำไรไค้

(อิเหนา : ๙๙๖-๙๙๙)

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวหมั่นหยายอมทำตามคำสั่งของท้าวสุเรนทร์เพราะว่าท้าวสุเรนทร์เป็นกษัตริย์ที่มีศักดิ์ฐานะสูงกว่าตน

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า ตัวละครที่มีอาวุโสน้อยกว่าทางด้านวัยวุฒิ คุณวุฒิและชาติวุฒิจะยอมทำตามผู้มีอาวุโสมากกว่าตรงกับคำกล่าวของสำนวนไทยที่ว่า “เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด” หรือยอมเชื่อฟังเพราะ “ผู้ใหญ่อาบน้ำร้อนมาก่อน” ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าระบบอาวุโสเป็นแนวคิดทางการปกครองที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ใช้กำหนดและควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคมไทยให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและลดปัญหาความขัดแย้งในสังคม ทั้งนี้เพราะตัวละครในวรรณคดีทุกเรื่องมีแนวทางในการปฏิบัติตนต่อกันโดยการยึดถือระบบอาวุโสทั้งสิ้น

๑.๑.๔ ศักดิ์ศรี ศักดิ์ศรี หมายถึง คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ที่มนุษย์ทุกเพศทุกวัยและทุกสถานภาพมีอยู่เท่าเทียมกันตามธรรมชาติ^๗ ศักดิ์ศรีเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการกระทำต่างๆ เพราะหากเมื่อใดที่ศักดิ์ศรีถูกทำลายก็จะทำให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อปกป้องศักดิ์ศรีคืน ดังที่ จูดิธรีน อินธนู กล่าวถึงเรื่องความอายและศักดิ์ศรีว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการกระทำของตัวละคร ไว้ดังนี้

ความอายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการกระทำและการตัดสินใจของตัวละคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความอายที่เกิดขึ้นกับตัวละครฝ่ายชายในเรื่อง ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ชายมีศักดิ์ศรีเป็นเสมือนหน้าตา เมื่อถูกดูหมิ่นศักดิ์ศรีก็จะทำให้เป็นสิ่งที่ทนไม่ได้และก่อให้เกิดสงคราม

^๗ปรีชา ดิลกวิสิษฐ์, “แนวความคิดทางศาสนาในเรื่อง The Ggapes of Wrath ของจอห์น สโตนเบิร์ก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๓), ๗๗.

หรือการแก้แค้นเพื่อทวงศักดิ์ศรีของตนกลับคืนมาในที่สุด เช่นเดียวกับความอยุ่ที่เกิดขึ้นจากการดูหมิ่นศักดิ์ศรีจากคนที่มีฐานะทางสังคมต่ำกว่าก็ทำให้ตัวละครเหล่านี้ทนไม่ได้เช่นกัน^๕

ความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรี ในลักษณะที่ตัวละครคิดว่าเกิดปัญหาขึ้นแก่ตนและตนต้องกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญห เพราะศักดิ์ศรีของตนถูกทำลาย ศักดิ์ศรีจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ศักดิ์ศรีทำให้เกิดการสู้รบ เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** เมื่อนางส่ามนักขาเข้าเฝ้าพญาขรเพื่อเล่าเรื่องที่ตนถูกพระรามและพระลักษมณ์ทำร้ายให้พญาขรทราบ ทำให้พญาขรโกรธพระรามและพระลักษมณ์ที่ทำร้ายน้องสาวของตนซึ่งถือว่าเป็นการดูหมิ่นศักดิ์ศรีของยักษ์ พญาขรจึงให้จัดกองทัพไปสู้รบกับพระรามและพระลักษมณ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของตนและเป็นการกู้ศักดิ์ศรีที่ถูกมนุษย์ทำลายไปกลับคืนมา ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการออกไปต่อสู้เพื่อกู้ศักดิ์ศรีของพญาขร ดังนี้

เมื่อนั้น ได้ฟังคั้งแค้นแสนทวี ลุกขึ้นกระที่บาทผาดร้อง เหม่เหม่มนุษย์เท่าแมงเอย มันทำอาจจะทนงศักดิ์ กูจะหันมิให้แด้นคอกา ตรัสแล้วมีราชบรรหาร จงเตรียมม้าพลกุมภัณฑ์	พญาขรพิทักษ์ศักดิ์ โกรธคืออัคคีมาจ่อใจ พลุธาก็ก้องหวาดไหว พงศ์พันธุ์ผู้ใดที่ไหนมา ไม่รู้จักสุริวงศ์ยักษา จึงสมน้ำหน้าที่หมิ่นกัน เหวยเสนามารคนขยัน กูจะไปโรมรันไพร
---	---

(รามเกียรติ์ เล่ม ๑ : ๔๙๔)

นอกจากนี้เมื่อพญาขรตาย พญาทูษณ์และพญาตรีเศียรทราบข่าวพระรามและพระลักษมณ์ซึ่งเป็นเพียงมนุษย์ทำร้ายน้องสาวและฆ่าพี่ชายของตน ทั้งสองก็เกิดความโกรธแค้นที่ถูกมนุษย์ดูหมิ่นศักดิ์ศรีจึงยกกองทัพออกไปต่อสู้ด้วย

^๕ฐิติรัตน์ อินธนุ, “การวิเคราะห์ตัวละครสำคัญในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่ : การศึกษาด้านมุมมอง” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) , ๒๕๔๘, ๑๑๐.

จากตัวอย่าง พญาขร พญาพูน และพญาตรีเศียรเกิดความขัดแย้งกับพระรามพระลักษมณ์ ที่เป็นเพียงมนุษย์แต่กลับทำร้ายและฆ่าพี่น้องของตน ยักษ์ทั้งสามตนรู้สึกว่ตนถูกดูหมิ่นศักดิ์ศรี จึงออกไปสู้รบเพื่อกู้และรักษาศักดิ์ศรีของวงศ์ยักษ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ทุกตอนจะแสดงถึงความสำคัญของเรื่องศักดิ์ศรี โดยเฉพาะศักดิ์ศรีของวงศ์ยักษ์ คือ เมื่อทศกัณฐ์ขอความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง และมิตรสหาย ตัวละครยักษ์ต่างๆเหล่านั้นล้วนยินดีให้ความช่วยเหลือและมาร่วมต่อสู้กับพระรามพระลักษมณ์ เพราะถือว่าตนก็ถูกดูหมิ่นและทำลายศักดิ์ศรีจากมนุษย์เช่นกัน

ศักดิ์ศรีทำให้ตัวละครเกิดความแตกแยกในวงศ์เครือญาติ เช่น ในเรื่อง **อิเหนา** เมื่ออิเหนาบอกตัดไม่แต่งงานกับนางบุษบา ท้าวดาหาจึงโกรธอิเหนาเพราะอิเหนาทำให้ตนต้องอับอายและเสื่อมเสียศักดิ์ศรีที่อิเหนาไปเลือกนางจินตะหราซึ่งมีศักดิ์ฐานะต่ำกว่านางบุษบา ท้าวดาหาจึงประกาศยกนางบุษบาให้แก่ชายใดก็ได้ที่มาสู่ขอนาง ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

เมื่อนั้น

ทราบสารเคืองแค้นแน่นอุรา

จะรื้ออ้อไปโยเลา

พระเชษฐารักศักดิ์สุริยวงศ์

ซึ่งจะคอยท่าหลานตามสารศรี

แต่จะเวียนงดงานการวิวาท

แม้ใครมาขอก็จะให้

ถึงไพร่ประดาชาติทรลักษณ์

ยิ่งคิดยิ่งแค้นแสนทวี

เสด็จจากแท่นแก้วแพรวพรรณ

พระองค์ทรงพิภพดาหา

จึงตรัสแก่กัลยาทั้งห้าองค์

อันลูกเราเขาไม่มีประสงค์

จึงทรงอาลัยไกลเกลี้ยมา

อีกร้อยปีก็ไม่จากเมืองหมั่นหยา

จะซ้ำร้ายอายหน้ายังหนัก

ไม่อาลัยที่ระคนปนศักดิ์

จะแต่งให้งามพัศตรพงศ์พันธุ์

พระภูมิคุ้มกลัดอัดอัน

จรจรลเข้าในที่ไสยา

(อิเหนา : ๒๐๓)

จากบทพระราชนิพนธ์ ศักดิ์ศรีทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างบุคคลในระบบเครือญาติ เพราะอิเหนาไม่มาแต่งงานกับนางบุษบาตามกำหนด ทำให้ท้าวดาหาซึ่งเป็นอาได้รับความอับอาย ท้าวดาหาจึงประชดอิเหนาด้วยการยอมยกนางบุษบาให้กับชายใดก็ได้ที่มาสู่ขอ การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่ดูหมิ่นศักดิ์ศรีของอิเหนา คือ ยอมให้นางบุษบาซึ่งเป็นคู่หมั้นของอิเหนาให้กับชายใดก็ได้โดยไม่สนใจศักดิ์ฐานะซึ่งย่อมมีฐานะต่ำกว่าอิเหนาเพราะไม่ได้เป็นกษัตริย์วงศ์อัสสัมธะ

ศักดิ์ศรีเป็นสิ่งที่ทำให้ตัวละครยอมเสียชีวิตมากกว่าที่จะมีชีวิตอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี เช่นในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ขณะที่ทำวรวงกาฬเตรียมทัพจะออกไปรบกับขุนแผนได้เกิดนิมิตเป็นลางร้ายกับทำวรวงกาฬ ดังในบทเสภาว่า

ภาวนาตาเขม้นเห็นนิมิต
จะยกต่อคอแขนไม่ติดกาย
ครั้นจะพลขอร้งรออยู่
เกิดเป็นคนใครจะพ้นที่บรล้าย

วิปริตเป็นรูปคนหัวหาย
เป็นลางร้ายวิปริตก็ผิดใจ
ก็อดสูญเสียบรรดาไพร่
ก็แข็งใจไปตามแต่เวลา

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๑๐๓)

จากบทเสภา ทำวรวงกาฬยกทัพไปสู้รบกับขุนแผนแม้รู้ว่าตนไปแล้วจะต้องได้รับอันตราย แต่ทำวรวงกาฬก็ยอมตายเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของตน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงขุนไกร ขุนเพชรอินทรา ขุนรามอินทรา และแสนตรีเพชรเกล้า ตัวละครเหล่านี้ล้วนทราบว่าจะต้องได้รับอันตรายจากการไปปฏิบัติหน้าที่ แต่ตัวละครทุกตัวล้วนไปปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อรักษาศักดิ์ศรีมากกว่าชีวิต

ในวรรณคดีเกือบทุกเรื่องที่ศึกษาแสดงแนวความคิดเรื่องศักดิ์ศรีในฐานะที่ศักดิ์ศรีเป็นสิ่งที่ตัวละครทุกตัวมีและจะต้องรักษาไว้ หากเมื่อใดที่มีตัวละครอื่นมีพฤติกรรมที่ไม่เคารพศักดิ์ศรีของตนก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งและนำไปสู่การแก้ปัญหาเพื่อรักษาศักดิ์ศรี ยกเว้นวรรณคดีประเภทบทละครนอกบางเรื่อง ได้แก่ เรื่องสังข์ทอง คาวี มณีพิชัย และไกรทองที่ไม่ได้แสดงแนวคิดเรื่องศักดิ์ศรี ทั้งนี้เพราะวรรณคดีประเภทบทละครนอกมีเนื้อเรื่องที่มุ่งเน้นความตลกขบขันเป็นสำคัญ^๙ ดังนั้นเราจึงเห็นตัวละครสำคัญในบทละครนอกแสดงบทตลกซึ่งไม่เหมาะสมกับสถานภาพ เช่น ทำวเสนากุญ ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นกษัตริย์แต่มีความซ้าซลาดหาวาดก๊วไม่สมกับความเป็นกษัตริย์ เป็นต้น

^๙ปัญญา บริสุทธิ์, **วิเคราะห์วรรณคดีไทยโดยประเภท**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒), ๖๘.

๑.๒ แนวคิดทางศาสนา

แนวคิดทางศาสนา คือ การนำหลักคำสอนทางศาสนามายึดถือและเป็นแนวทางในการปฏิบัติ จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหา และการแก้ปัญหาของตัวละครทำให้เห็นแนวคิดทางศาสนาเรื่องกรรม และผลของการแก้ปัญหาสะท้อนแนวคิดเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรม

๑.๒.๑ แนวคิดเรื่องกรรม แนวคิดเรื่องกรรมเป็นแนวความคิดในการแก้ปัญหา เมื่อตัวละครประสบกับสถานการณ์ที่ไม่ต้องการและไม่สามารถแก้ไขได้ ตัวละครมักโทษว่าเป็นเรื่องของกรรม ซึ่งทำให้ตัวละครสามารถยอมรับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** เมื่อพระพันวษาสั่งประหารชีวิตนางวันทอง จมื่นไวยฯได้ขอพระราชทานอภัยโทษแก่นางวันทอง และพระพันวษาก็ประทานให้ แต่พระยายมราชเข้าใจผิดคิดว่าพระพันวษาทรงกริ้วที่ตนยังไม่ได้ประหารนางวันทอง พระยายมราชจึงรีบประหารนางวันทอง เมื่อนางวันทองถูกประหารแล้ว ขุนแผนปลอบจมื่นไวยฯ ดังในบทเสภา ดังนี้

ขุนแผนแล่นยุตดูพลาญงาม
ผลกรรมจึงจำให้บรรลย์
โดยไปคร่อมเจ้าวันทองไว้
มันกลุ้มรุมกันจุดก็สุดฤทธิ์

จงฟังพ่อห้ามอชฌาสัย
พอนั่งอยู่ใกล้ก็ลืมนิด
จึงไม่ทันแก้ไขแต่สักหนิด
ชีวิตวันทองจึงบรรลย์

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๒๔๙)

จากบทเสภา ขุนแผนปลอบจมื่นไวยฯให้หักห้ามความเสียใจ โดยให้เหตุผลว่าเหตุที่เป็นดังนี้เพราะกรรม แสดงให้เห็นการนำแนวคิดเรื่องกรรมในพุทธศาสนามาใช้เพื่อยอมรับกับการสูญเสียที่เกิดขึ้น

๑.๒.๒ แนวคิดเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรม แนวคิดเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรมสะท้อนจากความขัดแย้งของตัวละคร คือ เมื่อตัวละครเกิดความขัดแย้งกันขึ้นและมีการแก้ปัญหา สุดท้ายผู้ที่ฝ่ายชนะความขัดแย้งจะเป็นตัวละครในฝ่ายดี ส่วนตัวละครที่พาลเกรหรือเป็นตัวละครฝ่ายปักษ์จะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** ทศกัณฐ์และพระรามเกิดความขัดแย้งกันเรื่องนางสีดา ทำให้มีการแก้ปัญหาด้วยการสู้รบและใช้กลอุบายต่างๆเพื่อให้ฝ่ายของตนชนะและได้นางสีดา แต่ในที่สุดทศกัณฐ์ซึ่งเป็นฝ่ายอธรรมก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้พระรามซึ่ง

เป็นฝ่ายประพடுத்தกรรม ในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงตอนที่พระรามสังหารทศกัณฐ์ได้สำเร็จแล้ว เหล่าเทวดานางฟ้าต่างมาถวายพรที่พระรามสามารถกำจัดคนพาลไปได้ ดังนี้

มาจะกล่าวบทไป	ถึงหมู่เทวาทุกราศี
ทั้งบรมพรหมเศออันฤทธิ	องค์ท้าวตรีเนตรเวสสุวัณ
วิรุฬหผู้ทรงสิทธิศักดิ์	วิรูปักษ์ตรฐรังสรรค์
นักสิทธิ์วิทยาคนธรรพ์	นางอัปสรสวรรค์ทุกชั้นฟ้า
เห็นพระนารายณ์อวตาร	สังหารทศพัศตย์รักษา
อันเป็นเส้นเปียดเบียนโลกา	สุดสิ้นชีवादด้วยฤทธิ
ต่างองค์ชื่นชมโสมนัส	เยี่ยมเกลตบหัตถ์อึงมี
บ้างโปรยปรายทิพมาศสุมาลี	อันมีกลิ่นฟุ้งขจรจร
บ้างขับขานบรรสานพิณพาทย์	ทุกอากาศวิมานสิงขร
แซ่ซ้องอำนวยอวยพร	องค์พระสี่กรทรงครุฑ
อ้ออิงคะนึ่งกึกก้อง	อุตุลุดไปทั้งจักรวาล

(รามเกียรติ์ เล่ม ๓ : ๔๐๐-๔๐๑)

บทาวิทยาลัษณศิลป์ สำนวนลิขลิข

จากบทพระราชนิพนธ์ พระรามซึ่งเป็นฝ่ายธรรมะสามารถเอาชนะฝ่ายทศกัณฐ์ได้ในทำนองเดียวกันในวรรณคดีเรื่องอื่นๆทุกเรื่อง เมื่อเกิดความขัดแย้งหรือมีการสู้รบกันขึ้นระหว่างตัวละครสองฝ่าย ที่สุดแล้วฝ่ายที่ชนะก็จะเป็นฝ่ายที่มีธรรมะสูงกว่า เช่น คาวีชนะท้าวสันนุราชและได้นางจันท์สุตากลับมา ทั้งยังได้ครองเมืองของท้าวสันนุราช ลักษณะวีรสามารถผ่านนางยักษ์ที่แปลงมาเป็นเมสสีของท้าวพรหมหัตถ์ได้ และท้าวอินธุมาศสามารถกลับมาครองเมืองได้เช่นเดิมในขณะที่คงคาประลัยไม่ได้รับการยอมรับจากข้าราชการและในที่สุดก็ถูกฆ่า เป็นต้น ลักษณะของโครงเรื่องที่ตัวละครเอกซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายคนดีเกิดความขัดแย้งกับตัวละครฝ่ายปรปักษ์ ตัวแทนของผู้ร้าย โดยตัวละครฝ่ายดีสามารถเอาชนะตัวละครฝ่ายร้ายได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดของสังคมไทยที่ปลูกฝังให้คนทำความดีเพราะในที่สุดแล้วความดีจะทำให้สามารถเอาชนะความชั่วและสิ่งต่างๆที่เป็นอุปสรรคในชีวิตได้

แนวคิดเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรมเป็นแนวคิดที่ผู้ปกครองต้องการให้เกิดขึ้นในสังคมซึ่งสะท้อนถึงการใช้วรรณคดีเป็นเครื่องมือในการปกครองและควบคุมสังคมของผู้ปกครองบ้านเมือง คือ เมื่อบุคคลในสังคมยึดถือแนวคิดเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

บุคคลก็จะประพัตติตนเป็นคนดีไม่แก่งแย่งและเบียดเบียนผู้อื่นย่อมส่งผลให้การปกครองทำได้ง่าย ปัญหาความขัดแย้งต่างๆที่จะเกิดขึ้นย่อมลดลงได้

๒. ค่านิยม

ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ จะทำให้กลายเป็น สิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่ง บังคับ ต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่จะได้เห็น ได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ^{๑๑} การสังเกตค่านิยมของบุคคลอาจสังเกตได้จาก

๑. สิ่งที่บุคคลเลือกในชีวิตประจำวัน คือ ดูว่าโดยทั่วไปคนในสังคม นั้นเลือกทำอะไร เชื่ออะไร และเลือกไปทางไหน
๒. ทิศทางของความสนใจ คือ ดูว่าคนในสังคมนั้นๆโดยทั่วไป คนในสังคมนั้น สนใจอะไรในทางไหน หรือสนใจจะทำอะไรในชีวิตสังคมส่วนใหญ่ ชีวิตการทำงาน ชีวิตครอบครัว หรือแม้ในชีวิตส่วนตัว
๓. คำพูดที่แสดงออกโดยทั่วไป คนเรามักจะพูดว่าสิ่งนี้ดีสิ่งนั้นไม่ดี ความ ประพฤติอย่างนั้นดี อย่างนั้นไม่ดี น่าเกลียด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองเป็นสิ่งซึ่ง สะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาของคนในสังคมนั้นๆ
๔. คำพูดที่ใช้สนทนา สังเกตจากคำพูดและแนวความคิดบางอย่าง ซึ่งทำให้ คู่สนทนาพอใจ หรือโกรธจนเห็นได้ชัด คำพูดที่ได้ตอบกลับไปกลับมา เป็น แนวทางที่ช่วยให้เราทราบค่านิยมของคนนั้นได้บ้าง
๕. การคิด การเขียน คนเรามักจะแสดงออกในหลักการ อุดมการณ์ แนวความคิด ความฝัน และรสนิยมของตนออกมาปะปนกับการเขียนเสมอ วรรณคดีต่างๆช่วยส่องให้เราเห็นค่านิยมของสังคมในระยะนั้นได้มาก^{๑๒}

จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร ทำให้ผู้ศึกษา เห็นถึงค่านิยมต่างๆของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังนี้

^{๑๑} ศศิวิมล สันติราษฎร์ภักดี, ฉากชีวิตสี่แผ่นดิน : ชีวิตจริงหลังฉากนิยายของสาวชาววัง ชาวบ้าน และแฟชั่นฝรั่ง (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๗), ๙๔.

^{๑๒} ไพบูรณ์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา, เอกสารการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยา, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๕, ๑๔-๑๕.

๒.๑ ค่านิยมทางการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของสังคมทำให้นุคคลแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายผู้ปกครองและฝ่ายผู้อยู่ใต้การปกครอง ดังนั้นค่านิยมทางการเมืองการปกครองจึงแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มตามบุคคลในระบบการปกครอง คือ ค่านิยมของผู้ปกครอง โดยผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีสิทธิและหน้าที่ในการดูแลบริหารปกครอง ดูแลความสงบสุขและความเรียบร้อยของสังคม บุคคลที่อยู่ในกลุ่มผู้ปกครอง ในที่นี้หมายถึงเฉพาะ กษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์ และค่านิยมของผู้อยู่ใต้การปกครอง โดยผู้อยู่ใต้การปกครอง คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครอง ได้แก่ เสนาข้าราชการและประชาชน แม้เสนาข้าราชการต่างๆจะเป็นผู้ที่ดูแลความสงบเรียบร้อยของสังคม และอาจจัดเป็นตัวละครในกลุ่มผู้ปกครองได้ แต่เสนาข้าราชการยังต้องปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์ ประกอบกับในวรรณคดีส่วนใหญ่ที่ศึกษาเนื้อหาเป็นเรื่องราวของตัวละครเพียง ๒ กลุ่ม คือ กษัตริย์ และเสนาข้าราชการ ส่วนตัวละครที่เป็นประชาชนมีการกล่าวถึงเพียงเล็กน้อยและไม่ได้แสดงบทบาทที่สะท้อนถึงค่านิยม ดังนั้นตัวละครเสนาข้าราชการต่างๆจึงกลายเป็นตัวแทนของกลุ่มผู้อยู่ใต้การปกครองมากกว่าที่จะอยู่ในกลุ่มของผู้ปกครองเพราะแสดงบทบาทเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองและปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์มากกว่าจะแสดงบทบาทเป็นผู้ปกครองประชาชน

ค่านิยมทางการเมืองการปกครองที่สะท้อนจากความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหา มีค่านิยมต่างๆ ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ค่านิยมของผู้ปกครอง คือ สิ่งที่ตัวละครที่เป็นกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ นิยมปฏิบัติ นิยมแสวงหาและต้องการครอบครอง ค่านิยมของผู้ปกครองที่ปรากฏ คือ ค่านิยมเรื่องอำนาจ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของคำว่า อำนาจ ว่า สิทธิ , อิทธิพลที่จะบังคับให้ผู้อื่นต้องยอมทำตามไม่ว่าจะด้วยความสมัครใจหรือไม่^{๑๒} ค่านิยมเรื่องอำนาจสะท้อนในลักษณะที่อำนาจเป็นสิ่งที่ตัวละครต้องการจึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น โดยตัวละครที่แย่งชิงอำนาจนั้น ถ้าเป็นชายมักจะเป็นกษัตริย์กับกษัตริย์หรือถ้าเป็นหญิงมักเป็นภรรยากับภรรยาซึ่งเป็นชายาหรือมเหสีของกษัตริย์

การแย่งชิงอำนาจระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** เมืองเชียงทองยอมอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยาทำให้เจ้าเชียงใหม่เกิดความไม่พอใจที่เจ้าเชียงทองเอาใจออกห่าง จึงยกทัพไปตีเมืองเชียงทองเพื่อให้เมืองเชียงทองเห็นอำนาจแห่งอำนาจและยอมขึ้นกับตน

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๑๓๗๑.

เช่นเดิม ดังในบทเสภาเจ้าเชียงใหม่โกรธเคืองเจ้าเชียงทองและให้ยกทัพไปตีเมืองเชียงทองเพื่อ
แสดงอำนาจ ดังนี้

พระเจ้าเชียงใหม่ได้ทราบเรื่อง	ให้ขุนเคืองขัดใจดังไฟเผา
เหม่ออ้ายเชียงทองจงหองเอา	ลงไปเข้ากับไทยช่างไม่กลัว
แต่ก่อนนั้นมันขึ้นกับเรา	ถือดีหยิ่งยกนกสองหัว
เฮี้ยเกณฑ์กระบวนรบให้ครบตัว	นับทั่วถ้วนหมื่นพันจกรรจ์
เครื่องศัสตราอาวุธปืนไฟ	ทั้งน้อยใหญ่สารพัดเร่งจัดสรร
ให้พร้อมพร้อมเบ็ดเสร็จในเจ็ดวัน	จงลงมือเตรียมกันแต่วันนี้

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๑๔๑)

ในขณะเดียวกันเมื่อพระพันวษาทราบข่าวเจ้าเชียงทองกลับไปเข้าด้วยกับเจ้าเชียงใหม่
พระพันวษาจึงให้ขุนแผนไปปราบเมืองทั้งสองเพื่อให้อยู่ได้อำนาจตน

ครานั้นพระเจ้ากรุงทวารวดี	อวยุทธาพิภพเพียงสุวรรณค์
สถิตที่แท่นแก้วเพชรพรหม	พร้อมพร้อมพระกำนัลสนมใน
ดั่งองค์อมเรศสุราฤทธิ์	สถิตเวชยันต์ทองผ่องใส
พร้อมเทพธิดาสุราลัย	ก้องไปด้วยอินทนิล
พระดำริตรีเหตุเขตขอบ	จังหวัดรอบอวยุทธามารศรี
เชียงใหม่ให้ทหารมาราวี	ย้ายกระทั่งถึงเชียงทอง
เจ้าเมืองเชียงทองไม่ปองรบ	กลับสมทบกับเชียงใหม่ได้คล้องคล้อง
มันกำเริบเติบโตใหญ่ใจคะนอง	เห็นจะปองเป็นขบถพระบุรี
กำแพงระแหงเถินที่มำบอก	สามภักดีในทำนองก็ดั่งที่
จำจะยกพลมนตรี	ตีเอาเชียงทองนั้นคืนมา
.....	
พระเจ้าจึงมีสิงหนาทประกาศไป	เสนาน้อยใหญ่ทั้งปวงสิ้น
เกิดเคืองด้วยเรื่องเมืองเชียงอินทร์	อหังการดูหมิ่นประมาท
เชียงทองเป็นของอวยุทธา	มันยกมาตั้งห้อมล้อมอยู่
เชียงทองนั้นก็พลัดเป็นศัตรู	รู้เพราะสามเมืองนั้นบอกมา
จะนิ่งอยู่เช่นนี้ก็มิได้	จะอ้อมเอิบกำเริบใจเป็นหนักหนา
ถือตัวว่าถูกกลัวฤทธา	ตกทหารอวยุทธาเราไม่มี

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๑๔๕-๑๔๖)

จากบทเสภา เจ้าเชียงใหม่และพระพันวษาต่างแย่งชิงการที่จะมีอำนาจเหนือเมืองเชียงทอง

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ อำนาจก็ทำให้เกิดความขัดแย้งเช่นเดียวกัน โดยสะท้อนผ่านตัวละครฝ่ายปรปักษ์ที่เป็นกษัตริย์มักต้องการแสดงและแสวงหาอำนาจด้วยการรุกรานผู้อื่น การกระทำเช่นนี้ทำให้ผู้ถูกรุกรานเกิดความไม่พอใจหรือเกรงกลัว เช่น ท้าวกรุงพาณ ในเรื่องอุณรุท ไปรุกรานเทวดานางฟ้าต่างๆบนสวรรค์เพื่อแสดงอำนาจของตนให้เป็นที่ประจักษ์และสร้างความเกรงขามแก่เหล่าเทวดานางฟ้า หรือทศกัณฐ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ไปแย่งชิงบุษบกแก้วจากกุเปรี๊น พี่ชายของตนเพื่อแสดงอำนาจ เป็นต้น แต่ในส่วน of ตัวละครเอก การแสดงอำนาจจะเป็นการปราบปรามตัวละครฝ่ายปรปักษ์ที่ไปรุกรานผู้อื่น เมื่อตัวละครเอกสามารถปราบตัวละครปรปักษ์ได้ก็เป็นการแสดงถึงการมีอำนาจและเป็นอำนาจที่มีธรรมะเป็นสิ่งส่งเสริมจึงเป็นอำนาจที่ชอบธรรม นอกจากนี้การแสดงอำนาจของตัวละครเอกจะกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นการแสดงแสนยานุภาพไม่ใช่การรุกรานผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อน และกษัตริย์เมืองอื่นๆก็ยินยอมพร้อมใจที่จะอยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์นั้น เช่น การปล่อยม้าอุปการของพระราม หรือการที่อิเหนาออกตามหานางบุษบา เมื่ออิเหนาผ่านเมืองใด กษัตริย์เมืองนั้นก็เกิดความเกรงกลัวและยอมเป็นเมืองขึ้นของอิเหนา โดยที่อิเหนาไม่ได้แสดงความโหดร้ายในการรุกรานผู้อื่น ดังนั้นตัวละครกษัตริย์ที่แสดงการมีอำนาจและการขยายอำนาจไม่ว่าจะด้วยการรุกรานหรือการแสดงแสนยานุภาพล้วนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมอำนาจของผู้ปกครองบ้านเมือง แต่กล่าวถึงในมุมมองที่แตกต่างกันเท่านั้น

ส่วนการแย่งชิงอำนาจของผู้หญิงมักเกิดขึ้นระหว่างภรรยากับภรรยา เช่น ในเรื่อง **สังข์ทอง** นางจันทาต้องการได้ตำแหน่งมเหสีเพื่อตนจะได้มีอำนาจมากขึ้นจึงพยายามกำจัดนางจันทวีที่เป็นมเหสี ทั้งนี้เพื่อตนจะได้ขึ้นครองตำแหน่งแทน ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงความต้องการตำแหน่งและวิธีการเพื่อให้ได้ตำแหน่งของนางจันทาวา

ฝ่ายนางจันทามาถึงห้อง	เศร้าหมองตรองจิตคอยอิจฉา
อาบเอิบกำเรบด้วยโกศ	ผ่านฟ้าว่าใครมีกรรม
สมบัติจะยกให้ลูกครอง	มีสองต้องคิดผัดผัน
ท่านมียศศักดิ์จะรักกัน	ลูกเต้าเหล่านั้จะหมองมัว
ที่ไหนจะได้พระบุรี	สาวศรีจะชวนกันยืมหัว
ยิ่งตริยิ่งตรองยิ่งหมองมัว	จึงเรียกนางแม่ครัวเข้าห้องใน

สาวศรีเจ้าจงเอ็นดูเรา
จงช่วยปิดจำเอาไว้
เขียนหนังสือลับกำขัปลั้ง
ถอดแหวนส่งให้มิได้ซ้ำ

เบี้ยข้าวเงินทองจะกองให้
เอาทองไปให้แก่โหรา
เราหวังไว้ใจเจ้าหนักหนา
นี้ข้าถึงใจให้พลง

(บทละครนอก : ๑๐-๑๑)

เมื่อนั้น
ยังไม่เหมือนจิตที่คิดไว้
จึงเรียกสาวใช้เข้าในห้อง
จะคิดอันใดในหนา
ลอยเมฆเป็นเอกมเหสี
พระฤๅสายไม่วายตริกรทอง
นางจันทเทวียังมีตาย
แม้ว่าพระจะกลับไปรับเมีย
หรือว่าหอยกลายเป็นคน
อย่าไว้ใจแก่ไขดู

จันทาตัวเชิญจะเป็นใหญ่
มุ่งมาดหมายใจอยู่ไปมา
ปรองดองตรองตริกรักษา
ให้ข้าสมจิตที่คิดปอง
อย่าให้ใครมีเสมอสอง
เศร้าหมองคะนึ่งคิดถึงเมีย
ดริ้วยเสนาไม่ฆ่าเสีย
จะเสียการเราเจ้าคิดดู
เหตุผลอย่างนี้ก็มีอยู่
ให้สิ้นรู้เราอย่าเบาความ

(บทละครนอก : ๒๖-๒๗)

จากบทพระราชนิพนธ์ นางจันทาต้องการกำจัดนางจันทเทวีเพราะต้องการแย่งชิงตำแหน่งมเหสีและต้องการให้ลูกของตนได้ปกครองเมืองเพื่อตนจะได้มีอำนาจมากขึ้น

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆหากกษัตริย์มีมเหสีหรือชายามากกว่า ๑ ฝ่าย การแย่งชิงอำนาจระหว่างมเหสีหรือชายาก็จะเกิดขึ้นเช่นกัน เช่น เรื่องไชยเชษฐา นางสนมทั้งหกได้ความนางสุวิญชาว่าคลอดลูกออกมาเป็นท่อนไม้เพื่อกำจัดนางสุวิญชาให้พ้นตำแหน่งและพวกตนจะได้มีอำนาจขึ้นแทน เป็นต้น นอกจากนั้นการแย่งชิงอำนาจระหว่างภรรยากับภรรยามักเป็นความขัดแย้งที่เปิดเรื่อง ทำให้ฝ่ายตัวละครเอกต้องออกจากวัง มีการผจญภัยและไปพบความขัดแย้งต่างๆเพื่อให้เรื่องเกิดความสนุกสนานต่อไป

อำนาจเป็นสิ่งที่ตัวละครต่างแสวงหาและต้องการมีไว้ครอบครองเพราะจะทำให้ตนมีสิทธิและอิทธิพลเหนือตัวละครอื่น สามารถควบคุมตัวละครอื่นได้ ดังนั้นอำนาจจึงกลายเป็นค่านิยมของสังคมที่บุคคลทั่วไปต้องการ

๒.๑.๒ ค่านิยมของผู้อยู่ใต้ปกครอง ผู้อยู่ใต้การปกครอง คือ ตัวละครที่เป็นเสนาข้าราชการและประชาชน ตัวละครเหล่านี้พยายามที่จะปฏิบัติตนเป็นข้ารับใช้ที่ดีและให้เจ้านายไว้วางใจซึ่งอาจนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีขึ้นเพราะเจ้านายเมตตาใคร่ ค่านิยมของผู้ถูกปกครองที่สะท้อนจากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร คือ ความรักบ้านเมือง

ความรักบ้านเมืองในที่นี้มีได้หมายถึงเฉพาะเมืองหรือประเทศที่เป็นเขตแดนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงความรัก ความภักดีที่มีต่อผู้ปกครองประเทศหรือกษัตริย์ด้วย

ความขัดแย้ง การเผชิญปัญหา และการแก้ปัญหาของตัวละครในวรรณคดีไทยเสนอ ค่านิยมความรักบ้านเมืองในลักษณะที่เมื่อบ้านเมืองประสบปัญหามีภัยสงคราม ข้าศึกรุกราน ตัวละครจะแสดงความรัก ความห่วงใยร่วมกันต่อสู้ปกป้องบ้านเมืองและเจ้านายของตนโดยไม่คิดถึงชีวิต เพื่อให้บ้านเมืองอยู่รอดปลอดภัย เช่น เรื่อง **รามเกียรติ์** ทหารฝ่ายพระรามมีความจงรักภักดียอมสู้รบกับฝ่ายทศกัณฐ์อย่างเต็มกำลังความสามารถ ทำให้ในที่สุดพระรามสามารถที่จะยกทัพข้ามไปเมืองลงกาต่อสู้กับทศกัณฐ์จนได้นางสีดาลกลับคืนมา ตัวอย่างเช่น การทำงานของหนุมานที่ยอมเสี่ยงภัยรับอาสาไปลองเือกลองดวงใจของทศกัณฐ์ ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

บัดนั้น

คำแหงหนุมานชาญสมร

ค่อยกระซิบทูลองค์พระสีกร

ภูธรจงทรงพระเมตตา

อันการครั้งนี้เห็นยากนัก

จักได้ดวงใจยักษ์

จะอุบายถ่ายเทด้วยมารยา

แม้ใครมาว่าประการใด

จงไว้แต่ในพระทัยก่อน

ภูธรอย่าคิดสงสัย

กว่าข้าจะกลับมาเฝ้าพระทรงชัย

กำหนดไว้ในเจ็ดราตรี

ทูลแล้วประณตบทงส์

ลาองค์พระนารายณ์เรื่องศรี

เหาะขึ้นอากาศด้วยฤทธิ์

ขุนกระบี่ก็รีบระเห็จมา

(รามเกียรติ์ เล่ม ๓ : ๓๓๖)

จากบทพระราชนิพนธ์แสดงให้เห็นว่าหนุมานมีความจงรักภักดีต่อพระราม ยินยอมทำงานถวายพระรามโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยและไม่คิดถึงชีวิตของตน

นอกจากนี้ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ขุนแผนเป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่แสดงถึงค่านิยมความจงรักภักดีต่อกษัตริย์และบ้านเมืองที่ชัดเจน กล่าวคือ ขุนแผนมีความจงรักภักดีต่อพระพันวษาโดยไม่คิดโกรธแค้นแม้พระพันวษาจะเป็นผู้สั่งประหารชีวิตขุนไกรบิดาของตน หรือเมื่อพระพันวษามี

รับสั่งใช้ให้ขุนแผนไปปราบเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงทองขณะที่ตนพึ่งแต่งงานกับนางพิมได้เพียง ๒ วัน แต่ขุนแผนก็ยินดีทำตามรับสั่งเพราะถือว่าตนเป็นข้าแผ่นดินที่ต้องจงรักภักดีต่อกษัตริย์และบ้านเมือง นอกจากนี้เมื่อขุนช้างทูลความเท็จต่อพระพันวษาว่าขุนแผนปีนกำแพงวังออกไปหานางลาวทองทำให้พระพันวษากริ้วและสั่งให้คุมตัวนางลาวทองเข้าวัง ส่วนขุนแผนให้ตระเวนด่านและมีให้เข้าเฝ้า และเมื่อขุนแผนทูลขอนางลาวทอง ทำให้พระพันวษากริ้วจึงสั่งจำคุกขุนแผน เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น ขุนแผนก็ได้คิดโกรธเคืองพระพันวษาและยินดีรับโทษจากพระพันวษาโดยไม่ได้เถียงทั้งๆที่ตนไม่มีความผิด

อย่างไรก็ตามในวรรณคดีก็ปรากฏตัวละครที่รักชีวิตของตนมากกว่าบ้านเมืองเช่นกัน คือตัวละครไม่รักและไม่ต่อสู้เพื่อบ้านเมือง เมื่อมีภัยมาถึงตัวกลับคิดถึงความปลอดภัยของตนและเอาตัวรอด ซึ่งส่งผลให้บ้านเมืองอยู่ในภาวะที่อันตราย เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** ทหารและมิตรสหายฝ่ายทศกัณฐ์หลายคนที่ได้รับมอบหมายหรือขอร้องให้ช่วยไปทำร้ายหรือขัดขวางการเดินทางของพระราม แต่เมื่อถูกจับได้กลับยอมรับสารภาพและบอกกลศึกที่ตนได้รับมอบหมายแก่ฝ่ายพระรามเสียหมดสิ้น หรือเมื่อเสียที่จวนตัวก็หนีเอาตัวรอด โดยไม่คำนึงถึงภาระกิจที่ได้รับมอบหมาย เช่น สุกรसारเมื่อถูกหนุมานจับได้ก็บอกเล่าความจริงที่ได้รับมอบหมายทั้งหมดแก่ฝ่ายพระราม

ดังความว่า

บัดนั้น
ความกลัวเพียงสิ้นชีวิ
ตัวข้าชื่อว่าสุกรसार
อยู่เกาะพิชัยลงกา
เหตุด้วยคิไลนั้นปลิวไป
พญามารสงสัยพันทวี
จึงนิมิตกายาเป็นเหยี่ยว
จะกำหนดกฎหมายไปให้รู้
เหล่าลิงทั้งคิไลดังหาฝน
ความเจ็บสุดที่จะบินไป
ข้าจึงนิมิตเป็นวานร
ทั้งนี้ตามแต่จะเมตตา

อสุรสุกรস্যักษ์
ให้การตามที่เป็นเรื่องมา
ถิ่นฐานบ้านเรือนเคนหา
เป็นข้าทศกัณฐ์อสุรี
ตกลงในเมืองยักษ์
ตรัสใช้ข้านี้ให้มาดู
บินเที่ยวมาเห็นก็ราอยู่
ว่าหมูโยธาของผู้ใด
ถูกปีกไม่ทนอยู่ได้
จนใจก็ตกลงมา
ปลอมพลนิกรซ่อนหน้า
โทษมาถึงสิ้นชีวิ

(รามเกียรติ์ เล่ม ๒ : ๑๘๓)

จากบทพระราชนิพนธ์ สุภรสารไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัยของบ้านเมืองว่าเมื่อฝ่ายศัตรูล่วงรู้ความลับแล้วจะทำให้บ้านเมืองเกิดอันตราย แต่กลับคิดถึงชีวิตของตนเองมากกว่าจึงยอมบอกเล่าเรื่องราวให้แก่ฝ่ายพระราม นอกจากสุภรสารแล้วยังมีตัวละครอื่นๆที่รักชีวิตตนมากกว่าบ้านเมือง ได้แก่ นางสุพรรณมัจฉา ภาณุราช ตรีเมฆ และวิรุญจำบัง ซึ่งตัวละครทุกตัวยกเว้นนางสุพรรณมัจฉาซึ่งต่อมาเป็นภรรยาของหนุมาน ล้วนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตภายหลังจากบอกความลับแก่ฝ่ายพระรามแล้ว

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความจงรักภักดีเป็นค่านิยมที่ผู้อยู่ใต้การปกครองควรจะต้องยึดถือ เพราะผู้ที่จงรักภักดีย่อมจะได้รับการปูนบำเหน็จรางวัล เช่น ขุนแผนได้รับพระราชทานเสื้อผ้าเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ และได้ตำแหน่งเป็นพระกาญจนบุรี หนุมานได้รับแต่งตั้งให้ปกครองเมือง หรือสังคามาระดาที่ได้รับประทานนางกุสุมาซึ่งตนรักใคร่อยู่มากจากอิเหนา ส่วนผู้ที่รักชีวิตมากกว่าจงรักภักดีจะได้รับโทษ ส่วนใหญ่คือ ความตาย เช่น ภาณุราช ตรีเมฆ และวิรุญจำบัง ยกเว้นพิเภกที่ไปเข้าด้วยกับพระรามซึ่งเป็นผู้ที่มีธรรมะ แต่ก็ถูกกุมภกรรณ ยักษ์ที่มีธรรมะกล่าวหาว่าพิเภกเป็นชายทรชน และคำกล่าวหาของกุมภกรรณน่าจะมีน้ำหนักเพราะเป็นที่ยอมรับว่ากุมภกรรณเป็นยักษ์ที่มีคุณธรรม

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆไม่ได้แสดงถึงบทบาทของผู้อยู่ใต้ปกครองชัดเจนนัก แต่เมื่อบ้านเมืองเกิดศึกสงครามหรือกษัตริย์ของตนต้องไปต่อสู้กับศัตรู ก็จะมีการกล่าวถึงขุนนางข้าราชการและทหารต่างๆออกไปเป็นกำลังร่วมรบด้วยเท่านั้น เมื่อศึกษาการเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร ผู้ศึกษาเห็นว่าความรักบ้านเมืองที่เสนอในวรรณคดีเป็นค่านิยมของผู้ถูกปกครองที่พยายามปฏิบัติเพื่อให้ตนได้รับการยกย่องหรือเลื่อนฐานะขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นค่านิยมที่ ผู้ปกครองต้องการปลูกฝังให้เป็นค่านิยมของผู้ใต้บังคับบัญชาเพราะมีการเปรียบเทียบและแสดงผลให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่รักบ้านเมืองก็มักจะได้รับอันตรายแก่ชีวิต แต่ผู้ที่รักบ้านเมืองก็มักได้รับยศตำแหน่ง การสร้างค่านิยมความรักบ้านเมืองนี้เป็นกุศโลบายเพื่อให้ประชาชนร่วมมือกับกษัตริย์หรือผู้ปกครองเพราะบ้านเมืองจะอยู่รอดได้นอกจากผู้นำจะมีความกล้าหาญแล้ว ยังต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนในประเทศด้วยบ้านเมืองจึงจะอยู่รอดปลอดภัย โดยเฉพาะในภาวะที่บ้านเมืองกำลังก่อร่างสร้างตัว ดังนั้นผู้ปกครองจึงสร้างค่านิยมว่าประชาชนควรเห็นความสำคัญของการรักบ้านเมืองมากกว่าชีวิตตนเอง

การศึกษาค้นคว้าและการแก้ปัญหาและการแก้ปัญหาจึงสะท้อนให้เห็นการสร้างค่านิยมความรักบ้านเมืองของคนไทยในอดีต ซึ่งมีวิธีการที่แนบเนียนโดยสอดแทรกไว้ในวรรณคดี เมื่อประชาชน

รับสารก็ต่างต้องการเป็นเหมือนตัวเอกของเรื่องซึ่งมีความเก่งกล้าสามารถรักษาบ้านเมืองไว้ได้ เพราะบุคคลย่อมมีความต้องการที่อยากจะทำเก่งและแสดงความสามารถของตัวเอง วรรณคดีจึงไม่ใช่เรื่องที่ทำให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่านเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดและลักษณะของบุคคลให้เกิดขึ้นในสังคมตามที่ผู้ปกครองต้องการอีกด้วย

๒.๒ ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณี

ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณี คือ ความนิยมของบุคคลที่จะปฏิบัติตามศาสนพิธี ประเพณี พิธีกรรม และธรรมเนียมต่างๆ การศึกษาวรรณคดีเราย่อมเห็นถึงค่านิยมทางประเพณีของสังคมที่กำลังนิเวศวรรณคดีนั้นๆ ในลักษณะที่ตัวละครปฏิบัติตามประเพณี พิธีต่างๆ ทางศาสนา เช่น ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ การทำบุญตักบาตร ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน และการตายในเรื่องขุนช้างขุนแผน หรือประเพณีแบบหลา ในเรื่องดาหลังและอิเหนา เป็นต้น

เมื่อศึกษาถึงการเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาของตัวละครแล้ว ทำให้เห็นถึงความคิดของบุคคลที่มีต่อประเพณีว่าการประพฤติปฏิบัติตามประเพณีนอกเหนือจะทำเพราะเป็นสิ่งที่กระทำต่อกันมาหรือเพราะได้รับการอบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติอย่างซัดไม่ได้แล้ว บุคคลยังมีความรู้สึกนึกคิดต่อประเพณีว่าเป็นค่านิยมซึ่งต้องปฏิบัติตามมากกว่าจะฝ่าฝืนเพราะหากไม่ทำก็จะทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับสังคมและได้รับการติฉินนินทา นอกจากนี้ ประเพณียังมีความสำคัญต่อชีวิตของบุคคลในฐานะที่เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหา คือ เมื่อเกิดปัญหาตัวละครจะพยายามเลือกวิธีแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับประเพณีที่คนส่วนมากปฏิบัติให้มากที่สุดเพื่อให้ตนสามารถอยู่ร่วมในสังคมได้โดยไม่ขัดแย้ง

การยึดถือธรรมเนียมฟิปกครองเมืองก่อนน้องเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** นางไภยเกษิขเมืองให้พระพรตครองก่อนพระราม เมื่อพระพรตทราบก็พยายามขอร้องให้พระรามกลับมาครองเมืองตามสิทธิที่ต้องได้ครองตามธรรมเนียมที่พี่ต้องครองเมืองก่อนน้อง แต่เมื่อพระรามไม่ยอมกลับมาครองเมืองเพราะต้องการรักษาสัตย์ของท้าวทศรถ และรุกขเทวาก็ประกาศสั่งให้พระพรตกลับไปครองเมืองเพื่อพระรามจะได้ไปปราบอธรรมตามที่อวดตามมา พระพรตจึงพยายามแก้ไขปัญหาให้ใกล้เคียงกับธรรมเนียมประเพณีที่ตนยึดถือโดยการขอลองพระบาทของพระรามไว้เพื่อแสดงว่าพระรามเป็นผู้ปกครองเมือง และขอสัตย์สัญญาจากพระรามว่าพระรามจะต้องกลับมาครองเมือง ส่วนตนจะเป็นเพียงผู้รักษาเมืองไว้ให้ก่อน ดังในบทพระราชนิพนธ์ที่กล่าวถึงการแก้ปัญหาของพระพรตที่ต้องการให้เป็นไปตามประเพณี ดังนี้

เมื่อนั้น
ได้ฟังดังใครมาฟาดฟัน
ให้ร้อนฤทัยดังไฟพิษ
ชลเนตรคลอวงนัยนา
อันอุยฺยธาธานี
กษัตราเทวสุธาลัย
น้องดังหึงห้อยน้อยแสง
จะขอฉลองบาทพระอวตาร
ต่างองค์พระทรงจักรวราช
จึงจะรับรักษาพารา
แม้สืบสืบพระไม่กลับ
จะขอถวายชีวี

พระพรตสุริยวงศ์รังสรรค์
ด้วยคำเทวัญประกาศมา
สุดคิดที่จะวอนพระเชษฐา
จึงสนองวาจาด้วยจนใจ
เป็นที่พึงสามโลกสูงใหญ่
ยอมได้อาศัยทั้งจักรวาล
ไม่ควรตำแหน่งพระสุริจาน
ไปไว้ในสถานสวรรคยา
เป็นจอมเมืองมณฑลแห่งหล้า
ไว้ท่าเสด็จพระจักรี
น้องกับพระสตรุดเรื่องศรี
เข้ากองอัคคีมรณา

(รามเกียรติ์ เล่ม ๑ : ๔๔๓)

จากบทพระราชนิพนธ์ พระพรตไม่สบายพระทัยเพราะพระรามจะต้องออกเดินป่าเพื่อ
รักษาสัตย์ของท้าวทศรถ ส่วนตนจะต้องขึ้นครองราชตามคำที่นางไภยเกศขอจากท้าวทศรถซึ่งเป็น
การกระทำที่ผิดธรรมเนียมประเพณี พระพรตจึงใช้ชนบทรวมเนียมประเพณียึดถือเป็นแนวทาง
แก้ปัญหา คือ ให้พระรามครองเมืองโดยการขอฉลองพระบาทของพระรามเป็นตัวแทนเสมือนว่า
พระรามอยู่ครองเมือง และตนเป็นผู้ช่วยรักษาบ้านเมือง

การแก้ปัญหาด้วยการยึดประเพณีเป็นแนวทางการปฏิบัติ เช่น เรื่อง **อิเหนา** เมื่อระตู
บุศสิหนาละเลาะชีวิตจากการสู้รบกับโจรป่าบันหยี่ นางดรสาชยายาของระตูบุศสิหนาละเลาะตาม
ระตูบุศสิหนาละเลาะตามประเพณีที่ยึดถือ ดังในบทพระราชนิพนธ์ ดังนี้

เมื่อนั้น
กำสรดโศกศัลย์พันทวี
แล้วทูลว่าพระองค์ผู้ทรงเดช
ข้าน้อยขอถวายบังคมลา
ขอฝากบิดราชมามาตุรงค์
อันศฤงคารของข้าบรรดามี
ทูลพลางประณตบทเรศ
บังคมบรมศพนัสตา

นวนนางดรสามารศรี
อัญชลีทั้งสองกษัตริย์
จงได้โปรดเกศเกศา
ตายตามภัสดาด้วยภักดี
ทั้งประยูรญาติวงศ์ในกรุงศรี
ถวายไว้ได้ธุลีบาทา
สองกษัตริย์ทรงเดชเชษฐา
แล้วกลยาทกษิณเวียนไป

ครั้นครบคำรบสามรอบ	นบนอบน้อมมองค้งกราบไหว้
จึ่งชักเอากริชภูโนย	มาทูลไว้เหนือเกล้าเมาลี
กันแสงพลางทางษมาลาธิกรณ์	ภูธรได้เคื่องบทศรี
ด้วยกายกรรมแลวจี	ขออย่ามีเวราผูกพัน
ประการหนึ่งซึ่งข้าสุจริต	ผู้ตายมิได้คิดบิดผัน
เดชความสัตย์ของข้านี้	แม้ทรงธรรมจะตกไปในแห่งใด
ขอให้ได้พบสบประสงค์	บำเรอบาทบงศ์จงได้
ให้ร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมทุกข์	อย่าให้รู้ราศคลาดคลา
ครั้นเสร็จตั้งสัตย์อธิฐาน	เยวามาลย์กราบงามสามท่า
เห็นเพลิงพลุ่งรุ่งโรจน์โชดนา	ก็แบหลาโจนเข้าในอัคคี

(อิเหนา : ๑๔๔)

จากบทพระราชนิพนธ์ นางดรสาวยึดถือประเพณีการแบหลาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆทุกเรื่องเมื่อตัวละครเกิดความขัดแย้งกับตัวละครด้วยกัน ตัวละครจะยึดถือธรรมเนียมประเพณีต่างๆเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา เช่น เรื่อง ดาหลัง เมื่อน้องท้าวประตาทนขอให้นางบุษบาแบหลาตามท้าวประตาทน ท้าวดาหาก็ยอมทำตามที่น้องท้าวประตาทนขอเพราะถือว่าเป็นประเพณี ดังนั้นการแก้ปัญหาของตัวละครจึงแสดงถึงค่านิยมของบุคคลที่มีต่อประเพณีว่า นิยมที่จะยึดถือและปฏิบัติตามประเพณีมากกว่าที่จะฝ่าฝืน และการที่ตัวละครยึดถือประเพณีเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาก็เพื่อสืบทอดและจรรโลงประเพณีให้คงอยู่ต่อไป

๒.๓ ค่านิยมทางการศึกษา

การเรียนนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยในวรรณคดีให้ความสำคัญกับการศึกษาเล่าเรียนในลักษณะที่ตัวละครเอกจะต้องมีความรู้ความสามารถโดยอาจมีทั้งเก่งเพราะบุญญาธิการ เช่น อิเหนาในเรื่องอิเหนา นารายณ์ในเรื่องนารายณ์สิบเศียร และสังข์ศิลป์ชัยในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และเก่งเพราะเกิดจากการเรียนรู้ เช่น พระราม พระลักษมณ์ในเรื่องรามเกียรติ์ พระอภัยมณีและศรีสุวรรณในเรื่องพระอภัยมณี ลักษณะวงศ์เรื่องลักษณวงศ์ และขุนแผนจากเรื่องขุนช้างขุนแผน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเรียนถือเป็นเรื่องสำคัญและเป็นค่านิยมของสังคม เพราะบุคคลซึ่งอยู่ในฐานะสูงจะต้องปกครองคน หรือบุคคลเพศชายจะต้องร่ำเรียนวิชาการต่างๆ ซึ่งเห็นได้จากลักษณะของตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณคดีที่ตัวละครจะต้องมีการเรียนรู้แม้จะไม่ได้กล่าวถึงการร่ำเรียน

อย่างชัดเจนนัก แต่ตัวละครก็ต้องมีความรู้ความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นเมื่อยามคับขันได้

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีค่านิยมการศึกษาที่บุคคลจะต้องเรียนตามสถานภาพของตนเอง โดยเฉพาะกษัตริย์จะต้องเรียนวิชาทางด้านการเมืองการปกครอง การใช้อาวุธต่างๆ เพื่อปกครองประเทศให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขและเป็นแม่ทัพในการออกรบเมื่อมีศึกสงคราม ดังเห็นได้จากคุณสมบัติของตัวละครชายที่จะมีความรู้ความสามารถในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาและมีความสามารถในการรบ เช่น พระราม พระพันวษา และสิงห์ไกรภพ เป็นต้น แต่เมื่อกษัตริย์เรียนในวิชาที่ไม่เหมาะสมก็จะได้รับการตำหนิ เช่น พระอภัยมณีและศรีสุวรรณเรียนเป่าปี่และกระบี่กระบอง ตามลำดับจึงถูกท้าวสุทัศน์ตำหนิว่าเรียนวิชาที่ไม่เหมาะสม ว่า

อันดนตรีเป่าพาทย์ตะโพนเพลง
แต่พวกกูผู้หญิงที่মনวัง

เป็นนักเลงเหล่าโลนเล่นไขนหนัง
มันก็ยังเรียนรำได้ชำนาญ

(พระอภัยมณี : ๘)

จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร ค่านิยมทางการศึกษาสะท้อนใน ๒ ลักษณะคือ การศึกษาทำให้เกิดความขัดแย้งกับตัวละคร และการศึกษาเป็นวิธีหนึ่งที่ตัวละครนำมาใช้เป็นวิธีการแก้ปัญหา

การศึกษาทำให้ตัวละครเกิดความขัดแย้งมีเพียงเรื่องพระอภัยมณีเรื่องเดียวเท่านั้น คือ พระอภัยมณีและศรีสุวรรณต้องการเรียนแต่ขาดทุนทรัพย์ที่จะใช้จ่ายเป็นค่าศึกษาเล่าเรียนตามสถานศึกษากำหนดไว้จึงทำให้เกิดปัญหา คืออาจไม่ได้เรียนในสิ่งที่ตนต้องการ ตัวละครจึงต้องแก้ปัญหาเพื่อให้ตนได้เรียน เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการเรียน ดังในบทประพันธ์ ดังนี้

แต่ใจพี่นี้รักทางนักเลง
ถึงการเล่นเป็นที่ประโลมโลก
แต่ขัดสนจนจิตคิดประวิง

หมายความว่าเพลงดนตรีนี้ดีจริง
ได้ดับสูญหายทั้งชายหญิง
ด้วยทรัพย์สิ่งหนึ่งนี้ไม่มีมา

.....
หน่อกษัตริย์ขัดติวงศ์ทรงสดับ
พระบิดาข้าบำรุงซึ่งกรุงไกร
จึงดันเดินเนนปามาถึงนี้
รู้ว่าท่านพฤตมาเป็นอาจารย์

.....
น้อมคำนับเล่าแจ้งแถลงไข
บัญชาให้เที่ยวหาวิชาการ
พอเห็นมีอักษรอาอยู่หน้าบ้าน
ขอประทานพากเพียรเรียนวิชา

แต่โปรดเกล้าคราวมาข้ายากแค้น	อันทองแสนตำลึงนั้นไม่ทันหา
อำมรงค์เรือนมณีฉันมีมา	ตีราคาควรแสนตำลึงทอง
แล้วถอดแหวนวงน้อยที่ก้อยขวา	ให้พฤตมาทดแทนคุณสนอง
ตาพราหมณ์เฒ่าเอาล่ำลิประชีรวง	ชอกประคองไว้ในผมให้สมควร

(พระอภัยมณี : ๔-๖)

จากบทประพันธ์ พระอภัยมณียอมให้แหวนซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับตนเป็นค่าเล่าเรียนแสดงว่าพระอภัยมณีให้ความสำคัญของการศึกษามากกว่าทรัพย์สินมีค่า

การศึกษาเป็นวิธีหนึ่งที่ตัวละครใช้แก้ปัญหาซึ่งมีเพียงเรื่องเดียวเช่นกัน คือ เรื่อง **ดาหลัง** นางบุษบาภาโละต้องแต่งงานกับท้าวประตาทนซึ่งนางไม่ต้องการจะแต่งงานด้วย นางบุษบาภาโละจึงไปขอความช่วยเหลือจากดาหลัง ดาหลังจึงขอออกไปศึกษาหาความรู้สัก ๒-๓ วันเพื่อกลับมาช่วยแก้ไขปัญหา การศึกษาหาความรู้ของดาหลังทำให้ดาหลังสามารถช่วยแก้ไขปัญหานางบุษบาภาโละได้สำเร็จ

ส่วนในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ มักกล่าวถึงการเรียนที่ต้องเป็นไปตามหน้าที่ของบุคคลและมีการกล่าวถึงการร่ำเรียนของตัวละครอย่างเป็นขั้นตอนคือเดินทางออกจากบ้านเมืองไปศึกษากับอาจารย์ที่เป็นอาจารย์ของบิดาตนหรือเดินทางเสาะหาอาจารย์เอง เมื่อพบก็ต้องศึกษาด้วยความพยายามและอดทน ในที่สุดตัวละครก็จะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เรื่องไม่ได้มีจุดเน้นที่การศึกษาของตัวละคร แต่เป็นการกล่าวถึงไว้ตามคุณสมบัติที่ตัวละครชายพึงมี ยกเว้นเรื่องขุนช้างขุนแผนที่มีการเน้นเรื่องการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยกล่าวถึงการเรียนของขุนแผน ปลายงามและปลายชุมพล อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเริ่มจากการหัดอ่านเขียนหนังสือ เรียนเทศน์ (เฉพาะขุนแผน) และเรียนวิชาคาถาอาคมต่างๆ อย่างไรก็ตามการเรียนวิชาความรู้ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ รวมทั้งในเรื่องขุนช้างขุนแผน มิได้กล่าวถึงว่าการเรียนทำให้เกิดความขัดแย้งหรือปัญหา ยกเว้นเรื่องพระอภัยมณี แต่การศึกษาก็เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนและสนับสนุนว่าการเรียนหนังสือเป็นค่านิยมของสังคมของตัวละครชาย ส่วนตัวละครหญิงมักมิได้กล่าวถึง มีเพียงนางวาสิในเรื่องพระอภัยมณีที่เน้นว่าวิชาความรู้ส่งเสริมให้นางได้รับตำแหน่งสนม ส่วนในเรื่องอื่นๆ อาจทราบได้ว่าตัวละครหญิงมักจะรู้หนังสือจากการสามารถอ่านจดหมายรักจากฝ่ายชายได้ แต่ความรู้ของผู้หญิงจะเป็นความรู้ในด้านงานบ้านการเรือนและดูแลคนในครอบครัวเท่านั้น

๒.๔ ค่านิยมเรื่องเงินทอง

ค่านิยมเงินทองในที่นี้ก็คือ การแสวงหาเงินทอง ทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของต่างๆ มาครอบครอง นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการนิยมยกย่องนับถือบุคคลที่มีเงินทองมากด้วย เมื่อศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครทำให้เห็นค่านิยมเรื่องเงินทองสะท้อนผ่านความขัดแย้งระหว่างตัวละคร ในลักษณะที่ทรัพย์สินเงินทองต่างๆ เป็นสาเหตุทำให้ตัวละครเกิดความขัดแย้งกัน ทั้งเพราะนิยมเงินทอง อยากได้ทรัพย์สินเหล่านั้นมาเป็นของตน หรือเพราะทรัพย์สินเงินทองทำให้เกิดความขัดแย้งอื่นๆ ตามมา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ทรัพย์สินเงินทองทำให้เกิดความขัดแย้งโดยตรง เช่น เรื่อง **รามเกียรติ์** ทศกัณฐ์ขึ้นไปแย่งชิงบุษบกแก้วจากกุเปรี๊นเพื่อนำมาเป็นทรัพย์สินของตน หรือในเรื่อง **พระอภัยมณี** มังคลาไปแย่งชิงโคตรเพชรที่นางเสาวคนธ์ขุดไปจากเมืองลังกาคลับคืนมา เป็นต้น ความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพย์สินจึงแสดงให้เห็นว่าบุคคลมีความต้องการที่จะแสวงหาทรัพย์สินมาไว้ในครอบครอง

ทรัพย์สินเงินทองเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งอื่นๆ ตามมา เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ขุนช้างมาลวงนางศรีประจันและนางวันทองว่าพลายแก้วตายในศึกและนางวันทองจะต้องเป็นหม้ายหลวง แต่ตนสามารถช่วยเหลือได้ด้วยการให้นางวันทองเป็นภรรยาของตน เมื่อขุนช้างขอนางวันทองนั้นได้กล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติของตนทำให้นางศรีประจันเกิดความโลภจึงต้องการยกนางวันทองให้ขุนช้าง ทำให้นางวันทองไม่พอใจและเกิดความขัดแย้งกับนางศรีประจัน ต่อมา ในบทเสภากล่าวถึงความโลภของนางศรีประจันที่เป็นสาเหตุให้นางศรีประจันเกิดความขัดแย้งกับนางวันทอง ดังนี้

พุดผิดพุดถูกลูกจอกทอง
นั่งกินจนตายสบายใจ

ผัวเงินผัวทองหาเอาไม่
หัวล้านทำไมกับหัวมัน

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๔๑)

จากบทเสภา นางศรีประจันเกิดความโลภในทรัพย์สินของขุนช้างจึงต้องการให้นางวันทองแต่งงานกับขุนช้าง ซึ่งทำให้นางวันทองไม่พอใจ

ในวรรณคดีไทยนอกจากจะแสดงค่านิยมเรื่องเงินทองในลักษณะที่เงินทองเป็นสาเหตุให้ตัวละครเกิดความขัดแย้งกัน เช่น เรื่องรามเกียรติ์ ตอนทศกัณฐ์แย่งบุษบกแก้วจากกุเปรี๊น เรื่องอุณรุท ตอนนางศรีสุดาอยากได้กว้างทอง เรื่องพระอภัยมณี ตอนซีเปลือยแย่งชิงไม้เท้าและม้านิลมังกรจากสุตสาคร และตอนมังคลาชิงโคตรเพชร และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขโมยจันศรขึ้น

บ้านขุนช้าง ตอนยายกลอยยายสาไปทาบตามนางวันทองให้ขุนช้างเพราะต้องการสินจ้าง และตอนนางศรีประจันยอมยกนางวันทองให้ขุนช้างเพราะต้องการเงินทองของขุนช้าง ความรู้สึกและพฤติกรรมต่างๆที่ตัวละครแสดงออกต่อทรัพย์สินของมีค่าเป็นไปในลักษณะเดียวกันทั้งหมด คือต้องการมีและหาмаไว้ครอบครอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทรัพย์สินเป็นค่านิยมของสังคมที่บุคคลพยายามหาไว้ จึงทำให้เกิดการแย่งชิงและขัดแย้งกันขึ้น

นอกจากนี้ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆค่านิยมเรื่องเงินทองยังสะท้อนในลักษณะที่เงินทองเข้ามา มีบทบาททำให้ตัวละครกระทำผิดศีลธรรมและทำผิดกฎหมาย เช่น เรื่องการรับสินบน โดยเฉพาะตัวละครที่มีบทบาทเป็นโหร ตัวอย่างเช่น การรับสินบนของโหรในเรื่องสังข์ทองซึ่งทำให้นางจันทวีและพระสังข์ต้องตกระกำลำบาก เป็นต้น หรือตัวละครที่เป็นคนสนิทของตัวละครเอกหญิงที่รับสินบนจากตัวละครเอกชาย เช่น นางสาวทองรับสินบนจากพลายแก้วเพื่อช่วยให้พลายแก้วได้พบนางพิม เป็นต้น

ค่านิยมเรื่องเงินทองเกิดขึ้นจากความต้องการและความอยากได้ทรัพย์สินของต่างๆมาครอบครองซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างตัวละครหรือการกระทำผิดศีลธรรมและกฎหมาย ทั้งนี้การได้ครอบครองสิ่งของต่างๆนั้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ตนมีเหนือผู้อื่นด้วย เพราะทรัพย์สินสิ่งของที่ตัวละครต้องการมักเป็นของแปลกที่คนธรรมดาทั่วไปไม่มี เช่น กวางทอง และม้านิลมังกร หรือเป็นสิ่งของที่มีค่า เช่น บุษบกแก้ว ไหมเท้า หรือโคตรเพชร เป็นต้น และหากตัวละครสามารถหาмаไว้ครอบครองได้มากก็จะทำให้ผู้อื่นเกิดความยำเกรงด้วย

๒.๕ ค่านิยมด้านเพศสถานะ

เพศสถานะ (gender) หมายถึง สถานะความเป็นเพศหญิง (feminine) หรือเพศชาย (masculine) หรือเพศอื่นๆ ซึ่งสถานะเหล่านี้แยกแยะด้วยเกณฑ์ทางสังคม วัฒนธรรมชุดหนึ่งและกำหนดให้เกิดความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล (ส่วนใหญ่เพศชายจะมีข้อได้เปรียบเมื่อเทียบกับเพศหญิง) โดยทั่วไปแล้ว เพศสถานะเป็นผลมาจากการหล่อหลอมทางสังคมจนปรากฏเป็นพฤติกรรม ทศนคติ และการแสดงออกตามแบบแผนบางอย่าง เพศสถานะเป็นมโนทัศน์ที่อยู่ตรงข้ามกับเพศสรีระ (sex) ซึ่งเป็นการแยกแยะสิ่งมีชีวิตออกเป็นเพศเมีย (female) และเพศผู้ (male) ด้วยเกณฑ์ทางชีววิทยาล้วนๆ^{๑๑}

^{๑๑}เสนาะ เจริญพร, ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคทอง (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘),

๒.๕.๑ ค่านิยมเกี่ยวกับผู้ชาย คือ สิ่งที่ตัวละครชายให้ความสำคัญ ยึดถือ และพยายามทำสิ่งต่างๆ เพื่อแสดงความเป็นชายของตน หรือเป็นค่านิยมที่บุคคลในสังคมคาดหวังจากผู้ชาย ค่านิยมของผู้ชายที่ผู้ชายยึดถือหรือสังคมคาดหวัง มีดังนี้

๒.๕.๑.๑ ชายชาตรี ค่านิยมความเป็นชายชาตรีของชายไทยสะท้อนจากตัวละครชายในวรรณคดีไทยที่ต่างมีความสามารถทางการรบ ซึ่งถือได้ว่าเป็นชนบของการสร้างตัวละครฝ่ายชายอย่างหนึ่ง แต่ค่านิยมการเป็นชายชาตรีนอกจากจะสะท้อนจากการสร้างตัวละครให้มีความสามารถ เหตุผลประการหนึ่งเพื่อต้องการให้เรื่องมีความสนุกสนานและตื่นเต้นแล้ว ค่านิยมการเป็นชายชาตรียังปรากฏอยู่ในระดับที่เป็นความคิดของบุคคลคือ สะท้อนผ่านวิธีการแก้ปัญหาของตัวละคร ตัวละครส่วนใหญ่เมื่อประสบปัญหาจะใช้กำลังความสามารถต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหา ทำให้ตัวละครสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว และบ้านเมืองได้

ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** พลายแก้วเป็นสามัญชนที่มีโอกาสได้รับราชการในแผ่นดินของพระพันวษาและได้แสดงความสามารถทางการรบกับเมืองเชียงใหม่ ความสามารถทางการรบของพลายแก้วทำให้พลายแก้วได้รับตำแหน่งเป็นขุนแผนและพระกาญจนบุรีในที่สุด ในบทเสภาแสดงการให้รางวัลตอบแทนความสามารถหลังชนะศึกเมืองเชียงใหม่ทั้งสองครั้ง ดังนี้

ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง
 ประทานของต้องตามความชอบมี
 ตัวอ้ายพลายให้ตั้งเป็นขุนแผน
 คุมไพร่ห้าร้อยคอยเหตุการณ์

จึงดำรัสตรัสสั่งพระหมื่นศรี
 เจียดกระบี่เสื่อใส่ได้ประทาน
 อยู่รักษาเขตแดนที่ปลายด่าน
 แล้วประทานเรือยาวแก้วา

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๒๘)

ครานั้นสมเด็จพระนเรศวร
 มิเสียที่อ้ายนี้เหล่าขุนไกร

 อ้ายขุนแผนพลายงามมีความชอบ
 ขุนแผนให้ไปรั้งกาญจนบุรี
 สัปดนคนโทขาดหมาทอง
 สำหรับใช้ไปรณรงค์สงคราม
 ให้เป็นที่พระสุรินทภักย์

ฟังทูลยินดีจะมีไหน
 ทั้งลูกหลานชาญชัยไวปัญญา

 ภูจะตอบแทนมิ่งให้ถึงที่
 มีเจียดกระบี่เครื่องยศให้ดังนาม
 ช้างจำลองของประทานทั้งคนหาม
 ให้สมตามความชอบที่มีมา
 มไหสุรย์ภักดีมีสง่า

แล้วตรัสสั่งคลังในมิได้ซ้ำ
ทั้งเสื้อผ้าสมปักปทุมสำน

เติมเงินตราสิบห้าซึ่งเป็นรางวัล
พระราชทานมากมายหลายหลั่น

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๑๖๓-๑๖๔)

ตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณคดีเกือบทุกเรื่องที่ศึกษาล้วนมีลักษณะของความเป็นชายชาตรี ยกเว้น ตัวละครในบทละครนอก เช่น ไชยเชษฐาและมณีพิชัย ที่ไม่ได้แสดงบทบาทของการเป็นชายชาตรี เพราะเนื้อเรื่องไม่ได้เปิดโอกาสให้ตัวละครได้แสดงความสามารถ นอกจากนั้นบทละครนอกเรื่องดังกล่าวเน้นที่ความสนุกสนาน ความตลกขบขัน ตัวละครจึงแสดงลักษณะที่ขี้ลาด นอกจากนั้นในเรื่องพระอภัยมณี พระอภัยมณีไปเลือกเรียนวิชาเป่าปี่ซึ่งไม่ได้ปฏิบัติตามค่านิยมของผู้ชายที่จะต้องมีความสามารถทางการรบเพื่อป้องกันชาติบ้านเมือง แต่อย่างไรก็ตามแม้พระอภัยมณีจะไปเรียนวิชาดนตรีซึ่งต่างกับความเป็นกษัตริย์ที่ควรปฏิบัติตามแบบฉบับของตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณคดีไทย แต่พระอภัยมณีก็ถือได้ว่ายังมีลักษณะการเป็นชายชาตรี เพราะวิชาการเป่าปี่ของพระอภัยมณีก็สามารถฆ่าคนให้ตายได้ และพระอภัยมณีก็ได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของเพลงปี่ด้วยการฆ่านางผีเสื้อสมุทร แต่ในตอนอื่นๆพระอภัยมณีเลือกที่จะใช้ความนุ่มนวลในการแก้ปัญหามากกว่าการใช้ความรุนแรง ผู้ศึกษาเห็นว่า ค่านิยมความเป็นชายชาตรีของชายไทยเป็นค่านิยมที่ผู้ปกครองประเทศพยายามที่จะปลูกฝังให้เกิดขึ้นเพราะสภาวะของบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในภาวะศึกสงคราม และการสร้างบ้านแปงเมืองจึงต้องการให้ผู้ชายได้ป้องกันข้าศึกศัตรูเมื่อยามมีภัย เพราะในวรรณคดีเรื่องต่างๆผู้ที่มีความสามารถทางการรบมากที่สุดจะเป็นฝ่ายชนะ และสามารถที่จะกระทำในสิ่งที่ตนต้องการได้ เป็นการให้คุณค่าต่อการเป็นชายชาตรีเพื่อปลูกฝังให้บุคคลยึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นค่านิยมที่ผู้ชายนิยมที่จะปฏิบัติด้วยเช่นกัน ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะการมีความสามารถทางการรบและเป็นชายชาตรีเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้บุคคลสามารถเลื่อนตำแหน่งทางสังคมของตนขึ้นได้

๒.๕.๑.๒ นักรัก การเป็นนักรักเป็นค่านิยมของผู้ชายเช่นเดียวกับการเป็นชายชาตรีและมักเป็นสิ่งที่คู่กัน ดังที่จะเห็นว่าตัวละครฝ่ายชายในวรรณคดีไทยต้องมีคุณสมบัติเป็นทั้งชายชาตรีและนักรักด้วย ค่านิยมการเป็นนักรักของตัวละครในวรรณคดีโดยทั่วไปแสดงผ่านในหลายลักษณะ ลักษณะแรกคือ ตัวละครชายที่มักมีภรรยามากกว่า ๑ คนเพื่อแสดงอำนาจและความยิ่งใหญ่ของตน เช่น พระพันวษายกนางสร้อยฟ้าให้เจมื่นไวยฯ เมื่อขุนแผนกราบทูลว่าเจมื่นไวยฯมีคู่หมั้นอยู่แล้ว พระพันวษา “จึงตรัสว่าอ้ายพลายงามเป็นหมื่นไวย มีเมียมาก

สักเท่าไรก็ควรที่ ได้สักสิบคนนั้นมันยิ่งดี”^{๑๔} หรือ หนุมาน เมื่อไปทำงานตามรับสั่งของพระราม ครั้งใด เมื่อฝ่ายศัตรูเป็นผู้หญิง หนุมานก็มักจะได้นางเหล่านั้นเป็นภรรยา เป็นต้น ลักษณะที่สอง สะท้อนผ่านการต่อสู้ของตัวละครชายที่แย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกัน เช่น พาลีแย่งชิงนางมณฑิลาจาก ทศกัณฐ์เป็นการแสดงความสามารถและในขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงความเป็นนักรักของพาลี ลักษณะสุดท้ายสะท้อนผ่านภรรยาที่มักไม่โกรธสามีที่ไม่มีผู้หญิงอื่น แต่มักจะไปมีปัญหากับภรรยาอีกคน เช่น เรื่องไกรทอง แม้นางตะเภาแก้วตะเภาทองจะไม่พอใจที่ไกรทองไปพานางวิมลามาเป็น ภรรยาอีกคนหนึ่ง แต่ทั้งสองก็ได้ไกรทงไกรทองแต่กลับไปตบตีนางวิมลามา

จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครในวรรณคดี ทุกเรื่องสะท้อนค่านิยมเรื่องความเป็นนักรักของผู้ชายในลักษณะเดียวกัน คือ สะท้อนผ่านความ ขัดแย้ง ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกตัวละครชายแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกัน ลักษณะที่สอง ภรรยาเกิด ความขัดแย้งกันเพราะสามีมีภรรยาหลายคน แม้การจะได้เป็นนักรักตามค่านิยมจะต้องมีการต่อสู้ แย่งชิง แต่ตัวละครชายก็ต้องการมีลักษณะของการเป็นนักรักเพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงการมี ความสามารถและอำนาจเหนือผู้อื่น คือ เมื่อมีการแย่งชิงผู้หญิง หากฝ่ายใดสามารถสู้รบชนะและ ได้ครอบครองผู้หญิงก็จะแสดงถึงการมีอำนาจที่เหนือกว่า หรือหากตัวละครชายมีภรรยาหลายคน แล้วสามารถปกครองให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขหรือเมื่อเกิดปัญหาก็สามารถตัดสิน ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ก็เป็นสิ่งที่แสดงถึงอำนาจและทำให้บุคคลอื่นยอมรับ

ค่านิยมการเป็นนักรักที่สะท้อนจากความขัดแย้งที่ชายแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกัน แม้หญิงนั้น จะมีสามีแล้ว เช่น ในเรื่อง **รามเกียรติ์** ทศกัณฐ์อุ้มนางมณฑิลาซึ่งตนได้ขอประทานจากพระอิศวรผ่าน เมืองขีดขิน เมื่อพาลีเห็นดังนั้นจึงชิงนางมณฑิลาจากทศกัณฐ์ และทั้งทศกัณฐ์และพาลีจึงเกิดการต่อสู้ กันเพื่อให้ได้นางมณฑิลา ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการแย่งชิงนางมณฑิลาของทศกัณฐ์และ พาลี ดังนี้

แลเห็นโฉมนางวิไลลักษณ์	ฉิวพัศตร์เพียงเทพอัปสร
เกิดความเสน่หาอาวรณ	ร้องว่าดูก่อนอุสุรา
อันตัวของเราก็เป็นชาย	เอ็งทำหยาบคายไม่เกรงหน้า
อุ้มนางข้ามเมืองกุ่มา	จักฆ่าให้ม้วยชีวี
.....	

^{๑๔} ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๔), ๑๘๑.

เมื่อนั้น
เสียเมียดเสียชีวา
ทั้งรักทั้งแค้นทั้งเสียดาย
ตาโหมจ้องจ้วงทะเลวงดี

.....

เมื่อนั้น
มือซ้ายอุ้มองค์กัลยา
ถีบถูกทศพัศตรัยักษ์
ทำยักคิ้วหลิวตาขบฟัน
นางนี้จะเป็นเมียใคร
ว่าพลางจุมพิตบึ้งอร

ทศเศียรสุริวงศ์ยักษ์
ชลนาคลอเนตรอสุรี
ไม่คิดแก้กายยักษ์
คลุกคลีวางว้างเข้าชิงนาง

.....

พญาพาลีใจกล้า
กรขวากัดอตรโอมรัน
ขุนกระบี่ขึ้นเหย้าหยัน
ว่าเหวยทศกัณฐ์ยี่สิบกร
งามวิไลล้ำเทพอัปสร
วานรแก่งเข้าอสุรี

(รวมเกียรติ : ๑๑๓-๑๑๔)

จากบทพระราชนิพนธ์ พาลีแย่งชิงนางมณฑิรา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงค่านิยมการเป็นนักรัก โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้หญิงนั้นจะเป็นของใครเพราะตัวละครให้ความสำคัญและต้องการจะเป็นผู้ที่ได้ครอบครองผู้หญิง นอกจากนี้ ความเป็นนักรักของพาลีที่แย่งชิงผู้หญิงของผู้อื่นยังปรากฏในตอนพระอิศวรประทานนางดารวเป็นรางวัลให้สุครีพที่สามารถทำให้เขาพระสุเมรุตั้งตรงได้เหมือนเดิม โดยฝากไปกับพาลี แต่พาลีมิได้ส่งนางดารวให้สุครีพแต่กลับรับนางเป็นชายาของตนเอง

ความขัดแย้งของตัวละครที่เกิดจากการแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกันมีนัยของการต้องการแสดงอำนาจของตัวละคร เพราะหากสามารถแย่งชิงผู้หญิงจากตัวละครอื่นมาได้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสามารถและอำนาจที่เหนือกว่า และทำให้ตัวละครที่ถูกแย่งชิงเกิดความกลัวยเกรง

ในด้านความต้องการเป็นนักรักของฝ่ายชายที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างภรรยา กับภรรยา เช่น ในเรื่อง **ไกรทอง** ไกรทองเมื่อสามารถฆ่าชาละวันได้ก็มีความตั้งใจที่จะไปนำนางวิมาลาชายาของชาละวันมาเป็นภรรยาของตนเองด้วยความต้องการที่จะให้ตนเองมีช่องทางนักเลงผู้หญิง ดังในตอนก่อนบทพระราชนิพนธ์ที่ไกรทองกล่าวกับตนเองว่า “ถ้าปรากฏว่าตัวปราบพระยาชาละวันแล้วเลยได้เมียด้วยก็จะมีชื่อเสียงในพวกนักเลงเจ้าชู้” จากความต้องการของไกรทองทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างนางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองกับนางวิมาลาที่ทะเลาะเหิงหวงแย่งชิงไกรทองให้เป็นของตน ดังในบทพระราชนิพนธ์แสดงความขัดแย้งระหว่างนางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองกับนางวิมาลา ดังนี้

เมื่อนั้น
ทั้งนางตะเภาแก้วแววไว
จึงว่าดูเอาหรือเจ้าไกร
มีรูปร่างโปดลดเลี้ยว
น้อยหรือทำได้เป็นไรมี
อีกคนรูปร่างมาที่ตามมา
ว่าพลางทางเรียกหาข้าไท
ลงจากเรือนพลันทันที

โฉมนางตะเภาทองผ่องใส
ครั้นได้ข่าวผัวตัวเป็นเกลียว
ว่าจะไปหาครูสักประเดี้ยว
ไปเที่ยวเกี่ยวขู้แล้วพามา
แม้มีอึ่งคะนึ่งก็จึงว่า
จะออกไปดูหน้ามันกล้าดี
ไม่ทันใจไกรทองซึ่งมี
ทาสีพี่เลี้ยงก็ตามไป

(บทละครนอก : ๓๑๗)

ว่าแล้วพี่น้องจึงร้องถาม
ทำเจ้อเจ้อสะเออะหน้าหม่อมไกร
เอาผัวกูไปไว้ถึงเจ็ดคืน
หรือว่าซาลวันที่อันตราย
แต่ผัวกูมกิลแล้วมีหน้า
ใส่หัวลงไปเสียทั้งคลอง
เมื่อนั้น
ครั้นจะว่าบ้างนางก็กลัว
แต่อดอดก็เหลือที่อดกลั้น
โมโหหันหนุนหนุนออกมา
นี่แนนางพี่น้องสองคน
เขาจูงจูงหม่อมไปหรือไร
เพราะจวนตัวกลัวตายวายชีวิต
เจ้าอย่าเพ่อดิฉินยินร้าย
เจ้าก็เคยรู้เช่นเป็นอยู่บ้าง
อันเจ้าไกรทองกับซาลวัน
ซึ่งเข้าตามผัวเจ้าขึ้นมา
เมื่อเจ้าตามผัวข้าลงไป

ชะนางรูปร่างได้ผัวใหม่
ช่างติดตามมาได้ไม่มีอาย
ยังไม่หายรวยรีหรือโฉมฉาย
แยบคายไม่เหมือนเจ้าไกรทอง
ยังแถมข้ามนุษย์เข้าเป็นสอง
เดียรฉานจงหองไม่เลียมตัว
วิมาลาได้ฟังนงเกาหัว
เจ้าไกรทองผู้ผัวจะไกรธา
ปากคันยิบยิบกระซิบคำ
เคืองขัดสะบัดหน้าแล้วว่าไป
เจ้ามาบ่นมาว่าเหมือนบ้าใบ้
หม่อมผัวเจ้าลงไปทำนุวาย
ไซ้จะปลงลงจิตด้วยง่ายง่าย
เป็นหญิงยอมอายอยู่เหมือนกัน
คิดดูก่อนนางอย่าหุนหัน
จะเป็นกระไรกันก็แจ้งใจ
ด้วยกลัววิथाไม่ขัดได้
เป็นไรไม่ยังหยุดคิด

(บทละครนอก : ๓๒๐-๓๒๑)

จากบทพระราชนิพนธ์ 'ไกรทอง' แสดงความเป็นผู้ชายที่มีความเก่งกล้าสามารถทั้งการรบและรักจึงมีภรรยาหลายคน ภรรยาเหล่านั้นไม่โกรธสามีแต่จะไปโกรธภรรยาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งความขัดแย้ง

ระหว่างภรรยากับภรรยาดังกล่าวแสดงให้เห็นลักษณะความเป็นนักรักของตัวละครอย่างหนึ่งที่มีภรรยาหลายคน

๒.๕.๑.๓ การเลือกคู่ครอง ในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ตัวละครชายมักจะเลือกคู่ครองด้วยตนเองเพราะเป็นไปตามโครงเรื่องของวรรณคดีที่ตัวละครชายมักมีได้อยู่ใกล้ชิดกับบิดามารดา แต่มีเหตุให้ต้องออกจากเมืองตั้งแต่มยังเล็ก เช่น ถูกขับไล่ออกจากเมืองเพราะถูกตัวละครฝ่ายปรปักษ์ใส่ความว่าเป็นกาลีณี หรือต้องออกไปศึกษาหาความรู้สำหรับที่จะปกครองบ้านเมืองต่อไป เมื่ออย่างเข้าสู่วัยหนุ่มและศึกษาสำเร็จตัวละครชายมักมีการเดินทางผจญภัยเพื่อแสวงหาคู่ครอง หรือระหว่างการเดินทางกลับบ้านเมืองตัวละครชายก็จะได้พบผู้หญิงและมีการตัดสินใจเลือกหญิงนั้นเป็นคู่ครองด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตามการเลือกคู่ครองของตัวละครชายก็มีลักษณะที่บิดามารดาเป็นผู้เลือกคู่ครองให้ เช่น อิเหนา ดาหลัง และมณีพิชัย(ตอนก่อนบพพระราชนิพนธ์) เป็นต้น ค่านิยมการเลือกคู่ครองของผู้ชายจึงมีทั้งลักษณะการเลือกคู่ครองด้วยตนเอง และการเลือกคู่ครองแบบอาวุโสคือผู้ใหญ่เลือกให้^๕

จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหา และการแก้ปัญหาของตัวละครทำให้เห็นว่าไม่ว่าตัวละครชายจะมีการเลือกคู่ครองในลักษณะใดก็เป็นสาเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบิดามารดากับบุตร กล่าวคือ หากบุตรเป็นผู้เลือกคู่ครองเอง บิดามารดาก็จะไม่ยอมรับการตัดสินใจของบุตร และในทางตรงกันข้าม เมื่อบิดามารดาเลือกคู่ครองให้บุตร บุตรก็จะไม่ยอมรับดังตัวอย่างต่อไปนี้

บุตรเลือกคู่ครองด้วยตนเอง เช่น เรื่อง **ดาหลัง** อิเหนาเลือกนางบุษบาสำหรับเป็นคู่ครองแต่ท้าวภูเรปันไม่เห็นด้วย ดังในบพพระราชนิพนธ์ว่า

บัดนั้น	ยาสากราบงามสามท่า
จึงทูลสนองพระวาจา	พระลูกยามิได้สั่งใคร
แต่ได้ยินระบือลือเล่า	ว่าลูกสาวยายเฒ่าชาวไร่
ชื่อเกณบุษบาอย่าใจ	รูปโฉมวิไลโสภา

^๕วิชาญ สว่างวงศ์, “การวิเคราะห์ค่านิยมจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ (ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐), ๕๑-๖๒.

พระไปภิรมย์สมสู่
ออกจากเฝ้าก็ตรงไปพลับพลา
เมื่อนั้น
เสด็จคืนเข้ายังปราสาทชัย
ไปหาเอกอัครกัลยา
จงมีขม้นทันที

ร่วมเรียงเคียงคู่เสนาหา
ขอพระผ่านฟ้าจงแจ้งใจ
ทำวรุเรนเป็นเคืองขัดอัสมาสัย
จึงสั่งกำนัลในนารี
ขึ้นมาบนปรางค์ปราสาทศรี
แต่ในบัดนี้อย่าได้ช้า

(ดาหลัง เล่ม ๑ : ๔๔)

จากบทพระราชนิพนธ์ ทำวรุเรนไม่ยอมรับการเลือกคู่ครองของอิเหนาที่นำนางเกณบุษบา
สำหรับมาเป็นคู่ครอง

พิดามารดาเลือกคู่ครองให้แต่บุตรไม่ยอมรับคู่ครองที่บิดามารดาเลือกให้ เช่น ในเรื่อง
อิเหนา เมื่ออิเหนาไปพบและหลงรักนางจินตะหราทำให้อิเหนาไม่ต้องการไปแต่งงานกับนาง
บุษบาผู้หมั้นที่ท้าววรุเรนเลือกให้ ดังในบทพระราชนิพนธ์แสดงความต้องการที่จะไปแต่งงาน
กับนางบุษบาของอิเหนา ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนลิขสิทธิ์

เมื่อนั้น
แจ้งว่าบุตรองค์ทรงธรรม
จัดแจงที่จะแต่งสยมพร
แต่ไศกาครวญคร่ำรำคาญ

ระเด่นมนตรีเจิดฉัน
ใช้ให้ตะหมั่งนั้นไปนัดการ
พระเร่งร้อนหฤทัยดังไฟผลาญ
จะคิดอ่านผ่อนผันฉันใดดี

(อิเหนา : ๒๔๔)

จากบทพระราชนิพนธ์ อิเหนาไม่ต้องการรับนางบุษบาผู้หญิงที่ท้าววรุเรนหมั้นหมายไว้ให้
เป็นชายา

การเลือกคู่ครองของตัวละครชายในวรรณคดีมีทั้ง ๒ แบบ คือ การเลือกคู่ครองเองและ
บิดามารดาเลือกให้ แต่การเลือกคู่ครองที่ทำให้ตัวละครบิดามารดากับบุตรเกิดความขัดแย้งกันนั้น
มีเพียง ๓ เรื่อง คือ ดาหลัง อิเหนา และมณีพิชัย ส่วนในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ตัวละครชายมักจะ
เลือกคู่ครองด้วยตนเองและไม่ได้เกิดความขัดแย้งกับบิดามารดา เช่น ขุนแผนเลือกนางพิมและ
นางแก้วกิริยา พระอภัยมณีเลือกนางสุวรรณมาลี และสิงห์ไกรภพเลือกนางสร้อยสุดา เป็นต้น
ดังนั้นจึงอาจอนุมานได้ว่า ค่านิยมการเลือกคู่ครองของผู้ชาย คือ ผู้ชายต้องการเลือกคู่ครองด้วย

ตนเอง ตามลักษณะของคำกล่าวที่ว่า “ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ผูกอุ้มตามใจผู้นอน” เพราะวรรณคดีส่วนใหญ่ตัวละครชายจะเลือกคู่ครองด้วยตนเองและผู้หญิงที่ตัวละครเลือกนั้นก็เป็นผู้หญิงที่เหมาะสม แต่ในขณะเดียวกันสังคมก็ต้องการให้ผู้ชายรับฟังและเชื่อการตัดสินใจของบิดามารดาด้วย ไม่ใช่แต่อารมณ์ความรู้สึกของตนเองอย่างเดียว เพราะการสร้างครอบครัวเป็นเรื่องใหญ่และมีความสำคัญ เมื่อผู้ชายเติบโตเป็นผู้ใหญ่และจะต้องสร้างครอบครัวของตนเองเป็นช่วงที่อยู่ในวัยคะนอง ขณะที่รักและหลงอาจทำให้มีการตัดสินใจผิดพลาดและทำให้ต่อไปครอบครัวเกิดปัญหาดังนั้น ในวรรณคดีจึงสะท้อนค่านิยมของสังคมที่ต้องการให้ผู้ชายเลือกคู่ครองโดยระบบอาวุโส คือให้ผู้ใหญ่จัดหาให้ แสดงให้เห็นด้วยการให้ตัวละครหญิงที่บิดามารดาเลือกให้เป็นผู้หญิงที่ดีและคู่ควรกับบุตรมากกว่าผู้หญิงที่บุตรเลือกด้วยตนเอง ซึ่งในที่สุดตัวละครชายก็จะต้องกลับไปหาผู้หญิงที่บิดามารดาเลือกให้ เช่น อิเหนา และดาหลัง เป็นต้น

๒.๕.๑.๔ รูปสมบัติ รูปสมบัติเป็นค่านิยมที่บุคคลอื่นต้องการจากฝ่ายชาย คือต้องการให้ผู้ชายมีรูปสมบัติที่งดงาม โดยค่านิยมนี้สะท้อนจากตัวละครเอกฝ่ายชายในวรรณคดีทุกเรื่องมักมีรูปสมบัติที่งามสง่า เป็นที่ดึงดูดใจแก่ผู้ที่พบเห็น เช่น พระราม อิเหนา และขุนแผน เป็นต้น โดยความงามซึ่งเป็นรูปสมบัติของตัวละครชายเป็นสิ่งที่เกิดประโยชน์ต่อตัวละครที่มีรูปสมบัติงดงามหลายประการ ประการแรก ทำให้ความผิดเรื่องอื่นๆ ของตัวละคนนั้นลดลง เช่น อิเหนาปฏิเสธไม่ยอมแต่งงานกับนางนุชบา ทำให้ชาวเมืองดาหาโกรธแค้น แต่เมื่อชาวเมืองดาหาเห็นอิเหนา ความงามของอิเหนาก็ทำให้ชาวเมืองตะลึงและลืมความโกรธแค้นที่พวกตนมีต่ออิเหนา ประการที่สอง ความงามทำให้ตัวละครฝ่ายตรงข้ามหลงใหล เช่น นางสามานักขาหลงใหลในความงามของพระรามและพระลักษมณ์ หรือ พระรามเมื่อจะແລງศรฆ่าทศกัณฐ์กลับหลงรูปของทศกัณฐ์แปลงจนลืมແລງศร หรือนางผีเสื้อสมุทรหลงความงามของพระอภัยมณี เป็นต้น ประการสุดท้าย ความงามของตัวละครทำให้ตัวละคนนั้นได้รับความเมตตา เช่น ขุนแผนเมื่อหนีหน้าญ และพระพิรุณกับนางนุชบาพบก็เกิดความเมตตา เป็นต้น

นอกจากนี้เมื่อศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหา และการแก้ปัญหาของตัวละครทำให้เห็นว่าค่านิยมรูปสมบัติยังเป็นสาเหตุทำให้ตัวละครเกิดความขัดแย้งกัน โดยเฉพาะตัวละครที่จะมาเป็นคู่อริกันเพราะการสมรส ทั้งที่เป็นสามีกับภรรยา หรือญาติพี่น้องเกิดความอับอายที่บุคคลที่จะมาเป็นญาติของตนมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

รูปสมบัติเป็นสาเหตุความขัดแย้งระหว่างชายกับหญิงที่จะมาเป็นสามีภรรยากัน เช่น เรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ขุนช้างต้องการนางวันทองไปเป็นภรรยาของตนจึงมาลงนางศรีประจันและนาง

วันทองว่าพลายแก้วตายในทัพ นางศรีประจันกลัวนางวันทองจะตกเป็นหม้ายหลวงและโลภอยากได้ทรัพย์ของขุนช้างจึงยกนางวันทองให้ขุนช้าง แต่นางวันทองไม่ต้องการแต่งงานกับขุนช้างจึงปฏิเสธนางศรีประจัน

รูปสมบัติเป็นสาเหตุความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่จะมาเป็นญาติ เช่น เรื่อง **อิเหนา** จรกาเข้าเฝ้าท้าวดาห ท้าวดาหและมเหสีเห็นจรกาก็รักเสียใจและเสียตายเป็นนางบุษบาธิดาของตนจะต้องแต่งงานกับจรกาเพราะจรกามีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงความรู้สึกของท้าวดาหและมเหสีที่มีต่อรูปร่างหน้าตาของจรกา ดังนี้

เมื่อนั้น	พระองค์ทรงพิภพดาห
ทั้งสองมเหสีโศกา	เห็นระตูเข้ามาบังคมคัล
พิศดูรูปร่างเหมือนอย่างไพร่	เติบใหญ่กำยาล้ำสัน
น่าชังชั่วช้าสารพัน	ไม่คู่ควรกับกับบุตรี
สามกษัตริย์เศร้าเสียพระทัยนัก	เสียตายนลกรักแลศักดิ์ศรี
จะผ่อนผันฉันใดก็ไซ้	จำเป็นจึงมีบัญชา

(อิเหนา : ๓๔๕)

นอกจากนี้ แม้แต่นางสนมกำนัล พี่เลี้ยงก็เสียใจและเสียตายเป็นนางบุษบาเจ้านายของตน จะต้องแต่งงานกับจรกา ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

บัดนั้น	ฝูงสนมนารีศรีไส
ทั้งเฝ้าแก่ชะแม่มกำนัลใน	ต่างไปชิงช่องมองเมียง
ครั้นเห็นจรกาเข้ามาเฝ้า	บรรดาเหล่าชะแม่แซ่เสียง
บ้างตำหนิดว่าหน้าเพรียง	ดูดำดังเหนียงน่าชังนัก
ไม่มีชวตทรวงศ์เฮอร์ฮวน	พิศไหนเลวล้วนอัปลักษณ์
ใส่ชฎาก็ไม่รับกับพักตร์	งามบาดตานักชี้คร้านดู
บ้างว่าเสียงเพราะเสนาะเหลือ	แทบเครือเบือฟังรำคาญหู
รูปร่างอย่างไพร่ไชระตู	ไม่ควรเคียงคู่พระบุตรี
กระนั้นหรือช่างมาตุนาหงัน	เห็นเกินหน้าไกลกันทั้งศักดิ์ศรี
ดังเอาบัดชีร้ายราศี	ปณณิจินดาคว่ำควรเมื่อง
लगคนว่าระตูจะคู่ครอง	ดังเพชรผูกเรื่องรองด้วยทองเหลือง
เหมือนทองคำธรรมชาติรุ่งเรือง	มารู้กับกระเบื้องไม่ควรกัน

นางนางบ้างโกรธแล้วพาที่
ถ้าได้กับบิเหนากุเรปัน
อันระตูผู้นี้บัดสิ้นก
บ้างห้ามว่าอย่าอื้ออึงไป

เสียดายพระบุตรสาวสวรรค์
นำชมสมกันข้าขอบใจ
จะร่วมเรียงเคียงพักตร์หาครวไม่
บ้างบ่นพิไรไปมา

(อิเหนา : ๓๔๕-๓๔๖)

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวดาหามเหสี และนางสนมกำนัล พี่เลี้ยงต่างเกิดความทุกข์กังวลใจและเสียดายที่นางบุษบาจะต้องแต่งงานกับจระก้าซึ่งมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ไม่คู่ควรกับนางบุษบา

ในเรื่อง **สังข์ทอง** เมื่อนางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง พี่ๆของนางรจนาต่างไม่พอใจที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเพราะเจ้าเงาะมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์เป็นเหตุให้พวกตนต้องได้รับความอับอาย ในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงความไม่พอใจของพี่ๆของนางรจนา ดังนี้

ชะนางคนดีไม่มีชั่ว
รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้
มันน่าเขยน่าชมสมประกอบ
หูตาบึ้งแบนเหมือนแมงคราว
นอกริตนอกรอยน้อยหรือนั่น
ให้พี่สาวชาวแฉะพลอยนุ่นวาย
ถึงมีดีมีชั่วเช่นผัวกู
อันอ้ายเงาะเหมาะเหมือนเสื้อปลา
หรือชะรอยถูกเล่นห์เล่ห์กล
ไม่คิดถึงพงศ์เผ่าเหล่ากอ
ยังจะทำแสนอนคั่นข้าหรือ
กูจะกรวดน้ำคว่ำคะน

ช่างเลือกผัวงามนักน่ารักใคร่
เอออะไรพองโรสันหลังยาว
พอชอบทำนองหม่อมน้องสาว
เขาเล่าลืออื้อฉาวช่างไม่อาย
แหร่นไปรักอิมักง่าย
อภัยศอดายชายหน้าตา
จะร่วมเรียงเคียงคู่พอสมหน้า
ทุกช่างเสนาหาได้ลงคอ
เวทมนตร์ดลใจโดนหนอ
น้ำใจในคอกมึงผิดคน
คั่นมือจะใคร่ต่อยลักร้อยหน
ถึงยากจนขาดจากพี่น้องกัน

(บทละครนอก : ๙๗-๙๘)

จากบทพระราชนิพนธ์ พี่ๆของนางรจนาไม่พอใจนางรจนาที่เลือกเงาะป่าเป็นสามีเพราะเงาะป่าที่จะมาเป็นญาติของตนมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ทำให้ตนอับอาย ในเรื่องนี้แม้พระสังข์จะเป็นตัวละครเอก แต่กลับให้มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์เพราะสวมรูปเงาะ ซึ่งต่างจากวรรณคดีเรื่องอื่นๆที่จะแบ่งแยกชัดเจนว่า ตัวละครเอกจะเป็นผู้ที่มีรูปร่างงดงาม แต่หากเป็นตัวละครประกอบ

จะมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์หรือเป็นยักษ์ เรื่องสังข์ทองจึงแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและลักษณะของความงามเพิ่มเติมจากวรรณคดีเรื่องอื่นๆ คือ กล่าวไปถึงความงามที่อยู่ภายใน และการจะพิจารณาคนจึงไม่ควรพิจารณาแต่เฉพาะลักษณะภายนอกเท่านั้น

ตัวอย่างเรื่อง รูปสมบัติเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งระหว่างตัวละครเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าสังคมมีความคาดหวังที่จะให้ผู้ชายที่จะมาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เป็นญาติกับตนมีรูปสมบัติที่งดงาม หรือแม้กระทั่งบุตรของตนเอง บิดามารดาก็คาดหวังจะให้บุตรตนมีความงามสง่า เช่น นางทองประศรีเมื่อคลอดพลายแก้วก็เกิดความยินดีที่ได้บุตรชายหน้าตาน่ารักน่าเอ็นดู ในขณะที่นางเทพทองคลอดขุนช้าง เมื่อเห็นขุนช้างหัวล้านรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ นางเทพทองก็แสดงความรังเกียจบุตรตัวเองด้วยการไม่สนใจและไม่เลี้ยงดู ในวรรณคดีส่วนใหญ่ที่ศึกษา ค่านิยมด้านรูปสมบัติของผู้ชายมักแสดงออกมาอย่างชัดเจนในลักษณะของการสร้างตัวละครเอกให้ตัวละครเอกชายมีรูปร่างที่งดงามกว่าตัวละครอื่น

๒.๕.๑.๕ ชาติตระกูล ชาติตระกูลเป็นค่านิยมที่บุคคลที่เป็นญาติกับฝ่ายหญิงคาดหวังจะให้ผู้ชายที่จะเป็นคู่ครองของบุตรหรือของญาติตนมีฐานะที่เท่าเทียมกัน ซึ่งโดยมากในวรรณคดี ตัวละครมักมีฐานะที่เท่าเทียมกันทำให้การแต่งงานและยอมรับกันไม่มีปัญหา เช่น พระรามกับนางสีดา พระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลี พลายแก้วกับนางพิม เป็นต้น แต่เมื่อใดที่ฝ่ายชายมีฐานะที่ต่ำกว่าฝ่ายหญิงก็จะทำให้ตัวละครที่เป็นญาติกับฝ่ายหญิงเกิดความขัดแย้งกับตัวละครชายและทำให้การแต่งงานและการอยู่ร่วมกันเกิดอุปสรรค

ฝ่ายชายที่มีชาติตระกูลต่ำกว่าฝ่ายหญิงทำให้บิดามารดาฝ่ายหญิงเป็นทุกข์ เช่น ในเรื่อง **พระอภัยมณี** ศรีสุวรรณปลอมตัวเป็นพราหมณ์เข้าเมืองรมจักรและได้ช่วยเหลือท้าวทศวงศ์ต่อสู้กับท้าวอุเทนกระทั่งเป็นฝ่ายชนะ ท้าวทศวงศ์จะให้รางวัลตอบแทนศรีสุวรรณ พราหมณ์สามพี่น้องจึงทูลเป็นเชิงขอนางเกษราให้ศรีสุวรรณ ทำให้ท้าวทศวงศ์เกิดความทุกข์ใจเพราะฐานะของศรีสุวรรณซึ่งขณะนั้นเป็นพราหมณ์ไม่คู่ควรกับธิดาของตน ดังในบทประพันธ์กล่าวถึงความรู้สึกของท้าวทศวงศ์ที่ไม่ต้องการยกนางเกษราให้พราหมณ์ศรีสุวรรณเพราะฐานะ ดังนี้

พระฟังคำทำเชื่อนเปื่อนพระพักตร์	รู้วักพระธิดาไม่ว่าขาน
แต่นิ่งนึกตรึกตรออยู่ช้านาน	จะคิดอ่านเอาใจฉันใดดี
ครั้นจะให้พระธิดายพาพักตร์	จะเสียศักดิ์กษัตราหน้าบดลี
แม่นมิให้ก็มีอยู่ในบุรี	เสียดาบฝีมือณรงค์ทรงกำลัง

จะโลมเล้าเอาใจเขาไว้ก่อน

จึงว่าเจ้าข้าของให้คืนคลัง

ค่อยคิดผ่อนเพทุบายต่อภายหลัง

เพราะเขายังมิได้อยู่กับคู่ครอง

(พระอภัยมณี : ๑๐๑)

จากบทประพันธ์ ท้าวทศวงศ์ไม่ต้องการยกนางเกษราให้ศรีสุวรรณเพราะศรีสุวรรณมีชาติตระกูลที่ไม่เหมาะสมและคู่ควรกับบิดาของตน

ฝ่ายชายมีชาติตระกูลต่ำกว่าฝ่ายหญิงทำให้ญาติพี่น้องเป็นทุกข์ เช่น ในเรื่องอิเหนา เมื่อท้าวดาหยกนางบุษบาให้จรรหาซึ่งเป็นเพียงระตูมีฐานะต่ำกว่ากษัตริย์วงศ์สัตยเดหวาจึงไม่คู่ควรกับนางบุษบา ทำให้ญาติพี่น้องของนางบุษบาเกิดความทุกข์กังวลใจและเสียตายนางบุษบาจะต้องไปแต่งงานกับคนที่ต่ำศักดิ์ ในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงความไม่พอใจของบุคคลต่างๆที่เป็นญาตินางบุษบา เช่น ท้าวกูเรปันซึ่งเป็นลุงและท้าวกาหลัง ท้าวสิงหัดสำหรับซึ่งเป็นอาของนางบุษบาไม่พอใจเมื่อทราบว่าท้าวดาหยกนางบุษบาให้จรรหา ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร

เมื่อนั้น
ให้กลุ่มกลัดขัดเค้นในวิญญาน
พระน้องไม่ยั้งคิดนี้ผิดนัก
เมื่อเห็นดีให้บันลั่นวาจา

.....
เมื่อนั้น
จึงมีมธุรสวาจา
ปลงใจให้ระตูตุนาหงัน
จะให้ไพร่พลเมืองเลื่องลือ

องค์ท้าวกูเรปันได้ฟังสาร
จึงมีบรรหารด้วยไกรธา
ให้เสียดศักดิ์สุริยวงศ์สัตยเดหวา
จะรื้อมาบอกเล่าเราไป

.....
สององค์เค้นขัดสหัสสา
แต่แรกพระเชษฐาไม่หาเรือ
อิเหนานั้นบรรลัยเสียแล้วหรือ
ไม่นับถือวงศ์สาธุราลัย

(อิเหนา : ๒๓๐-๒๓๑)

จากบทพระราชนิพนธ์แสดงให้เห็นว่า ท้าวกูเรปัน ท้าวกาหลัง และท้าวสิงหัดสำหรับ เสียใจและไม่พอใจที่นางบุษบาซึ่งอยู่ในวงศ์สัตยเดหวาจะต้องไปแต่งงานกับระตูที่มีชาติตระกูลต่ำกว่า

ในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่ศึกษามีเพียงเรื่องอิเหนาและพระอภัยมณีเท่านั้นที่แสดงความขัดแย้งของตัวละครที่เกิดจากการมีชาติตระกูลต่างกัน ส่วนในเรื่องสิงหนไกรภพ ชัยสุริยาแม้จะมีฐานะต่ำกว่านางเหมวรรณ แต่ในที่สุดก็ได้ครองคู่กับนางเหมวรรณเพราะชัยสุริยากระทำความดี

และช่วยเหลือตามที่นางสร้อยสุตามารดาของนางเหมวรรณต้องการ ส่วนในเรื่องอื่นๆ ตัวละครจะยึดถือและปฏิบัติตนอยู่ในฐานะของตนเองจึงไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น

๒.๒.๒ ค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิง

ค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงเป็นสิ่งที่ตัวละครหญิงยึดถือปฏิบัติ พยายามกระทำเพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้หญิงที่ดีตามความต้องการของสังคม แต่โดยมากค่านิยมของสตรีเป็นค่านิยมที่สังคมคาดหวังจะให้ผู้หญิงเป็นหรือมีลักษณะตามที่ตนต้องการมากกว่าที่ผู้หญิงจะริเริ่มและต้องการปฏิบัติ เพราะระบบสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ผู้ชายเป็นฝ่ายเลือก ดังนั้นผู้ชายจึงเข้ามามีบทบาทกำหนดสิ่งที่ผู้หญิงพึงมีตามที่ตนต้องการและทำให้เกิดเป็นค่านิยมของผู้หญิงที่ผู้หญิงต้องกระทำ ค่านิยมของผู้หญิงที่สะท้อนจากความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร มีดังนี้

๒.๒.๒.๑ การมีสามีเดียว ค่านิยมการมีจำนวนคู่ครองเพียงคนเดียว

ของหญิงนั้น สังเกตได้จากประวัติและพฤติกรรมของตัวละครหญิงทุกคน เช่น นางสีดา นางสุวรรณมาลี นางเกษรา นางลาวทอง นางแก้วกิริยา นางศรีมาลา เป็นต้น^{๑๖} ในส่วนของความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครแม้จะมีได้แสดงค่านิยมมีสามีเดียวของผู้หญิงอย่างตรงไปตรงมา แต่ความขัดแย้งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าค่านิยมที่ผู้หญิงจะต้องมีสามีเดียวเป็นสิ่งที่สำคัญและต้องกระทำเพราะหากผู้หญิงมีสามีหลายคนก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งและเกิดการแก้ปัญหาขึ้น ตัวอย่างเช่น นางวันทอง ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** เมื่อนางศรีประจันยกนางวันทองให้ขุนช้างทั้งๆที่ยังเป็นภรรยาของพลายแก้ว นางวันทองก็เกิดความทุกข์ใจที่จะต้องทำผิดค่านิยมของผู้หญิง ดังที่นางพูดว่า

แต่อายุเพียงนี้มีสองผัว
มีแต่จะอับอายไม่วายตรม

แสนชั่วแสนถ่อยทุกเส้นผม
ชีวิตสิ้นดินถมก็ซื้อลื้อ

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๓๘)

การที่นางวันทองฝ่าฝืนค่านิยมแม้จะโดยการถูกบังคับก็ตาม ทำให้บุคคลที่อยู่รอบข้างนางวันทองตำหนิและรังเกียจนาง ตั้งแต่ขุนแผน นางทองประศรีแม่สามี และแม้กระทั่งพระพันวษาเมื่อ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, ๗๗.

ทรงทราบเรื่องเกี่ยวกับนางวันทองที่มีสามีสองคนจนเกิดเป็นคดีความขึ้น พระองค์ก็ทรงกริ้วนางวันทอง ในบทเสภาแสดงคำพูดของตัวละครต่างๆที่ไม่พอใจการมีสามีสองคนของนางวันทอง ดังนี้

ขุนแผนต่อว่านางวันทอง

เหม่อวันทองจงหองจ้าน
เมื่อแรกลงมาคิดว่าดี
แกล้งมาร้องให้พี่ไบบอก
กูจับมึงได้สิ้นลั่นกะลวาน
พันอ้ายขุนช้างไว้กลางบ้าน
พาลด่าลาวทองปองปิดไว้
ไม่ปรารถนาจะค้าคบ
ผัวไปยังไม่พ้นประตู
ตาแยเจ้าเอ๋ยมันแสนคัน
กลากเกลื่อนขี้เรื้อนพรุใน
อืชาตชั่วเป็นตัวเท่าตัวหนอน
ถึงหาพาให้สิ้นถิ่นสุพรรณ
มึงตายเสียเกิดวันทองเอ๋ย
กระเทิบโผผางกลางนาวา

จะมาพาลเอาผิดกูหรือนี้
เดิมทีกูก็ยังไม่รู้กล
ยกยกอไม่น้อยอสร้อยสน
จวนจนกลัวกูจะขึ้นไป
มันรักผัวหัวล้านไม่นิ่งได้
จนได้ทะเลาะตัดรอนกู
อีหน้าด้านพาลตลบ่นาอดสู
คบชู้แซ่เล่มไว้เต็มใจ
จะเท่ามันคนนี้หามีไม่
หยูกยาหาใส่ก็หายคัน
ไซ้ชอนดิบเดียมจนตัวสิ้น
วันเดียวก็จะสิ้นตำรายา
อย่าอยู่เลยชักดาบออกเงื่อง่า
จิกหัวเอามาฆ่าให้ตาย

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๓๖-๒๓๗)

นางทองประศรีกล่าวกับขุนแผนเมื่อขุนแผนจะไปลักนางวันทองซึ่งแสดงให้เห็นความรู้สึกที่ไม่ดีต่อนางวันทองของนางทองประศรี ดังนี้

ทองประศรีฟังพลางทางปลอบ
แม่นคิดเกลียดรังเกียจใจ
ถ้างามรูปงามใจแม่ไม่ห้าม
นิ่งงามแต่รูปแต่ใจมันไม่ดี
วันทองหมองแม่นเหมือนแหวนเพชร
จะผูกเรือนก็ไม่รับกับเรือนงาม

ตอบว่าแม่เห็นหาควรไม่
มันสิ้นไร่แล้วฤๅทั้งบุรี
ควรตามแล้วก็ตามให้ถึงที่
อย่างนั้นมันไม่น่าจะติดตาม
แตกเม็ดกระจายสิ้นเป็นสองสาม
แม่จึงห้ามหวงเพราะเจ็บใจ

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๓๐๖)

พระพันวษาเมื่อทราบเรื่องก็ดำว่่านางวันทองและสั่งประหารชีวิตในที่สุด

อีแสนถ้อยจัญไรใจหมิฟ	ดังเพชรนิลเกิดขึ้นในอาจุม
รูปงามนามเพราะน้อยไปหรือ	ใจไม่ซื่อสมศักดิ์เท่าเส้นผม
แต่ใจสัตว์มันยังมีที่นิยม	สมาคมก็แต่ถึงฤดูมัน
มิ่งนี้ถ้อยยิ่งกว่าถ้อยอ้ายเมือง	จะเอาเรื่องไม่ได้ทุกสิ่งสรรพ
ละโมบมากดันหาตาเป็นมัน	สักร้อยพันให้มิ่งไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วผัวยังคราวละคนเดียว	หาตามตรอมกันเกรียวเหมือนมิ่งไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย	อ้ายไวยมิ่งอย่านับว่ามารดา
กูเลี้ยงมิ่งถึงให้เป็นหัวหมื่น	คนอื่นรู้ว่าแม็กี่ขายหน้า
อ้ายขุนช้างขุนแผนทั้งสองรา	กูจะหาเมียให้อ้ายอาลัย
หญิงกาลกิณีอีแพศยา	มันไม่น่าเซยชิดพิสมัย
ที่รูปรวยสวยสมมีถมไป	มิ่งตัดใจเสียเถิดอีคนนี่
เร่งเร็วเหวยพระยายมราช	ไปพันฟาดเสียให้มันเป็นผี
ออกเอาขวานผ่าอย่าปราณี	อย่าให้มีโลหิตติดดินกู
เอาไปต้องรองไว้ให้หมากิน	ตกดินจะอับรือกาเลียอยู่
พันให้หญิงชายทั้งหลายดู	สังเสร็จเสด็จสู่ปราสาทชัย

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๒๓๓-๒๓๔)

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังตัวอย่างมีสาเหตุมาจากความต้องการให้ผู้หญิงมีสามีเดียว และเมื่อตัวละครหญิงฝ่าฝืนโดยมีสามีมากกว่า ๑ คนจึงทำให้ได้รับการประณามจากสังคม ในวรรณคดีไทย ตัวละครหญิงที่ถูกประณามจากสังคมเพราะมีสามีมากกว่า ๑ คน นอกจากนางวันทองแล้ว นางกาก็ และนางโมราก็ถูกประณามเช่นกัน ตัวละครหญิงที่ถูกประณามทั้ง ๓ ตัวจึงเป็นการย้ำให้เห็นถึงค่านิยมของสังคมที่ต้องการให้ผู้หญิงมีสามีเดียว

นอกจากนี้แม้ผู้หญิงจะมีได้ตกเป็นชายาหรือภรรยาของชายอื่นนอกเหนือจากสามีตน แต่เมื่อตัวละครหญิงตกไปอยู่กับชายอื่นเป็นเวลานานก็ทำให้เกิดความหวาดระแวงจากสามีหรือบุคคลใกล้เคียงขึ้น เช่น นางสีดา เมื่อตกไปอยู่เมืองทศกัณฐ์เป็นเวลานาน เมื่อพระรามสามารถรบชนะและได้นางกลับคืนมา แม้พระรามจะมั่นใจในความบริสุทธิ์ของนางสีดา แต่ผู้อื่นก็จะมีใครมั่นใจในความบริสุทธิ์ของนาง พระรามจึงกล่าววาจาเสียดสีนางสีดา ทำให้นางสีดาต้องแก้ปัญหาด้วยการลุยไฟพิสูจน์ หรือในเรื่องลักษณวงศ์ นางสุวรรณอำภาตกไปอยู่ในเมืองของวิรุณมาศเป็นเวลานาน เมื่อลักษณวงศ์ไปช่วยนางสุวรรณอำภามารดาของตนออกจากเมืองยักษ์ ลักษณวงศ์ก็เกิดความหวาดระแวงสงสัยในความซื่อสัตย์ของมารดาที่มีต่อท้าวพรหมหัตถ์บิดาของตน

เมื่อลักษณะวงศ์พบนางสุวรรณอำภา นางสุวรรณอำภาจึงเล่าเรื่องต่างๆตั้งแต่จากกันให้ลักษณะวงศ์ทราบว่านางตั้งสัตย์อธิษฐานจึงทำให้วิรุณมาศไม่สามารถล่วงเกินนางได้ ลักษณะวงศ์จึงคลายความทุกข์กังวล เป็นต้น

ค่านิยมมีสามี่เดียวของผู้หญิงเป็นค่านิยมที่บุคคลในสังคมคาดหวังจะให้เกิดขึ้นและผู้หญิงก็ต้องการที่จะปฏิบัติตัวตามค่านิยมดังกล่าวเพื่อให้สอดคล้องกับค่านิยมและได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้หญิงที่ดี ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ผู้ชายเป็นฝ่ายเลือก ในขณะที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ถูกเลือกผู้หญิงจึงต้องการแสดงคุณค่าของตนโดยการทำตามค่านิยมที่ถูกกำหนด

๒.๒.๒.๒ ความซื่อสัตย์ต่อสามี ความซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นค่านิยมของภรรยาที่ภรรยาจะต้องเคารพ เชื่อฟัง และซื่อสัตย์ต่อสามี โดยเห็นได้จากเมื่อตัวละครแต่งงาน ตัวละครหญิงจะได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีความซื่อสัตย์ต่อสามี^{๑๗} เช่น เมื่อนางเกษราอภิเษกมเหสีท้าวทศวงศ์ก็อบรมสั่งสอนนางเกษราว่า

อย่าถือน้องคั่นงลักษณะว่าอัชฌา

ต้องซื่อตรงจงรักด้วยภักดี

ถ้าเธอรู้แม่อย่าโกรธพี่ไรตอบ

แม่วงเนตรนี้เหมือนทาสี

ถึงราตรีกราบพระบาทอย่าขาดวัน

ประณตนอบเอนนอนคอยผ่อนผัน

(พระอภัยมณี : ๑๓๐)

นางบุษบาสอนนางศรีมาลา ว่า

จงซื่อตรงต่อผัวรักลัวเกรง

ปรนนิบัติอย่าให้ขัดน้ำใจเขา

อย่าครั้นเคร่งด่าว่ากับข้าไท

การเรือนการเหยาเอาใจใส่

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๑๙๔)

ความซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นค่านิยมที่แสดงถึงความเป็นผู้หญิงที่ดีเป็นแม่ศรีเรือนและเป็นค่านิยมที่คนในสังคมคาดหวังที่จะให้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่เป็นภรรยา ซึ่งเมื่อใดที่ผู้เป็นภรรยาไม่มีความซื่อสัตย์ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งกับสามี และตัวละครหญิงนั้นก็ได้รับผลเสียแก่ตนเอง คือสามีไม่ดูแลเอาใจใส่หรืออาจทำร้ายภรรยาที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อตน เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** นางบัวคลีวางยาในอาหารเพื่อฆ่าขุนแผนตามคำขอร้องของหมื่นหาญบิดาของตน เมื่อขุนแผนทราบ

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, ๙๘.

ว่านางบัวคลีคิดทรยศและไม่ซื่อสัตย์ต่อตน ชุณแผนจึงฆ่านางบัวคลี ในบทเสภากล่าวถึงความรู้สึกของชุณแผนที่รู้ว่านางบัวคลีไม่ซื่อสัตย์ต่อตน ดังนี้

หยิบเอามีดคร่ำด้ามกัลปังกา

ตรงมาถึงตัวเจ้าบัวคลี

แหวกม่านตลบมุ้งขึ้นทันที

อจกลับรับหรือเห็นรำไร

ยื่นขึ้นบนเตียงเข้าเคียงข้าง

พินิจนางนิ่งนอนถอนใจใหญ่

ไม่รู้เลยว่าร่างมันร้ายใจ

จะฆ่าผัวเสียได้ช่างไม่คิด

แล้วชักมีดตั้งท่าฆ่ายับ

ใจกลับมืออ่อนสะท่อนจิต

แล้วกลับนึกขึ้นถึงนางวางยาพิษ

เอาชีวิตเสียเกิดอย่าไว้มัน

(ชุณช้างชุณแผน เล่ม ๑ : ๒๙๕-๒๙๖)

จากบทเสภา ชุณแผนฆ่านางบัวคลีภรรยาของตนเพราะนางบัวคลีไม่ซื่อสัตย์ต่อตนก่อน จึงเป็นเหตุผลสำคัญและชอบธรรมที่ชุณแผนจะฆ่านางบัวคลีบ้าง

ค่านิยมความซื่อสัตย์ต่อสามีในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ มักแสดงออกโดยตรงด้วยการอบรม บลุกฝังตัวละครหญิงให้มีความซื่อสัตย์ต่อสามี แต่ความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่ซื่อสัตย์ของ ภรรยาเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงผลการไม่ซื่อสัตย์ต่อสามีว่า หากภรรยาไม่ซื่อสัตย์ก็จะได้รับ ผลร้ายต่อตนเอง เช่น ถูกสามีต่อว่า ทำร้าย ทอดทิ้ง หรือฆ่า เป็นต้น ซึ่งถือเป็นค่านิยมที่ผู้ชาย ต้องการควบคุมและปกครองคนในครอบครัวไม่ให้คิดร้ายต่อตน เพราะผู้ชายมีภรรยาหลายคน ภรรยาคนหนึ่งคนใดอาจคิดทรยศต่อสามีเพราะเหตุผลบางประการ เช่น การต้องการทรัพย์สินเงิน ทองจึงรับสินบนจากผู้อื่นทำร้ายสามีตน การมีผู้หญิงต้องการกำจัดสามี หรืออาจเป็นเพราะความ น้อยใจที่สามีไม่รักตนจึงทำให้คิดทำร้ายและแก้แค้นสามี ในทางตรงข้ามหากภรรยามีความ ซื่อสัตย์ต่อสามีก็จะได้รับความรัก การดูแลเอาใจใส่และยกย่อง เช่น นางลาวทอง และนาง ศรีมาลา เป็นต้น

๒.๒.๒.๓ การเลือกคู่ครอง การเลือกคู่ครองของตัวละครหญิงมีทั้งการ เลือกคู่ครองด้วยตนเอง เช่น นางวาที นางผีเสื้อสมุทร และการเลือกคู่ครองระบบอาวุโส คือการให้ ผู้ใหญ่เลือกให้ เช่น นางลาวทอง นางสร้อยฟ้า นางบัวคลี^{๑๔} ค่านิยมการเลือกคู่ครองของผู้หญิง

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, ๕๖-๕๗.

เป็นค่านิยมที่สังคมคาดหวังและสร้างให้ผู้หญิงยึดถือ โดยพิจารณาได้จากความขัดแย้งเมื่อมีการเลือกคู่ครองของตัวละครหญิง

ตัวละครหญิงที่เลือกคู่ด้วยตนเองโดยที่ผู้ปกครองไม่มีส่วนในการรับรู้ เช่น นางอุษานางสร้อยสุดา และนางอำพันมาลา ล้วนก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นทั้งสิ้น คือ เกิดความขัดแย้งระหว่างบิดามารดากับบุตร และพ่อตาแม่ยายกับลูกเขย ซึ่งความขัดแย้งนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ต้องต่อสู้กันระหว่างพ่อตากับลูกเขยและทำให้เกิดการสูญเสียชีวิตของตัวละครที่เป็นพ่อตา เช่น ในเรื่อง **อุณรุท** นางอุษาเลือกคู่ครองด้วยตนเองโดยไม่ผ่านการเห็นชอบของผู้ปกครอง เมื่อทำทวงพาดทราบบว่าบุตรของตนแอบคบชู้ผู้ชายจึงเกิดความโกรธเคือง และต่อสู้กับอุณรุทขึ้น ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึง ความโกรธเคืองที่ทำทวงพาดมีต่อนางอุษาและอุณรุท และการที่นางอุษาต้องสูญเสียทำทวงพาดเพราะการเลือกคู่ครองของตน ดังนี้

เมื่อนั้น
แคนขัดอัดอันพันทวี

จึงทูลว่าบัดนี้พี่อุษา

คบชู้สุสมกรมยี่ใจ

เมื่อนั้น

ได้ฟังลูกรักร่วมชีวี

จะไหม้มอดไปทั้งไตรจักร

โจนจากแท่นแก้วแพรพรรณ

ทศमुखุมารยักษ์

สุดที่จะปิดความไว้

ทำการชั่วช้าก็เป็นได้

ไม่เกรงเบื้องบาทพระบิดร

ทำทวงพาดราชยักษ์

อุสุกริวัโรธดั่งไฟกลบ

อีกอักเฉียวจุนหนัน

กุมภัณฑ์สำแดงแผลงฤทธิ์

(อุณรุท : ๒๓๔-๒๓๕)

เมื่อเกิดการสู้รบระหว่างอุณรุทและทำทวงพาดทำให้นางอุษาต้องเสียใจเพราะสูญเสียบิดาเลี้ยงดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

โอ้ว่าสมเด็จพระบิดุเรศ

ควรฤมาม้วยชีวี

ดังทรลักษณ์ล้ำต่ำชาติ

เพราะรักลูกผูกแค้นจึงจำตาย

เลี้ยงลูกด้วยเยาว์จนใหญ่มา

มีแต่ผดุงบำรุงรัก

ลูกวอนชมจันทราดารากร

ลือเดชทั่วฟ้าราศี

อยู่เหนือปฐพีฤทธิทราย

แสนอนาจดุจดแล้วใจหาย

ไอน้ำเสียตายพระองค์นัก

สิ่งใดมิได้ทำให้คำหนัก

ถนอมนักรดดวงชีวี

หม่นงออัปสรในราศี

พระโอบอุ้มเหาะไปด้วยฤทธิ	ชวนช้ำให้ชมได้ตั้งใจ
จะหาไหนเหมือนสมานพระผ่านเกล้า	ตายแล้วเกิดเล่าก็ไม่ได้
อันซึ่งพระคุณของภูวไนย	ไม่มีสิ่งใดเปรียบทั้งโลกา
ถึงกระไรได้ทดแทนบ้าง	จะเรีสร้างจากไปก็ไม่ว่า
นี่กลับทรยศต่อบาทา	จนผ่านฟ้าสุดสิ้นชีวัน
ร่ำพลางซ่อนทรวงเข้ากลิ้งเกลือก	โหยให้ชบเสือกกันแสงศัลย์
แสนทเวษอาทวาจาบัลย์	กัลยาสลบไม่สมประดี

(อุณรุท : ๒๘๙-๒๙๐)

จากบทพระราชนิพนธ์ การเลือกคู่ครองของนางอุษาทำให้มีการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักเกิดขึ้น ซึ่งในวรรณคดีเรื่องอื่นๆที่ตัวละครหญิงมีการเลือกคู่ครองเองก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างบุคคลอันเป็นที่รักของตัวละครฝ่ายหญิง และทำให้ต้องสูญเสียบุคคลฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไป ซึ่งมักเป็นพ่อตา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเลือกคู่ครองของผู้หญิงสังคมต้องการให้ผู้หญิงเลือกคู่ครองโดยการให้ผู้ปกครองจัดหาให้หรืออยู่ในการรับรู้ของผู้ปกครอง ทั้งที่มีการเปรียบเทียบการเลือกคู่ครองด้วยตนเองซึ่งทำให้ตัวละครหญิงต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักกับการเลือกคู่ครองโดยผู้ใหญ่จัดหาให้ ทำให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขทั้งฝ่ายพ่อตาและลูกเขย เช่น นางเกษรา นางมณีสคร และนางศรีสุตา เป็นต้น

๒.๒.๒.๔ รูปสมบัติ ค่านิยมเรื่องรูปสมบัติของผู้หญิง คือ การที่จะต้องมียุโรปรางหน้าตาที่สวยงามซึ่งเห็นได้จากตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยทุกเรื่องจะมีรูปรางหน้าตาสวยงามเป็นที่ยึดตาชาย แม้จะเป็นยักษ์ก็ต้องแปลงกายให้สวย ดังเช่น ความงามของนางพิมพิลาไลยที่พลายแก้วกล่าวชมต่อนางทองประศรี ว่า

นางในงามแต่กริยา	จะเปรียบพิมแก้วตาเห็นเต็มที
งามประเสริฐเลิศล้ำทั้งห้าคม	งามหน้างามนมเนื้อสองดี

(ขุนช้างขุนแผน : ๑๒๗)

ความงามของนางบุษบาที่เห็นจากท่าทางของอิเหนาเมื่ออิเหนาพบนางครั้งแรกก็ทำให้หลงเคลิ้มไป ความว่า

เมื่อนั้น
 เหลียวไปรับไหวเทวี
 งามจริงยิ่งเทพนิมิต
 เสโทไหลหลังทั้งกายาไป
 กรกอดอนุชาที่ตกลง
 แต่เวียนจูบสียะตราयाใจ
 ความรักกุมจิตพิศวง
 ไม่เป็นอารมณ์สมประดี

ระเด่นมนตรีเรืองศรี
 ภูมิดูนางไม่ว่างตา
 ให้คิดเสียดายเป็นหนักหนา
 สะบัดปลายเกศาเนื่องไป
 จะรู้สึกพระองค์ก็หาไม่
 ลำคัญพระทัยว่าเทวี
 จนลืมนองคัลมอายนางโฉมศรี
 ภูมิลงขับขึ้นขับพลัน

(อิเหนา : ๓๔๑)

นางผีเสื้อสมุทรเมื่ออยู่กับพระอภัยมณีก็ต้องแปลงกายให้มีความสวยงาม ดังในบทประพันธ์ว่า

พอทูนหัวกล้วนน้องนี้นั่นคง
 จำจะแต่งแปลงร่างเป็นนางมนุษย์
 เห็นพระองค์ทรงโฉมประโลมลาน
 แล้วอ่านเวทเพศยักระก็ดูฤหาย
 เอาธรรมาฆโหมพระโฉมยง

ด้วยรูปทรงอัปลักษณ์เป็นยักษ์มาร
 ให้ผาดผุดทรวดทรงส่งสัญญาณ
 จะเกี้ยวพาราสีใครดั่งใจจง
 สกนธ์กายดั่งกินนรนวลหง
 เข้าแอบองค์นวดพันคั่นประคอง

(พระอภัยมณี : ๑๔)

เมื่อศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร รูปสมบัติเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชายกับหญิงที่จะมาเป็นคู่ครองกันอันเนื่องมาจากหญิงมีรูปร่างหน้าตาไม่สวยงาม ซึ่งเป็นการย่ำให้เห็นว่าผู้ชายให้ความสำคัญในเรื่องรูปสมบัติของหญิงที่จะมาเป็นคู่ครองของตนเพราะหากหญิงนั้นไม่มีความงามผู้ชายก็ไม่ต้องการที่จะได้มาเป็นคู่ครอง เช่น ในเรื่อง**พระอภัยมณี** พระอภัยมณีไม่ต้องการรับนางวาลีมาเป็นมเหสีเพราะนางวาลีมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ แต่เพราะนางวาลีมีความรู้ความสามารถ พระอภัยมณีจึงรับให้นางเป็นสนมแทน ดังในบทประพันธ์กล่าวถึงนางวาลีแม้จะทราบว่าตนมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ แต่นางก็ยังต้องการที่จะเป็นมเหสีของพระอภัยมณี และความรู้สึกของพระอภัยมณีที่ไม่ต้องการนางวาลีเป็นมเหสี ดังนี้

นางนบนอบตอบรสพจนารถ
 แต่ยศศักดิ์จะปะทานประการใด

คุณพระบาทกรุณาจะหาไหน
 ไม่ชอบใจเจตนามาทั้งนี้

ด้วยเปลี่ยวใจไม่มีที่เห็น	จะขอเป็นองค์พระมเหสี
แม้โปรดตามความรักจะรักดี	ถ้าแม้นมีเมตตาจะลาไป
พวขุนนางต่างหวัร้อข้อประสงค์	ทั้งพระองค์สรวลสันต์ไม่กลั่นได้
จึงตรัสว่าวาลีมีแก่ใจ	มารักใคร่ครั้งจะชังไม่บังควร
แต่รูปร่างยังกระไรจะใคร่รู้	พิเคราะห์ดูเสียด้วยกันอย่าหันหวน
จะควรเป็นมเหสีหรือมิควร	จงใคร่ครวญนึกความให้งามใจ
นางทูลว่าข้า่น้อยรูปชั่ว	ก็รู้ตัวมั่นคงไม่สงสัย
แต่แสงงามความรู้อยู่ในใจ	เหมือนเพชรไพฑูรย์ฟ้าไม่ราศี

.....	
พระพิงนางช่างเปรียบเห็นเฉียบแหลม	จึงยิ้มแย้มยกย่องให้ผ่องศรี
ซึ่งมุ่งมาดปรารถนาของวาลี	จะเป็นที่อัศเรศศสุรางค์
แต่ความรู้ผู้ใดยังไม่เห็น	จะเสกเป็นปิ่นกษัตริย์ยังขัดขวาง
จะเลี้ยงไว้ใช้สอยอยู่กลางพลาง	เป็นเพียงนางสนมให้สมรัก

(พระอภัยมณี : ๓๔๘-๓๕๐)

จากบทประพันธ์ พระอภัยมณีไม่ต้องการนางวาลีเป็นมเหสีเพราะนางมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ซึ่งแม้กระทั่งตายายของนางวาลีก็กล่าวดูถูกและเยาะเย้ยนางวาลีที่หน้าตาไม่สวยงามเหมือนผู้อื่นแล้วยังต้องการเป็นชายาของพระอภัยมณีด้วย ดังในบทประพันธ์ว่า

มาสู่ห้องสองเฒ่าเล่าให้ฟัง	ฉันลาไปในวังถวายตัว
แม้โปรดปรานหลานสมอารมณ์นึก	จะตั้งตักแทนคุณแม่ทูนหัว
เฒ่าทั้งสองบึ้งหน้าด้วยตามัว	เห็นแต่งตัวเต็มดีสีชมพู
หวัร้อรำอูแฮมเจ้าแม่เอ๋ย	กระไรเลยเหลือดีเหมือนอีหนู
ถวายตัวเป็นอะไรจะใคร่รู้	ไม่พิศดูรูปร่างเหมือนอย่างไร
นางบอกว่าข้าจะไปเป็นหม่อมห้าม	คงสมความปรารถนาอย่าสงสัย
ทั้งเมียผัวหวัร้องอไป	ร้องเรียกให้เพื่อนบ้านช่วยวานแล
หลานข้าเจ้าเขาจะไปเป็นหม่อมห้าม	มันเหลืองามอยู่เพียงนี้แล้วอีแม่
กูเห็นการทำงานจะเอาไว้เป่าแตร	ไหนแนกระนั้นข้าขอฟัง

(พระอภัยมณี : ๓๔๕)

นอกจากนี้ความงามของตัวละครหญิงยังทำให้ตัวละครชายเกิดความขัดแย้งกันเพราะต้องการแย่งชิงผู้หญิงที่มีหน้าตาสวยงามมาครอบครอง เช่น ในเรื่องอิเหนา วิทยาสะก่าหลงรักนาง

บุษบาที่ตนเห็นเพียงรูปวาดของนาง ทำให้ท้าวกะหมังกุหนิงยอมแลกชีวิตของตนเพื่อแย่งชิงนาง บุษบาจากจรรยามาให้วิหยาสะก่าโอรสตน หรือในเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนช้างก็หลงรักและต้องการนางพิมพ์เพราะนางพิมพ์มีรูปร่างหน้าตาสวยงามจึงทำให้เกิดการแย่งชิงนางพิมพ์ระหว่างขุนช้างกับขุนแผนขึ้น เป็นต้น

ค่านิยมเรื่องรูปสมบัติของผู้หญิงที่ต้องมีความงดงามเป็นที่ดึงดูดตาแก่ฝ่ายชาย มีคำกล่าวไว้ว่า “นารีมีรูปเป็นทรัพย์” คือ ความงามของผู้หญิงทำให้ผู้หญิงประสบความสำเร็จในชีวิตและได้รับทรัพย์สิน ค่านิยมเรื่องรูปสมบัติของผู้หญิงเป็นทรัพย์เป็นความต้องการของผู้ชายที่ต้องการให้ผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่ครองของตนเป็นผู้ที่มีรูปร่างสวยงาม ดังนั้นค่านิยมเรื่องรูปสมบัติของผู้หญิงจึงเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวัง

๒.๒.๒.๕ ขาดิตระกูล ค่านิยมเรื่องขาดิตระกูลก็เป็นอีกค่านิยมหนึ่งที่ผู้ชายต้องการให้ผู้หญิงที่จะมาเป็นคู่ครองของตนหรือคู่ครองของบุตรตนมีฐานะที่เท่าเทียมกันในวรรณคดีผู้ที่ เป็นคู่ครองกันจะเป็นบุคคลที่มีฐานะทางสังคมเท่าเทียมกัน เช่น เป็นโอรสกษัตริย์กับธิดากษัตริย์ ชาวบ้านกับชาวบ้าน เป็นต้น เมื่อใดที่ขาดิตระกูลของผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชายก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างญาติของตัวละครฝ่ายชายกับตัวละครหญิงนั้น เช่น เรื่องดาหลัง นางบุษบาสำหรับมีฐานะเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา ซึ่งอิเหนาไปนำมาเป็นชายาทำให้ท้าวกุเรปันโกรธและไม่ยอมรับนางบุษบาสำหรับเป็นลูกสะใภ้ ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

เมื่อนั้น	พระทรงภพลงโลกเป็นใหญ่
บอกองค์อัครเรศให้แจ้งใจ	ว่าอิเหนาไปได้คู่เคล้ำ
ชื่อเกณบุษบาสำหรับ	มันชาวไร่ไม่ควรที่มาเป็นเหล่า
เห็นอาลัยอาวรณ์รอนเร้า	พี่ให้สั่งเขาจะแต่งการ
ถึงสามครั้งก็ไม่สั่งแก่ผู้ใด	ตรงไปพลับพลาน้ำไพศาล
อนุชาผู้ไปจะเสียการ	ด้วยลูกเราหักหาญอำเภोज

(ดาหลัง เล่ม ๑ : ๔๕)

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวกุเรปันไม่ยอมรับนางบุษบาสำหรับเป็นลูกสะใภ้เพราะนางเป็นเพียงผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาและไม่คู่ควรกับโอรสของตน

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ค่านิยมเรื่องชาติตระกูลของผู้หญิงสะท้อนออกมาโดยตรงด้วยการให้ตัวละครหญิงมีชาติตระกูลที่ดีและเท่าเทียมกับผู้ชาย เป็นค่านิยมที่ส่งเสริมความมีบุญญาธิการ ความเก่งกล้าสามารถและอำนาจของผู้ชายว่าสามารถหาผู้หญิงที่ดีและคู่ควรมาเป็นชายาได้ เพราะผู้หญิงที่ดีมีชาติตระกูลตัวละครชายมักได้มาด้วยความยากลำบากต้องมีการสู้รบ ต่อสู้เพื่อแย่งชิงมา นอกจากนี้ค่านิยมเรื่องชาติตระกูลน่าจะเป็นค่านิยมของชนชั้นปกครองที่ต้องการรักษาความบริสุทธิ์ของสายเลือดตนไม่ให้ปนกับไพร่ อาจกล่าวได้ว่าเป็นค่านิยมทางการปกครองอย่างหนึ่งที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาทางฐานะของบุคคลที่เกิดจากบิดามารดามีฐานะต่างกัน โดยทั่วไปจะยึดถือฐานะของบุคคลตามฝ่ายบิดา เพราะสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีลักษณะสังคมเป็นแบบปิตาธิปไตย คือ ผู้ชายเป็นใหญ่ หรือเห็นได้จากลักษณะของบุตรที่เกิดจากบิดามารดามีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ บุตรที่เกิดมาจะมีลักษณะเหมือนบิดามากกว่ามารดา เช่น สุนทรภู่ ในเรื่องพระอภัยมณี เป็นมนุษย์เช่นเดียวกับพระอภัยมณี แต่เมื่อมารดามีฐานะสูงกว่าบิดาย่อมทำให้เกิดปัญหาการนับฐานะของบุตร แต่หากบุตรเกิดจากมารดาที่มีฐานะต่ำกว่าบิดาก็จะไม่เกิดปัญหาเพราะยึดถือศักดิ์ตามฐานะของบิดา บุตรที่เกิดมาก็จะได้รับการยกย่องเป็นเชื้อพระวงศ์ อย่างไรก็ตามเพื่อไม่ให้เกิดปัญหา บุคคลจึงควรอยู่ตามฐานะและมีคู่สมรสตามฐานะของตน

๒.๖ ค่านิยมด้านคุณธรรม

ค่านิยมด้านคุณธรรมเป็นความนิยมและความต้องการของบุคคลที่ต้องการจะกระทำ คุณงามความดี ค่านิยมด้านคุณธรรม มีดังนี้

๒.๖.๑ ความยุติธรรม ความยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยเหตุผล^{๙๙} เป็นค่านิยมของผู้ปกครองบ้านเมือง ผู้มีอำนาจ เพราะตัวละครที่แสดงถึงการมีความยุติธรรมเป็นตัวละครกษัตริย์หรือผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น โดยความยุติธรรมเป็นค่านิยมที่สะท้อนจากการตัดสินปัญหาของตัวละครเมื่อตัวละครคู่ใดคู่หนึ่งเกิดความขัดแย้งกัน เช่น เรื่อง **รามเกียรติ์** ทศกัณฐ์ไปทูลเชิญท้าวมาลีวราชมาพิจารณาความระหว่างตนกับพระรามเพื่อหวังจะให้ท้าวมาลีวราชใช้วาจาสิทธิ์กล่าวสาปแช่งพระรามและพระลักษมณ์ให้ตายไปและตนจะได้ครอบครองนางสีดา เมื่อท้าวมาลีวราชมาตัดสินความก็ได้สอบสวนความจากทั้งสองฝ่าย และเห็นว่าฝ่ายทศกัณฐ์กระทำความผิดที่ไปลักนางสีดามาจากพระรามจึงให้ทศกัณฐ์คืนนางสีดาแก่

^{๙๙}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๙๑๑.

พระราม ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงความยุติธรรมเที่ยงตรงในการพิจารณาคดีของท้าวมาลีวราช
ดังนี้

เมื่อนั้น
ครั้นเห็นท้าวมาพร้อมกัน
ดูกรนัดดาสุริย์วงศ์
ซึ่งผิดกับพระรามแต่เดิมมา
คือใครตั้งต่อก่อน
จงว่าแต่ตามจริงไป

ท้าวมาลีวราชรังสรรค์
ทรงธรรมจึงมีบัญชา
ผู้พงศ์พรหมเมศนาถา
สาเหตุนั้นเป็นประการใด
จึงได้ราญรอนเป็นศึกใหญ่
อย่าเคลือบไคลล์มุสาพาที่

(รามเกียรติ์ เล่ม ๓ : ๒๑๑)

เมื่อนั้น
ได้ฟังคั่งแค้นแสนทวี
จึงว่าเป็นโฉนทศกัณฐ์
มาติดใจฝูงเทพเทวัญ
ทำไมกับท้าวโกสีย์
ว่าเลือกรักมักชังด้วยอันใด
ครั้นซักไซ้ไถ่ถามเอาความจริง
ตัวกูผู้เป็นอัยกา
เจรจาความสัจไม่มี
หรือว่าท้าวสุรลัย
กูพิจารณาก็ได้ความ
ต้องถูกผูกพันเป็นต้นปลาย
ซึ่งเอ็งกล่าวหาทุกข้อ
สืบสวนก็ไม่มีหลักฐาน
เห็นจริงว่าตัวบังอาจ
ขององค์พระรามจักรี

ท้าวมาลีวราชเรืองศรี
ดังหนึ่งเอาตรีมาเสียบกรรณ
มาอีกชักตื้อดั่งด้วยโมหันธ์
ผูกพันว่านี้ก็ผิดไป
รถของเขามีเขาก็ให้
แล้วติดใจคนกลางนางสีดา
หรือกลับดิงทุเลาต่อว่า
พิพากษาลำเอียงหรือว่าไร
ดั่งสตรีเด็กน้อยก็ไม่ได้
พอใจไปจตุรabay
คำพระรามสีดาทั้งสองฝ่าย
ทั้งคำเทพทั้งหลายก็สมกัน
ล้วนแก่งัดติดต่อให้เหมาะมัน
สารพันทรลักษณ์อัปรีย
ไปลอบลักอัศรรามเหสี
อสุรีเร่งส่งนางสีดา

(รามเกียรติ์ เล่ม ๓ : ๒๒๖)

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวมาลีวราชตัดสินความด้วยความเที่ยงตรง แม้ทศกัณฐ์จะเป็น
หลานของพระองค์ พระองค์ก็ได้ทรงฟังความจากทศกัณฐ์ข้างเดียว แต่กลับให้มีการสอบสวน

ความทั้งสองฝ่าย เมื่อทรงเห็นว่าทศกัณฐ์กระทำความผิดก็มีได้เข้าข้างหลานของตนเอง แต่ตัดสินคดีความไปตามถูกผิดของทั้งสองฝ่าย

ความยุติธรรมที่สะท้อนจากวรรณคดีเป็นค่านิยมที่ผู้ปกครองต้องการสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ใต้ปกครองว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีความยุติธรรมเมื่อผู้ใต้ปกครองเกิดปัญหาจะได้ไว้วางใจและฟังผู้ปกครองได้เพราะระบบการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะถูกผิดและตัดสินโทษผู้ใดก็ได้ ดังที่ เรือเอก วัฒนชัย หมั่นยิ่ง กล่าวสรุปในการศึกษาภาพลักษณ์ของผู้ปกครองในบทละครรวมเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในประเด็นเกี่ยวกับความยุติธรรมในการตัดสินคดีความของผู้ปกครอง ดังนี้

ในด้านการศาล กวีได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการศาล การพิจารณาคดีไว้ในตอนท้าวมาลีวราชพิพากษาความ ซึ่งเป็นการพิจารณาคดีที่มีความละเอียดลออและมีความยุติธรรมต่อคู่กรณีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงจะมีพระราชประสงค์ที่จะเสนอภาพของท้าวมาลีวราชซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ปกครองที่มีความยุติธรรม มีจิตใจบริสุทธิ์ด้วยศีลมายังประชาชน เพื่อให้ประชาชนเกิดความอบอุ่นใจว่ามีผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่พวกพ้อง เป็นผลให้ประชาชนมารวมกันเป็นปึกแผ่นมากขึ้นทำให้บ้านเมืองเกิดความมั่นคงถาวรสืบไป^{๒๐}

นอกจากท้าวมาลีวราชแล้ว ตัวละครอื่นก็แสดงความเป็นกษัตริย์ที่มีความยุติธรรมเช่นกัน เช่น ท้าวบรมจักรกฤษณ์ตัดสินความที่ท้าวไกรสุทโธรสของตนฆ่าพระเพียรพิชัย โดยคำนึงถึงความยุติธรรมและความถูกต้องมากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร หรือพระพันวษา แม้พระพันวษาจะเป็นกษัตริย์ที่ใช้อำนาจในการตัดสินความหลายครั้ง แต่ก็มีหลายครั้งเช่นกันที่พระพันวษาดำเนินความอย่างยุติธรรม ไม่ฟังความข้างเดียว เช่น เมื่อขุนช้างกล่าวหาขุนแผนเป็นกบฏ พระพันวษาให้จมื่นศรีไปสืบหาข้อเท็จจริงก่อนเชื่อขุนช้าง หรือตอนที่พระพันวษาดำเนินคดีความระหว่างขุนช้างกับจมื่นไวยฯ และคดีระหว่างนางสร้อยฟ้ากับศรีมาลา พระพันวษาก็ให้มีการสอบสวนและสืบพยานจากทั้งสองฝ่าย เป็นต้น

^{๒๐}วัฒนชัย หมั่นยิ่ง, เรือเอก, “ภาพลักษณ์ของผู้ปกครองในบทละครรวมเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓), ๑๐๖.

๒.๖.๒ ความกตัญญู ความกตัญญูเป็นค่านิยมที่บุคคลรู้จักบุญคุณของผู้ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลตน ในวรรณคดีจะเสนอค่านิยมเรื่องความกตัญญูในลักษณะที่ตัวละครเอกของเรื่องให้ความช่วยเหลือตัวละครอื่น แล้วตัวละครที่ได้รับการช่วยเหลือนั้นสำนึกในบุญคุณจึงให้สิ่งอื่นตอบแทน หรือเป็นลักษณะที่ตัวละครเกิดการต่อสู้กัน แต่ในที่สุดตัวละครเอกก็ได้ชัยชนะ แต่แทนที่จะฆ่าศัตรูกลับปล่อยไป หรือฆ่าแล้วชุบชีวิตขึ้นใหม่ ตัวละครนั้นจึงสำนึกในบุญคุณ เช่น ยักษ์ในเรื่องโคบุตรยินยอมเป็นทาสรับใช้โคบุตรเพื่อแสดงความกตัญญู หลังจากโคบุตรช่วยชุบชีวิตให้หลังจากฆ่าตนตาย

ในด้านความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร ค่านิยมกตัญญูสะท้อนผ่านการกระทำของตัวละครในลักษณะที่คุณธรรมความกตัญญูเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของตัวละคร เช่น ในเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** ขุนแผนเข้าขอความช่วยเหลือจากพระพิจิตร แต่ต่อมาขุนแผนเกิดความทุกข์กังวลใจที่ตัวเองและนางวันทองจะทำให้พระพิจิตรได้รับความเดือดร้อน ขุนแผนจึงต้องเลือกระหว่างการยึดมั่นในความกตัญญูหรือชีวิตของตนเอง ในที่สุดขุนแผนเลือกที่จะปฏิบัติตนโดยยึดหลักความกตัญญู โดยให้พระพิจิตรส่งตัวของตนและนางวันทองเข้ากรุงศรีอยุธยาเพื่อแก้คดีความ เพื่อพระพิจิตรจะได้ไม่เดือดร้อนเนื่องจากปิดบังและช่วยเหลือคนที่มิอาจคาดคิดว่าเช่นขุนแผนและนางวันทอง

นอกจากนี้ขุนแผนยังยึดถือความกตัญญูเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนต่อพระพิจิตรบุษบาอีกหลายตอน คือ เมื่อขุนแผนและพลายงามยกทัพขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่ พลายงามแอบเข้าหานางศรีมาลา เมื่อขุนแผนรู้จึงต่อว่าพลายงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูที่ขุนแผนมีต่อพระพิจิตรบุษบาว่า “เ็งนี้จ้วงจาบละลาบละลั้ง บ้างอาจลวงลูกผู้มีคุณ”^{๒๑} หรือในตอนที่มีเม่นไวยฯ ถูกเสน่ห์นางสร้อยฟ้า ทำให้เม่นไวยฯทำร้ายนางศรีมาลา เมื่อขุนแผนทราบเรื่องจึงต่อว่าและตัดขาดความเป็นพ่อกับเม่นไวยฯ ทั้งยังออกอุบายร่วมกับพลายชุมพลที่จะฆ่าเม่นไวยฯเพื่อแก้แค้นที่มีเม่นไวยฯทำร้ายศรีมาลาและล้าเลิกบุญคุณกับตน ดังในบทเสภากล่าวถึงการตัดขาดกับเม่นไวยฯซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นในความกตัญญูที่ขุนแผนมีต่อพระพิจิตร ดังนี้

ขุนแผนร้องแปร้นเจ้าลูกชาย	พ่อตาแม่ยายหากกลัวไม่
อวดอิทธิฤทธิ์ว่ามากไป	ใครใครไม่กลัวทั้งแผ่นดิน
จะสู้ทนจนยับไม่กลับถอย	กูก็อย่ากลัวเสียหมดสิ้น
ว่าไม่มองน้องขอใครกิน	ดูหมิ่นกันเล่นแต่ปานนี้

^{๒๑} ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒, ๖๙.

เป็นขุนนางโตใหญ่ที่ไหนเล่า
 คุณย่ายังตามใจยิ่งได้ที่
 ถ้ากูบรลยอย่าไปเผา
 ฝีมือกูก็ไม่ไปกลักราย

จะเหยียบหัวอ้ายเฒ่าเสียป็นี่
 ตั้งแต่น้ำขาดกันจนวันตาย
 ถึงชีวิตอ้อเจ้าจะสูญหาย
 หมายถึงแต่จะเอาชีวิตกัน

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๓๑๓)

ในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ตัวละครที่เกิดปัญหา โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งในใจซึ่งจะต้องเลือกระหว่างสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับความกตัญญู ตัวละครล้วนเลือกที่จะยึดถือความกตัญญู ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความกตัญญูเป็นค่านิยมที่ตัวละครส่วนใหญ่ในวรรณคดียึดถือ

๒.๖.๓ ความจงรักภักดี ความจงรักภักดีเป็นค่านิยมที่สะท้อนจากตัวละครที่มีบทบาทเป็นข้าทาสบริวาร ในวรรณคดีผู้ที่เป็นข้าทาสบริวารจะมีความจงรักภักดีต่อผู้เป็นนายของตน ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย ช่วยเหลือและไม่ทอดทิ้งเมื่อเจ้านายของตนตกกระกำลำบาก เช่น พลวานรของพระรามและพระลักษมณ์ และเสนาข้าราชการของท้าวอินธุมาศที่เป็นแรงกำลังและร่วมต่อสู้ช่วยเหลือเจ้านายของตนกระทั่งเอาชนะคงคาประลัยได้สำเร็จ เป็นต้น

ในทางตรงกันข้ามเมื่อใดที่ตัวละครแสดงพฤติกรรมที่ไม่มีความจงรักภักดีต่อเจ้านายของตนแต่กลับไปเข้าด้วยกับผู้อื่นและมีประสงคร้ายกับเจ้านายของตนจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างตัวละครขึ้น ในที่สุดข้าทาสบริวารนั้นก็จะได้รับผลร้ายต่อตนเองเป็นการย้ำให้เห็นถึงค่านิยมความจงรักภักดีที่สังคมต้องการให้คนที่เป็นข้าทาสบริวารมีความจงรักภักดีต่อเจ้านายตนเองยิ่งขึ้น เช่น ในเรื่อง **คาวี** เฒ่าทศประสาทต้องการรางวัลจากท้าวสันนุราชจึงยอมหลอกลวงและฆ่าคาวีสามีของนางจันท์สุตาเจ้านายตน ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงผลลัพธ์ที่นางเฒ่าทศประสาท ได้รับ ดังนี้

เมื่อนั้น
 ครั้นฟื้นคืนได้สมประดี
 ผันแปรแลเหลือบมาเห็นยาย
 ทูตอี่เฒ่าทรชนคนพาล
 ลอบฆ่าสามีแล้วมีหน้า
 ชั่วชั่วสารพัดน่าชังใจ

โหมจันท์สุตามารศรี
 คว่าหาสามีไม่พบพาน
 โหมฉายขึ้นหน้าแล้วว่าขาน
 อปรียสิกบาลเป็นพันไป
 มึงจะฆ่าพากูไปข้างไหน
 จะตบให้ย่อยยับลงกับมือ

(บทละครนอก : ๔๐๘)

ลตองคฺลึงนังเหนื่ออาสน์	พรั้งพรั้มอำมาตย์น้อยใหญ่
จึงตรัสบอกมหาเสนาใน	เราจับได้คนผิดคิดคด
คืออ้ายไวยทตตัวดี	กับนางคันทมาลีเป็นขบถ
อีเฒ่าทศประสาทชาติทรยศ	โทษถึงตายหมดไม่ไ้มัน
จงหองจำชื่อคาพาตัว	ตระเวนไปให้ทั่วเขตชั้นน
ทั้งทางเรือทางบกสักหกวัน	แล้วพิฆาตฟาดฟันให้บรรลัย

(บทละครนอก : ๔๘๐)

จากบทพระราชนิพนธ์ คาวีโกธรแค้นนางเฒ่าทศประสาทที่มาล่อลวงให้ตนตายใจและทำกลอุบายลอบฆ่าคาวีและนำตัวนางไปถวายแก่ท้าวสันนุราชเพื่อรับรางวัล ซึ่งสุดท้ายนางเฒ่าทศประสาทก็ต้องได้รับผลร้ายถึงเสียชีวิตเพราะไม่จงรักภักดีต่อเจ้านายของตน

ค่านิยมความจงรักภักดีเป็นค่านิยมที่ผู้เป็นเจ้านายน่าจะพยายามสร้างให้เกิดขึ้นในตัวของข้าทาสบริวารเพราะมีทั้งการแสดงผลของการเป็นข้าที่ดีก็จะได้รับรางวัลตอบแทน เช่น หนุมานเป็นข้าที่ดีต่อพระรามก็ได้รับความไว้วางใจและเมื่อศึกสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์ยุติ หนุมานก็ได้รับรางวัลให้ไปปกครองเมืองเพื่อตอบแทนความซื่อสัตย์จงรักภักดี หรือขุนแผนซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระพันวษา ทำให้ในที่สุดขุนแผนก็ได้รับรางวัลต่างๆ เช่น เสื้อผ้า ข้าวของเงินทอง และได้รับตำแหน่งเป็นพระกาญจนบุรี และมีทั้งการแสดงผลร้ายของการที่ข้าทาสบริวารไม่ซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย ดังเช่น นางเฒ่าทศประสาทในเรื่องคาวี นางยอมฆ่าคาวีสามีของนางจันท์สุดาเจ้านายตนเพื่อนำตัวนางจันท์สุดาไปถวายท้าวสันนุราชเพื่อรับรางวัล ซึ่งในที่สุดนางก็เสียชีวิตจากการที่ไม่ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อเจ้านายตน

การที่ผู้เป็นเจ้านายต้องการสร้างค่านิยมนี้แก่ข้าทาสบริวารเป็นเพราะข้าทาสบริวารเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและมีจำนวนมากหากมีการคบคิดกันที่จะทำร้ายหรือล้มอำนาจของเจ้านายก็ย่อมทำได้ และจะทำให้ผู้เป็นเจ้านายได้รับอันตรายทั้งต่อตนเองและครอบครัวด้วย

๒.๖.๔ การรักษาสัตย์วาจา คือ การรักษาคำพูดของตนเอง โดยทั่วไปในวรรณคดี มักสะท้อนค่านิยมการรักษาสัตย์วาจาให้เห็นจากตัวละครที่เป็นกษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ แต่เมื่อศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร การรักษาสัตย์วาจาทำให้ตัวละครเกิดความขัดแย้งกับบุคคลอื่น แต่ผลของความขัดแย้งมักปรากฏโดยตัวละครเลือกที่จะรักษาสัตย์วาจา

การรักษาสัตย์วาจาที่ทำให้ตัวละครเกิดความขัดแย้งกับผู้อื่นเพราะตัวละครต้องการรักษาสัตย์วาจาแต่ในขณะที่ผู้อื่นไม่เห็นความสำคัญและไม่ต้องการให้ตัวละครนั้นรักษาสัตย์วาจา เช่น เรื่อง **รามเกียรติ์** พระรามต้องการจะรักษาสัตย์วาจาของท้าวทศรถที่ให้ไว้แก่นางไถยเกศีโดยการออกเดินป่าเป็นเวลา ๑๔ ปี ตามที่นางไถยเกศีร้องขอ แต่พระพรตและพระสัตรุดไม่เห็นด้วยที่พระรามจะต้องออกไปเดินป่าและต้องการให้พระรามอยู่ปกครองบ้านเมือง แม้พระพรตและพระสัตรุดจะขอร้องและอ้อนวอนแต่ในที่สุดพระรามก็ยืนยันที่จะรักษาสัตย์วาจาไว้

ในเรื่อง **พระอภัยมณี** นางอรุณรัศมีได้เคยให้สัตย์สัญญากับนางเสาวคนธ์ว่าจะไม่แต่งงาน แต่เมื่อพระอภัยมณีมาสู่ขอนางอรุณรัศมีเพื่อให้แต่งงานกับสินสมุทรก็ทำให้นางอรุณรัศมีเกิดความทุกข์กังวลใจเพราะตนเองได้ให้สัตย์สัญญากับนางเสาวคนธ์ นางอรุณรัศมีจึงต้องเลือกระหว่างการรักษาคำพูดของตนเองหรือการยอมแต่งงานตามความต้องการของบิดามารดาและของตนเอง ซึ่งนางอรุณรัศมีเลือกที่จะรักษาคำพูดของตนเอง

ตัวอย่างที่ยกมาทั้งในเรื่องรามเกียรติ์และเรื่องพระอภัยมณีแสดงให้เห็นว่าการรักษาคำสัตย์เป็นสิ่งที่สำคัญและเป็นค่านิยมทางคุณธรรมที่บุคคลในสังคมจะต้องยึดถือ การรักษา คำสัตย์ของตัวละครเป็นการแสดงคุณลักษณะของตัวละครโดยเฉพาะตัวละครฝ่ายเอกว่าเป็นผู้มีคุณธรรม แต่ในทางตรงกันข้ามหากตัวละครไม่รักษาสัตย์วาจาจะทำให้ตัวละครนั้นได้รับอันตรายต่อตนเองตามคำสาบานนั้น เช่น พาลีไม่รักษาสัตย์สัญญาที่ให้ไว้กับพระอิศวรและพระนารายณ์ว่าจะส่งนางดาราให้สุครีพ ดังนั้นพาลีจึงถูกพระรามฆ่าตายตามคำสาบาน

จากการศึกษาค่านิยมที่สะท้อนจากความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละครสามารถสรุปได้ว่า ค่านิยมของสังคมที่ปรากฏในวรรณคดีมี ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกคือ ค่านิยมทั่วไปที่บุคคลต่างยึดถืออยู่แล้วในสังคมสมัยนั้น เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกโดยการแสวงหา มาครอบครองของตัวละคร ได้แก่ ค่านิยมอำนาจ ทรัพย์สินเงินทอง การเป็นชายชาติวีรและความเป็น นักรักของผู้ชาย เช่น ตัวละครต่างๆโดยเฉพาะตัวละครที่เป็นกษัตริย์มีการแสดงอำนาจและขยาย อำนาจของตนด้วยการรุกรานหรือทำร้ายผู้อื่น การแย่งชิงทรัพย์สินหรือการแสวงหาสิ่งของมีค่ามาไว้ครอบครอง เป็นต้น และลักษณะที่สอง คือ ค่านิยมที่กวีคาดหวัง ซึ่งเป็นค่านิยมที่มีอยู่แล้ว แต่ กวีก็ปรารถนาที่จะให้มีสูงขึ้นเพราะกวีมีการแสดงให้เห็นถึงผลดีและผลเสียในการยึดถือหรือนิยม ปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งเปรียบเทียบกัน ได้แก่ ค่านิยมทางด้านคุณธรรมต่างๆ คือ ความยุติธรรม ความ กตัญญู ความจงรักภักดี หรือค่านิยมต่างๆของผู้หญิงที่ต้องมีสามีเดียวและต้องซื่อสัตย์ต่อสามี เช่น เมื่อตัวละครมีความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมืองและกษัตริย์ ตัวละครนั้นก็จะได้รับ

ผลตอบแทนที่ดี เช่น ขุนแผน และหนุมาน นอกจากนี้หากพิจารณาในประเด็นของผู้ที่ยึดถืออาจแบ่งค่านิยมออกเป็น ๒ กลุ่ม คือค่านิยมที่เป็นของบุคคลเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง เพราะบุคคลที่ยึดถือค่านิยมจะเป็นบุคคลเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้ปกครองยึดถือค่านิยมอำนาจ ส่วนกลุ่มผู้อยู่ใต้การปกครอง ยึดถือค่านิยมความซื่อสัตย์จงรักภักดี และค่านิยมที่เป็นของสังคมโดยรวม คือ บุคคลโดยทั่วไปไม่แบ่งว่าเป็นกษัตริย์ เสนาข้าราชการ หรือประชาชนก็ต่างมีความนิยมในสิ่งนั้นเช่นกัน เช่น ค่านิยมการศึกษา ค่านิยมประเพณี ค่านิยมเกี่ยวกับชายและหญิง และค่านิยมเรื่องเงินทอง เป็นต้น

๓. ความเชื่อ

ความเชื่อ คือ การที่บุคคลยึดถือว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่จริง โดยที่สิ่งนั้นอาจมีอยู่จริงหรือไม่ก็ตาม เช่น หากบางคนเชื่อว่าผีมีจริง ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย หรือการกราบไหว้บูชาและขอให้ผีคุ้มครองตน หรือการเชื่อโชคลางหรือเครื่องหมายบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าว่าจะเกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้น บุคคลนั้นจึงพยายามหลีกเลี่ยงและแก้ไข ในทางกลับกันหากบุคคลไม่เชื่อว่าผีมีอยู่จริงก็จะไม่ทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี หรือหากไม่เชื่อเรื่องโชคลางก็จะไม่สนใจในสิ่งที่เกิดขึ้น อาจคิดว่าเป็นเรื่องบังเอิญเท่านั้น เป็นต้น ผลของความเชื่อดังกล่าวทำให้บุคคลมีแนวทางในการปฏิบัติและดำเนินชีวิตไปตามความเชื่อที่แต่ละบุคคลยึดถือซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันไปบ้าง

จากการศึกษาความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาของตัวละครทำให้เห็นสิ่งที่คนในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเชื่อถือ ในลักษณะที่ความเชื่อเป็นวิธีการแก้ปัญหาของตัวละคร เพราะเมื่อตัวละครเชื่อถือสิ่งใดย่อมเห็นว่าสิ่งนั้นมีอยู่จริงและสามารถช่วยแก้ปัญหาของตนได้ ตัวละครจึงหันเข้าฟังและใช้สิ่งที่ตนยึดถือแก้ปัญหา เช่น ตัวละครเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ก็มีการแก้ปัญหาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ เช่น การทำเสน่ห์ การใช้เวทมนตร์คาถาต่างๆ หรือตัวละครเชื่อเรื่องภูตผีก็มีการแก้ปัญหาด้วยการเซ่นสรวง บูชา หรือบนผี เป็นต้น ความเชื่อของบุคคลสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่สะท้อนจากวิธีการแก้ปัญหาของตัวละครในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีดังนี้

๓.๑ สิ่งศักดิ์สิทธิ์

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่นี้หมายถึง อำนาจเหนือธรรมชาติต่างๆ เช่น เทพเจ้า เทวดา และภูตผี เป็นต้น บุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและสามารถบันดาลทุกข์หรือสุขให้เกิดขึ้นกับตนก็ได้ โดยความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้เห็นได้จากเมื่อ

ตัวละครตกอยู่ในสถานการณ์คับขันไม่สามารถหาทางออกของปัญหาได้ ตัวละครมักหันเข้าพึ่งหรือขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่ตนเองนับถือเพื่อให้ช่วยแก้ไขปัญหาและให้ตนรอดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ดังเห็นได้จากวรรณคดีหลายๆ เรื่อง เช่น เรื่อง**พระอภัยมณี** เมื่อเรือของท้าวสิลราชหลงทาง ท้าวสิลราชไม่รู้จะหาหนทางแก้ปัญหาลike ไรจึงใช้วิธีการตั้งบายศรีบวงสรวงเทวดาให้มาช่วยเหลือบอกหนทางแก้ตน เพราะท้าวสิลราชเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอยู่จริง และจะมาช่วยเหลือตนตามที่อ้อนวอนขอ

ในเรื่อง **ดาหลัง** เมื่อประหมังกุหนึ่งหรือนางบุษบาตามหาอิเหนาไม่พบและไม่รู้จะติดตามไปทิศทางใดจึงไปบวงสรวงเทพเจ้าบนภูเขาให้เป็นผู้ชี้ทางเพื่อให้ได้พบอิเหนา ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงปัญหาและการแก้ปัญหาโดยการพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของนางบุษบา ดังนี้

เมื่อนั้น
จึงตรัสบอกองค์พระอนุชา
มีเกาะหนึ่งชื่อปะหลูหงัน
เทวาสึงสถิตในศรี
ถ้าใครมีสุขทุกขสิ่งไร
เทพไทบอกให้ทุกประการ
เราจึงไปบวงสรวงเสียดหา
จะได้แจ้งว่าสององค์ทรงฤทธิ์
แลสั่งกำชับพระอนุชา
อย่าให้ใครตามเราไป
อันความนี้อย่าให้แพร่พราย
พาฝูงบุตรวิลาวัณย์

มิสาประหมังกุหนึ่งนาถา
ว่าฝั่งปากคงควาวรี
ตั้งอยู่ยังคั่นทีศรี
ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิเชี่ยวชาญ
ไปบวงสรวงก็จะได้แจ้งสาร
ช่วยรื้อนรำคาญให้สมคิด
สองพระเชษฐาญาติ
เข้าสถิตอยู่ที่บุรีใด
ให้ห้ามโยธาน้อยใหญ่
พระदनัยมาลงลำเดียวกัน
จงอธิบายว่าไปชมสะตาทัน
ไปชมเกาะเชิงชั้นบรรพต

(ดาหลัง เล่ม ๑ : ๔๑๒)

จากบทพระราชนิพนธ์ มิสาปะหมังกุหนึ่งเกิดความทุกข์กังวลใจที่ติดตามหาอิเหนาไม่พบ นางจึงบวงสรวงขอให้เทพเจ้าชี้แนวทาง

ส่วนเรื่อง อิเหนา นอกจากจะมีการแสดงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะองค์ประตาระกาหลาที่เป็นเทพอัยกายของวงศ์สัตยูแดหวาแล้ว ยังมีการแสดงความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของการบนด้วย เช่น ท้าวดาหามีการขึ้นไปใช้บนที่เขาวิลิศาหะหลังจากที่เสร็จศึกกับ

ท้าวกะหมังกุหนิง ย่อมแสดงให้เห็นว่าท้าวดาหาเชื่อถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงให้มีการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อช่วยเหลือตนในการรบกับท้าวกะหมังกุหนิงด้วย

ในวรรณคดีทุกเรื่องที่ศึกษามีการกล่าวถึงการแก้ปัญหาของตัวละครที่แสดงถึงความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของการบวงสรวง เช่น ไหว้ อธิษฐานขอเทพคุ้มครอง หรือ การบวงของชนทุกชั้นตั้งแต่กษัตริย์ ดังเช่น ท้าวดาหาที่มีการบวงขณะที่มีศึกกับท้าวกะหมังกุหนิง หรือ ข้าราชการ เช่น เสนาและทหารต่างขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อตนจะต้องยกทัพไปรบในเรื่องขุนช้างขุนแผน หรือ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสามัญชน เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อผู้หญิงจะคลอดบุตรก็มีการบวงเพื่อให้ผู้หญิงและบุตรมีความปลอดภัย โดยตัวละครขอให้เทพเจ้าช่วย เพราะตนไม่มีหนทางใดที่จะกระทำได้อีก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะตัวละครเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จริงๆ แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการกระทำไปเพื่อให้กำลังใจตนเองและพวกพ้องมากกว่าจะมุ่งหวังให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยเหลือตน เพราะเมื่อตัวละครไหว้ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือตนแล้วความทุกข์ความกังวลใจของตัวละครก็ดูเหมือนจะลดลง ไม่มีการกล่าวถึงความหวาดกลัวและกังวลอีก ตัวละครจะแก้ปัญหาต่อไปด้วยความหวังที่จะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วย กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นความเชื่อที่อยู่ในระบบความคิดของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๓.๒ โหราศาสตร์

โหราศาสตร์เป็นวิชาพยากรณ์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจของดวงดาวนพเคราะห์ซึ่งโคจรรอบจักรราศี โดยอธิบายถึงอำนาจของดวงดาวที่มีต่อสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก^{๒๒}

ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ปรากฏอยู่ในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแทบทุกเรื่อง คือ ในวรรณคดีเรื่องต่างๆ จะมีโหรประจำราชสำนัก ซึ่งจะเป็นผู้กุมชะตาชีวิตของกษัตริย์ ราชวงศ์ และบ้านเมือง แต่หากเป็นเรื่องราวของชาวบ้านก็จะมีพระเป็นผู้ทำหน้าที่ทำนายแทนโหรของราชสำนัก โดยเมื่อบ้านเมืองหรือชีวิตของตัวละครปกติสุข โหราศาสตร์จะเป็นส่วนหนึ่งของกลวิธีการเล่าเรื่องของกวี โดยตัวละครโหรเป็นผู้ทำหน้าที่เล่าเรื่อง ตัวละครโหรจะใช้การทำนายชะตาของตัวละครเอกและบ้านเมืองเพื่อให้ผู้อ่านทราบเรื่องที่จะเกิดขึ้นต่อไป แต่หากบ้านเมืองประสบปัญหาโหรจะกลายเป็นตัวละครหนึ่งในเรื่องที่ทำหน้าที่ช่วยแก้ไขปัญหของกษัตริย์และบ้านเมืองดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๒๒}สิงโต สุริยาอารักษ์, โหราศาสตร์ไทย, ๒๕๑๒, ๑.

เมื่อตัวละครอยู่อย่างปกติสุข การใช้โหราศาสตร์จะเป็นกลวิธีการเล่าเรื่องให้ผู้อ่านทราบเรื่องล่วงหน้า เช่น เรื่อง **อิเหนา** มีการทำนายชะตาของอิเหนาในตอนต้นเรื่อง ซึ่งแสดงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของตัวละครที่เป็นกษัตริย์ ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

บัดนั้น	ขุนโหรกราบทูลแถลงไข
ข้าพิเคราะห์เห็นไม่เป็นไร	แต่วันแรกนั้นได้ปรึกษากัน
คุณควนสวนสบทุกตำรา	ดูชะตานครเขตชั้นันท์
วางลัคนีอินทพาทบาทจันทร์	ก็ไม่เห็นสำคัญอันตราย
เพราะอาณภาพพระโอรส	ให้ปรากฏแก่โลกทั้งหลาย
ซึ่งฟ้าร้องสนั่นลั่นแลบพวย	บันดาลเป็นสายอินทหรณู
จะกีก้องเกียรติยศทั้งทิศ	เรื่องฤทธิ์ไม่มีที่เคียดคู่
พระจะเที่ยวโรมรันพันตู	ปราบหมู่อริราชทุกบุรี
อันเกิดพายุใหญ่ไม่ล้ม	ระตูจะบังคมบาศรี
ซึ่งฝนตกเจ็ดวันเจ็ดราตรี	บรรณาการจะมีเนื่องมา
เมื่อพระชันษาสิบห้าขวบ	พระเคราะห์ร้ายประจวบกันหนักหนา
จะพลัดพรากจากเมืองถึงสามครา	แต่ไม่เห็นไม่เป็นไรนัก
พระจะไปได้นางในเมืองอื่น	ชมชื่นรื่นรสด้วยยศศักดิ์
แล้วจำเป็นจะจากกันทั้งรัก	พระจะได้ทุกชั้นกเพราะนารี
นางใดที่ประสงค์จางให้	ไม่อาลัยจะสละดลิกหนี
ซึ่งเมฆหมอกมีดมัวทั่วธาตรี	บดบังรังสีสุริยน
พระองค์ด้วงตวงทินกร	ทรงเดชจรทุกแห่งหน
ซึ่งเป็นควนตลบอบอัมพร	ภูธรจะทุกขทนม่นไหม้
ด้วยโอรสจะคลาไคล	จำเป็นจำให้กำจัดกัน
พระจะเที่ยววมะงุมมะงาหรา	ย่ำยีปิตาทุกเขตชั้นันท์
สิบสามปีจะคืนกูเรปัน	จะได้สองนางนั้นมาราณี
จึงจะเย็นแหล่งหล้าประชากร	สโมสรมีสุขเกษมศรี
จะสมบุญยิ่งกว่าทุกวันนี้	พระจะมีเมสถึงสิบองค์
บรรดากรุงขวาทั้งปวงนั้น	จะขึ้นแก่กูเรปันเป็นส่วยส่ง
ข้าเห็นพร้อมกันเป็นมั่นคง	มิได้พะวงสงกา

(อิเหนา : ๑๒)

เรื่อง**ขุนช้างขุนแผน** ตอนเงรแก้วจะลาสิก หลวงตาจุกทำนายชะตาให้ เป็นตัวอย่างที่แสดงความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ของตัวละครที่เป็นสามัญชน ดังในบทเสภาว่า

สมภารพึ่งหลานเห็นเหลือห้าม	หยิบกระดานดูยามตามวิถี
คุณหารดูตามคัมภีร์มี	เอาวันคืนเดือนปีของเนรพลาย
บวกรันเข้าดูก็รู้แท้	เห็นแนดังอินทเนตรหมาย
ชะตาดีที่ทหารเจียวหลานชาย	แกก็ทายว่าเจ้าแก้วนี้ปดกู
คิดว่าทุกข้ออย่างไรออกวายวุ่น	มีรู้ว่าเจ้าประคุณข้าเล่นซู้
เอ็งจำไว้ในคำของตา	ลึกไปจะได้อยู่เสมอตั้งใจ
สู้ขอหอห้องทำทุนสิน	อยู่กินแต่หาถึงเท่าใดไม่
จะพลัดพรากจำจากกำจัดไกล	มันจะมีผัวใหม่มันทิ้งมึง
เมื่ออายุสี่สิบห้าเบญจเพศ	จะมีเหตุด้วยมีเคราะห์เข้ามาถึง
ต้องจองจำโซ่ตรวนเข้าตรากตรึง	อายุสี่สิบมึงจะได้ดี

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๑๑๐-๑๑๑)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหา ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์จะสะท้อนจากตัวละครในวรรณคดีในลักษณะที่เมื่อเกิดปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งยังหาทางออกมิได้ หรือไม่ทราบที่มาที่ไปแห่งปัญหานั้น ตัวละครจะใช้วิชาโหราศาสตร์เข้ามาช่วยเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติของตนเพราะเชื่อว่าโหราศาสตร์จะช่วยให้ตัวละครปฏิบัติตนได้ถูกต้องกับกาลเวลาที่ดาวพระเคราะห์กำหนด ทำให้รู้ชะตาชีวิตของตนเองว่าเมื่อใดมีโชคดี หรือโชคร้ายเพื่อจะได้พยายามทำตัวให้สอดคล้องกับการโคจรของดวงดาวที่มีอิทธิพลกำหนดชีวิตของตน โหราศาสตร์จึงเป็นสิ่งช่วยแก้ไขปัญหามาของตัวละคร เช่น เรื่อง **อุณรุท** เมื่ออุณรุทหายไปจากตำหนักโดยไม่มีผู้ใดรู้เห็น ทำให้ท้าวไกรสูทพระราชบิดาและคนอื่นๆ เกิดความกังวล ท้าวบรมจักรกฤษณ์พระอัยกาเมื่อทราบเรื่องการหายตัวไปของอุณรุทจึงแก้ปัญหาโดยให้โหรมาทำนายชะตาของอุณรุท ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงบทบาทของวิชาโหราศาสตร์ที่เข้ามาช่วยแก้ปัญหา ดังนี้

คิดแล้วจึงมีราชบรรหาร	ถามโหราจารย์ทั้งสี่
หลานเราหายไปบัดนี้	ร้ายดีไม่แจ้งกิจจา
ท่านผู้มีปรีชาชำนาญรู้	จงชำระดูชั้นษา
จะสูญไปไม่ได้กลับมา	ฤกว่าจะเป็นประการใด
.....	
เมื่อนั้น	ท้าวบรมจักรกฤษณ์นาถา
ทั้งท้าวไกรสูทผู้ศักดา	ได้ฟังโหรพยากรณ์

ค่อยส่วางสร้างโคกโสมนัส

จึงเสด็จย่างเยื้องบวร

สองกษัตริย์ขึ้นชมสโมสร

ก็กราบกราบเข้าปราสาทจุ

(อุณรุท : ๒๒๘-๒๒๙)

จากบทพระราชนิพนธ์ ทำวบรมจักรกฤษณ์และทำวไกรสูทเกิดความทุกข์กังวลใจที่
อุณรุทหายตัวไป ทำวบรมจักรกฤษณ์และทำวไกรสูทจึงใช้โหราศาสตร์มาช่วยทำนายแก้ปัญห
ของตน

ในส่วนของประชาชน โหราศาสตร์ก็ช่วยแก้ปัญหาเช่นกัน เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน
เมื่อขุนช้างมาบอกนางวันทองและนางศรีประจันว่าพลายแก้วตายในทัพ นางวันทองไม่เชื่อที่
ขุนช้างบอก นางวันทองจึงไปหาหลวงตาจื้อเพื่อให้ดูชะตาชีวิตของพลายแก้วว่ายังมีชีวิตอยู่หรือ
เสียชีวิตตามที่ขุนช้างบอก ดังในบทเสภาว่า

ครานั้นวันทองกับสายทอง

ดิฉันร้อนรนเป็นพันใจ

เขาบอกเรื่องราวเป็นข่าวร้าย

ขวัญช่วยดูตามตำรา

ครานั้นจึงท่านขวัญตาจื้อ

ยามสุรยยามจันทร์ก็มั่นใจ

ทักทายตามที่ยามตรีเนตร

ผัวเองมีชัยได้พารา

ได้ทั้งพัสดุนเงินทอง

หน้อยหนึ่งก็จะมาอย่าตกใจ

พี่น้องยกมือขึ้นกราบไหว้

ด้วยผัวไปตีทัพไม่กลับมา

เขากล่าวผัวฉันตายจริงฤชา

จะจริงเหมือนเขาว่าฤาอย่างไร

พิเคราะห์จับยามดูหาข่าวไม่

เห็นไม่เป็นไรก็ว่ามา

ใครบอกเหตุโกหกอย่าเชื่อหา

ข้าศึกเป็นจุนวิจุนไป

เข้าของผู้คนเป็นไหนไหน

เอ็งอย่าเชื่อใครใครไปอุ่นวาย

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ : ๒๐๒)

จากบทเสภา นางวันทองได้ใช้โหราศาสตร์แก้ปัญหาความทุกข์กังวลและความสงสัยของ
ตนด้วยการให้หลวงตาจื้อดูชะตาชีวิตของพลายแก้ว

ในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่ศึกษาปรากฏความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์เฉพาะบทละครใน นิทาน
คำกลอนของสุนทรภู่ บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และบทละครนอกเรื่องสังข์ทองเท่านั้น ส่วน
บทละครนอกเรื่องอื่นๆ และเรื่องกาพย์ไม่ปรากฏความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ทั้งนี้เพราะบทละครนอก

และเรื่องกาก็มีขนาดสั้น มุ่งเน้นที่ความสนุกสนานและการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว อย่างไรก็ตาม โหราศาสตร์ก็เป็นความเชื่อของคนในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่สามัญชนไปกระทั่งถึง พระมหากษัตริย์ เพราะโหราศาสตร์ที่ปรากฏในเรื่องต่างๆ ปรากฏหลายตอนและล้วนมีความสำคัญต่อเรื่องในตอนนั้นๆ

๓.๓ ไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ หมายถึง ตำราไสย, ศาสตร์ลึกลับเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ เวทมนตร์ คาถา อำนาจจิต ฯลฯ^{๒๓} ในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ไม่ว่าในสมัยใดมักมีเรื่องเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ การใช้เวทมนตร์คาถาเสกสิ่งของต่างๆ เพื่อต่อสู้ทำร้ายกัน หรือใช้เวทมนตร์คาถาให้ตนได้ในสิ่งที่ปรารถนาปรากฏเสมอ เช่น ใช้คาถาเสกให้สิ่งไม่มีชีวิตกลายเป็นคนขึ้นมา ดังที่โคดมฤๅษีเสกนางกาลอัจนาขึ้นจากกองไฟมาเป็นคู่ครองของตนในเรื่องรามเกียรติ์ หรือการทำเสน่ห์ การทำเครื่องรางของขลังในเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นต้น ทั้งนี้ทำให้เนื้อเรื่องมีความตื่นเต้น น่าสนใจติดตาม รวมไปถึงเป็นการสร้างลักษณะนิสัยของตัวละครให้เก่งกล้าสามารถสมกับความเป็นตัวเอกของเรื่อง

นอกจากไสยศาสตร์จะใช้สร้างเรื่องให้มีความตื่นเต้นและสร้างบุคลิกของตัวละครแล้ว ในส่วนที่เกี่ยวกับความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร ไสยศาสตร์ยังเป็นทางเลือกและเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ตัวละครใช้ในการแก้ปัญหาของตนด้วย เช่น ในเรื่อง **คาวี** ท้าวสันนุราชได้ตัวนางจันท์สุตามา แต่นางจันท์สุดาไม่ยอมเป็นชายาของท้าวสันนุราช ท้าวสันนุราชจึงสั่งให้หาหมอไสยศาสตร์มาทำเสน่ห์ให้นางจันท์สุดารักตน ดังในบทพระราชนิพนธ์กล่าวถึงการใช้ไสยศาสตร์แก้ปัญหานางจันท์สุดาของท้าวสันนุราช ดังนี้

พระกอดเข้าเจ้าจุกทุกขวิธอน	นั่งนอนไม่หลับกระสับกระส่าย
คิดถึงนางเยาว์เศร้าเสียตาย	มุ่งหมายจะชมไม่สมคะเน
จำจะคิดแยบคายสายสน	หาหมอรู้เวทมนตร์ทำเสน่ห์
แก้ไขใช้ทางอุปเท่ห์	มิได้ด้วยเล่ห์เอาด้วยกล
ทีนี้โฉมยงคงรักใคร่	เห็นจะไม่โกรธอาบ้าน
ด้วยเดชฤทธิ์เดชเวทมนตร์	อันจะพันมือพ้อยาสงกา

(บทละครนอก : ๔๑๔)

^{๒๓}มานิต มานิจเจริญ, **พจนานุกรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร : เอกศิลป์การพิมพ์, ๒๕๑๓),

จากบทพระราชนิพนธ์ ท้าวสันนุราชเกิดปัญหาเนื่องจากนางจันท์สุดาไม่สนใจตน
ท้าวสันนุราชจึงใช้การทำเสน่ห์ซึ่งเป็นไสยศาสตร์ช่วยแก้ไขปัญหา

นอกจากไสยศาสตร์จะเป็นวิธีการหนึ่งที่ตัวละครใช้ในการแก้ปัญหของตนแล้ว ไสย
ศาสตร์ยังเป็นสิ่งที่ทำให้ตัวละครขัดแย้งกันอีกด้วย โดยเฉพาะตัวละครที่มีบทบาทเป็นภรรยากับ
ภรรยา เมื่อภรรยาฝ่ายหนึ่งไม่ได้รับความรักจากสามีเท่ากับภรรยาอีกฝ่ายหนึ่ง ภรรยาที่ได้รับ
ความรักน้อยจึงใช้ไสยศาสตร์ทำเสน่ห์ให้สามีรักตน ทำให้ภรรยาอีกฝ่ายหนึ่งเกิดความขัดแย้ง เช่น
การใช้ไสยศาสตร์ทำเสน่ห์หึงวียของนางสร้อยฟ้า ทำให้นางศรีมาลาเกิดความขัดแย้งกับนาง
สร้อยฟ้า เป็นต้น

ในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่ศึกษา ตัวละครล้วนมีความสามารถทางไสยศาสตร์ ยกเว้น
บทละครนอกบางเรื่องที่ตัวละครเอกไม่มีความสามารถทางไสยศาสตร์ ได้แก่ มณีพิชัย และ
ไชยเชษฐา หรือในเรื่องสังข์ทองและเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่ตัวละครที่เป็นกษัตริย์ คือ ท้าวสามนต์ และ
ท้าวแสนนุกก็ไม่มีความสามารถทางไสยศาสตร์ ทั้งนี้เพราะตัวละครในบทละครนอกซึ่งเป็น
กษัตริย์ส่วนมากจะมีลักษณะที่ขี้ขลาด หวาดกลัวเพราะมุ่งเน้นที่จะให้ความตลกจึงมีพฤติกรรมไม่
ตรงกับสถานภาพของตน อย่างไรก็ตามไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่อยู่ในระบบความคิดของคนไทยสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นเพราะปรากฏในวรรณคดีเป็นจำนวนมากและมีบทบาททำให้เรื่องสนุกสนาน
เป็นคุณสมบัติของตัวละคร และเป็นวิธีการแก้ปัญหของตัวละคร ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าไสยศาสตร์
เป็นศาสตร์ที่คนในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยึดถือว่ามีอยู่จริงแม้จะไม่สามารถอธิบายและ
พิสูจน์ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ว่าสามารถให้คุณแก่ตัว เช่น การใช้แก้ปัญหของตนและให้โทษกับ
ผู้อื่นที่เป็นศัตรูได้ หรือเป็นวิชาที่ให้โทษแก่ตนด้วยหากมีผู้ริษยาคนอื่นใช้วิชานี้ทำร้ายกลับบ้าง

๓.๔ ไชยกลาง

ไชยกลาง หมายถึง เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็นอันบอกเหตุร้ายหรือเหตุดี^{๒๔} ความเชื่อ
เรื่อง ไชยกลางปรากฏเป็นความเชื่อของตัวละครตั้งแต่สามัญชน ชุนนาง ข้าราชการ กระทั่ง
พระมหากษัตริย์ เช่น การใส่เสื้อตามสีวันเพื่อออกรบเพื่อจะได้ชัยชนะ เป็นต้น แต่หากพิจารณาจาก
ความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและแก้ปัญห ไชยกลางปรากฏในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา
คือ มาขัดขวางสิ่งที่ตัวละครกำลังจะกระทำ เป็นเหตุให้ตัวละครเกิดความสับสนทุกขใจ และต้อง

^{๒๔} ดนัย ไชยโยธา, สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย, ๘๐.

เลือกระหว่างการทำภารกิจที่ตั้งใจไว้หรือเลือกเชื่อตามโชคลางที่เกิดขึ้น เช่น เรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** เมื่อขุนไกรจะไปต้อนกระบือตามรับสั่งของสมเด็จพระพันวษา คืบก่อนออกเดินทางได้เกิดโชคลางต่างๆ ทั้งแมงมุมตีกและนางทองประศรีฝันให้เป็นลางว่าพ้นหัก ทำให้ขุนไกรเกิดความกลัวที่จะต้องไปรับราชการตามรับสั่งในครั้งนั้น แต่ด้วยหน้าที่ขุนไกรจึงยอมรับในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง

ในเรื่อง**รามเกียรติ์** เมื่อสัทธาสูรยกทัพจะไปต่อสู้กับพระราม แต่กลับมีฟานวิ้งตัดหน้ากองทัพซึ่งเป็นลางไม่ดี สัทธาสูรจึงสั่งให้หยุดพลเพราะหากให้เดินทางต่อไปจะติดกับตำราพิชัยสงคราม ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

บัดนั้น
อันเป็นอุบาทว์จัญไร
ให้บังเกิดร้อนรนคลจิต
วิ่งออกจากพุ่มพนาวี

เมื่อนั้น
เหลือบเห็นฟานปาสาวรณ์
คิดคิดก็อศุขรยนิกร
ยิ่งให้หวาดหวั่นพรั่นใจ
ครั้นภูจะขึ้นเดินทัพ
คิดแล้วให้หยุดโยธา

ฟานเท่าเผือกผู้ตัวใหญ่
ที่จะเสียทัพชัยอสูร
ด้วยจะบอกนิมิตร้ายชี
ผ่าพลโยธิตุนमार
ท้าวสัทธาสูรใจหาญ
วิ่งโผนโจนผ่านหน้าไป
เห็นเหตุตรลักษณ์ลางใหญ่
สงสัยเป็นพันคนนา
ก็ติดกับพิชัยสงครามว่า
อยู่ที่ชายป่าพนาลี

(รามเกียรติ์ เล่ม ๓ : ๑๖๘-๑๖๙)

จากบทพระราชนิพนธ์ โชคลางเป็นอุปสรรคทำให้สัทธาสูรไม่สามารถที่จะเดินทัพต่อไปได้ เพราะเกิดลางร้ายตามที่มิกกล่าวไว้ในตำราพิชัยสงคราม

ความเชื่อเรื่องโชคลางปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผนมากที่สุด เช่น โชคลางที่เกิดจากความฝัน โชคลางที่เกิดจากพฤติกรรมของสัตว์ ได้แก่ แมงมุมตีก จิ้งจกร้องทัก หนูร้อง และเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ เช่น รูปคนหัวหาย หรือแขนขาด เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าโชคลางเป็นความเชื่อที่สำคัญของคนไทย ในลักษณะที่โชคลางสามารถกำหนดความคิดและการกระทำของบุคคลได้ ดังที่สะท้อนอยู่ในระบบการคิดเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาของตัวละคร ดังกล่าว

๓.๕ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ศาสนาเกิดจากการที่มนุษย์ไม่เข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติ ทำให้เกิดความกลัวเมื่อมนุษย์ไม่เข้าใจธรรมชาติ เช่น กลางวัน กลางคืน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว และลมพายุว่าเกิดขึ้นอย่างไร เพียงแต่เห็นว่าสิ่งเหล่านี้มีพลังอำนาจอันอาจทำให้มนุษย์เดือดร้อนได้ เช่น ลมพายุทำให้ต้นไม้โค่นได้ กลางคืนทำให้มนุษย์มองไม่เห็น สัตว์บางชนิดมีกำลังมากจนมนุษย์ไม่สามารถต้านแรงได้ ซึ่งเหตุการณ์ต่างๆเป็นทั้งความน่ากลัว ความแปลกประหลาดและมหัศจรรย์ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นสื่อระหว่างมนุษย์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือมนุษย์^{๒๕}

ด้านความหมาย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของศาสนาว่า

ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตมประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้นๆ^{๒๖}

โดยศาสนามีหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางจิตของมนุษย์ ศาสนาให้ความหวัง และขณะเดียวกันก็ขจัดความกลัวของมนุษย์^{๒๗}

สังคมไทยเป็นสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ความคิด ความเชื่อทางพุทธศาสนาจึงปรากฏในวรรณคดีด้วย แม้จะเป็นบันเทิงคดีมิใช่วรรณคดีคำสอนหรือวรรณคดีที่มุ่งเน้นแสดงเนื้อหาทางพุทธศาสนา ความเชื่อทางพุทธศาสนานี้ปรากฏอยู่ในส่วนที่เป็นการแก้ปัญหาของตัวละคร คือ เมื่อตัวละครไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ตัวละครก็จะยอมรับในปัญหานั้น โดยอธิบายและให้เหตุผลของสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นกรรมของตน ซึ่งเป็นหลักคำสอนหนึ่งของศาสนาพุทธ เช่น เรื่อง **พระอภัยมณี** เมื่อหัสกันเข้ามาจับตัวนางสุวรรณมาลี สร้อยสุวรรณและจันทร์สุดา นางสุวรรณมาลีก็ยินยอมไปกับหัสกันโดยดีเพื่อรักษาบ้านเมืองและคิดปลงไปตามเคราะห์กรรมของตน ดังในบทประพันธ์กล่าวถึงการยอมรับในชะตากรรมของนางสุวรรณมาลี ว่า

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, ๔๐.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒, ๑๑๐๐.

^{๒๗} อานนท์ อาภาภิรม, สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕),

นางรู้เท่าเข้าใจแต่ไม่ตรัส
ไปตามเคราะห์เพราะไม่พ้นพวกคนพาล

ถ้าขึ้นขัดจะไม่กลับทัพบท
จึงกราบกรานชนนีชลีลา

(พระอภัยมณี : ๑๑๒๖)

จากบทประพันธ์ นางสุวรรณมาลีไม่สามารถกระทำได้เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ นางสุวรรณมาลีจึงใช้ความเชื่อตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เรื่องเคราะห์กรรม ช่วยให้ตนไม่เป็นทุกข์ใจ

อย่างไรก็ตาม แม้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะมีหลายหลักคำสอน แต่ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในการแก้ปัญหาก็มีเพียงความเชื่อเรื่องกรรม โดยเมื่อตัวละครแก้ปัญหาไม่ได้ อธิบายไม่ได้ก็จะยกให้เป็นเรื่องกรรม นอกจากนั้นเป็นการแก้ปัญหาโดยองค์ประกอบของศาสนา คือ พระเข้ามาแก้ปัญหारेื่องความเจ็บป่วย เช่น เมื่อนางพิมไม่สบายนางศรีประจันได้ให้หลวงตาจูงชะตาของนางพิมเพื่อรักษาอาการป่วย หรือใช้วิธีการออกบวชเมื่อตัวละครหาทางออกของปัญหาไม่ได้ เช่น พระอภัยมณีไม่สามารถง้ออนให้นางสุวรรณมาลีและนางละเวงคืนดีกับตนได้ พระอภัยมณีจึงแก้ปัญหาด้วยการไปบวช เป็นต้น

๓.๖ การเสี่ยงทาย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของการเสี่ยงทายไว้ว่า หมายถึง

หาคำทำนายโชคชะตาของตนจากสลากหรือใบเชียมซีโดยการสั่นดิวหรือโยนไม้เสี่ยงทาย ในที่นี้หมายถึง ลองเชียมซี ลองทำดูในสิ่งที่อาจให้ผลได้ ๒ ทาง คือ ดีหรือไม่ดี แต่หวังจะได้ผลทางดี หรือลองทำดูโดยเชื่อว่าสุดแต่บุญหรือบาปจะบันดาลให้เป็นไป หรือการตั้งจิตอธิษฐานใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นเครื่องเสี่ยงเพื่อทราบความเป็นไปในอนาคตของตนหรือผู้อื่น^{๒๔}

ในส่วนที่เกี่ยวกับความขัดแย้ง การเผชิญปัญหาและแก้ปัญหของตัวละคร การเสี่ยงทายเป็นความเชื่อที่ปรากฏในลักษณะที่เป็นวิธีการแก้ปัญหของตัวละคร คือ เมื่อตัวละครเกิดปัญหาความสับสนในใจและต้องการคำตอบ ตัวละครจะใช้วิธีการเสี่ยงทายเพื่อหาคำตอบให้แก่ตนเอง

^{๒๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ๑๑๒๕-๑๑๒๖.

เช่น เรื่องอิเหนา มะเดหิเกิดความทุกข์กังวลใจเรื่องคู่ครองของนางบุษบา นางจึงออกไปไหว้พระปฏิมาเสี่ยงทายเพื่อคลายความทุกข์กังวลของตนเอง ดังในบทพระราชนิพนธ์ว่า

เมื่อนั้น	โคมยองค์มะเดหิ
จึงปรึกษาพี่เลี้ยงผู้กตัญญู	อันเหตุทั้งนี้ซึ่งมีมา
องค์ระเด่นมนตรีกูเรปัน	ก็เห็นผูกพันอยู่หนักหนา
จะได้ช้างอิเหนาหรือจรรกา	เป็นนำเสนอเทห์นฤทัย
จะไปไหว้พระปฏิมากร	เห็นจะแก้ความร้อนของเราได้
เสี่ยงดูให้รู้แจ้งใจ	ว่าจะได้ช้างไหนเป็นมั่นคง
ตรัสพลางทางชวนพระธิดา	ลงจากพลับพลาอันสูงส่ง
พร้อมพร้อมกันนางอนงค์	เสด็จตรงขึ้นไปบนศรี

(อิเหนา : ๓๙๕)

จากบทพระราชนิพนธ์ มะเดหิใช้การเสี่ยงทายเป็นวิธีแก้ปัญหาของตนเพราะเชื่อว่าการเสี่ยงทายสามารถให้คำตอบแก่ตนได้ และถือเป็นสิ่งที่จะช่วยให้ตนเกิดกำลังใจเพราะรู้ว่าการเสี่ยงทายอาจให้ผลดีหรือผลร้ายได้เท่าๆกัน หากผลการเสี่ยงทายออกมาดีก็จะมีกำลังใจและคลายกังวล แต่หากผลการเสี่ยงทายออกมาเป็นทางร้ายตนยังมีหนทางที่อาจจะเลือกไม่เชื่อได้

ในเรื่องขุนช้างขุนแผน เมื่อแสนตรีเพชรกล้าจะไปรบกับขุนแผน แสนตรีเพชรกล้ามีการเสี่ยงน้ำเพื่อให้รู้อนาคตของตนว่าจะไปมีชัยหรือพ่ายแพ้แก่ศัตรู ในบทเสภากล่าวถึงการเสี่ยงน้ำเพื่อให้ทราบอนาคตของแสนตรีเพชรกล้า ดังนี้

แล้วดักน้ำดินท่ามาใส่ขัน	หยิบเครื่องอาบนํ้านั้นเอาลงใส่
เสกเดือดพล่านพลังดังตั้งไฟ	เห็นประจักษ์วิ้งได้ไผ่หัวพลัน
หยิบเครื่องอาบนํายาขึ้นมาไว้	เพชรกลาลงไปในแม่ขัน
ประจวบจบเคารพแล้วอาบพลัน	ดูสำคัญโนนที่จะมีกลาง
ถ้าจะเกิดอันตรายวายชีวิต	ในนิมิตน้ำแดงเป็นแสงฝาง
ถ้าไม่ชนะไม่แพ้แต่ปานกลาง	น้ำเป็นอย่างสีรงลงละลาย
ถ้าจะไปมีชัยแก่ข้าศึก	น้ำเลื่อมดังผลึกวิเชียรฉาย
ครั้งนั้นขาดชั้นซาชะตาตาย	นิมิตสายชลเป็นสีแดง
เพชรกลามุ่งเขม้นเห็นนิมิต	รู้แท้แน่จิตประจักษ์แจ้ง
น้ำอย่างสีฝางลงร้ายแรง	นึกสยดสยองนอนถอนนฤทัย

เป็นสุดทุกข์ลูกออกมาผัดผ้า
แล้วนี้กว่าชาติทหารอันชาญชัย

ประหนึ่งว่าไม่ดำรงทรงกายได้
ถึงบรรลัยก็ให้ลือฝีมือลาว

(ขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ : ๑๐๐-๑๐๑)

จากบทเสภา แสนตรีเพชรกล้าเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายจึงใช้การเสี่ยงทายมาช่วยทำนายอนาคตการสู้รบของตน เพื่อคลายความกังวลที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ในเรื่องขุนแผนยังปรากฏการเสี่ยงทายอีกตอนหนึ่ง คือ เถรขวาดเสี่ยงทายชะตาของตนก่อนลงไปกรุงศรีอยุธยาเพื่อแก้แค้นพลายชุมพล

การแก้ปัญหาด้วยการเสี่ยงทายแสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน นอกจากให้ความบันเทิงแล้วยังเป็นวิธีที่ช่วยแก้ไขปัญหามากด้วย

จากการศึกษาแนวคิด ค่านิยมและความเชื่อของสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในบทนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งในวรรณคดี การเผชิญปัญหาและแก้ปัญหของตัวละครเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของบุคคลในสังคมที่เป็นแหล่งกำเนิดของวรรณคดี โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นแนวคิด ค่านิยม และความเชื่อของบุคคลซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมระหว่างบุคคลในสังคม

นอกจากนี้การศึกษาแนวคิด ค่านิยมและความเชื่อของสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังทำให้เห็นถึงคุณค่าของวรรณคดีไทยที่นอกเหนือไปจากการให้ความบันเทิงแล้ว วรรณคดีไทยยังเป็นสิ่งที่บันทึกกระบวนการความคิดของคนในสังคมในยุคสมัยของวรรณคดี และวรรณคดียังเป็นเครื่องมือของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ใช้ในการสั่งสอนและควบคุมคนในสังคมให้มีระเบียบและปฏิบัติตามที่ตนต้องการอีกด้วย